

PANNON LÁTKÖZ

Kulturális folyóirat

1996

4.

JÚLIUS

AUGUSZTUS

PANNON LAKKÓB

Kulturális folyóirat

2. évfolyam, 4. szám.

1996. július-augusztus

SZERKESZTI:

PÉK PÁL
főszerkesztő

*

LACKNER LÁSZLÓ
széppróza, dokumentum

TAR FERENC
honismeret, tájismeret

Z. FERENCZ GYŐZŐ
olvasószerkesztő

*

MUNKATÁRSÁK

Bősze Katalin (Zalaegerszeg), Bence Lajos (Lendva),
Czupi Gyula (Nagykanizsa), Cséby Géza (Keszthely)

PÉNTEK IMRE
főmunkatárs

*

TÁNCZOS KATALIN
szerkesztőségi titkár

Folyóiratunkat Artner Margit és Szánthó Imre grafikáival, Kresz Albert és Szabó Zoltán fotóival illusztráltuk.

A címlap és a poszter fotóit Pezzetta Umberto készítette.

Készült a Nemzeti Kulturális Alap, Zala megye, Hévíz, Lenti,
Nagykanizsa és Zalaegerszeg önkormányzatainak támogatásával.

ISSN 1219-6886

Megjelenik kéthavonta, minden páros hónapban.

Kiadja a Zalai Írók Egyesülete. Felelős kiadó: Orsós Jakab elnök

Szerkesztőségi levélcím: Pék Pál Nagykanizsa, Ady Endre u. 12/B. Telefon: 93/314-460

Előfizethető csekkkel a Zalavölgye Takarékszövetkezet, Zalaegerszeg, 755-00258-10809415 sz. számláján

A lap megrendelhető a ZALATOURL címen: 8900 Zalaegerszeg, Kovács Károly tér 1. Tel./fax: 92/311-469

Előfizetési díj egy évre: 420,-Ft. Az egyes számok ára 95,-Ft

Címlapterv: Euromanager Kft. Zalaegerszeg

Nyomdai munkák:

TARTALOM

SZÉPIRODALOM

Cselényi László versei.	4
Bohár András esszéje.	6
Lászlóffy Aladár versei.	13
Nyírfalvi Károly verse.	14
Pósa Zoltán elbeszélése.	16
Baráti Péter versei.	19
André András versprózája.	21
Bayer Béla versei.	22
Hules Béla verse.	23
Hajnal V. Csaba novellája.	25
Takács László versei.	27
KLÁMBERJULI IMÁDSÁGA	28
Polner Zoltán esszéje.	29
NAGY VILMA IMÁDSÁGA	31
VARGA ROZÁLIA IMÁDSÁGA.	33

DOKUMENTUM

Berentés Tamás naplója - 3. rész	34
--	----

TESTVÉRMŰZSÁK

Bodonyi Emőke beszélget Szánthó Imrével.	39
Nyári színházak a nyugati végeken	
Merő Bélával - Csapó Ida interjúja.	42
Vízipisztollyal az Armadát - Ölbei Livia írása.	44
Benedek Katalin Szabó Zoltánról.	46

HONISMERET, TÁJISMERET

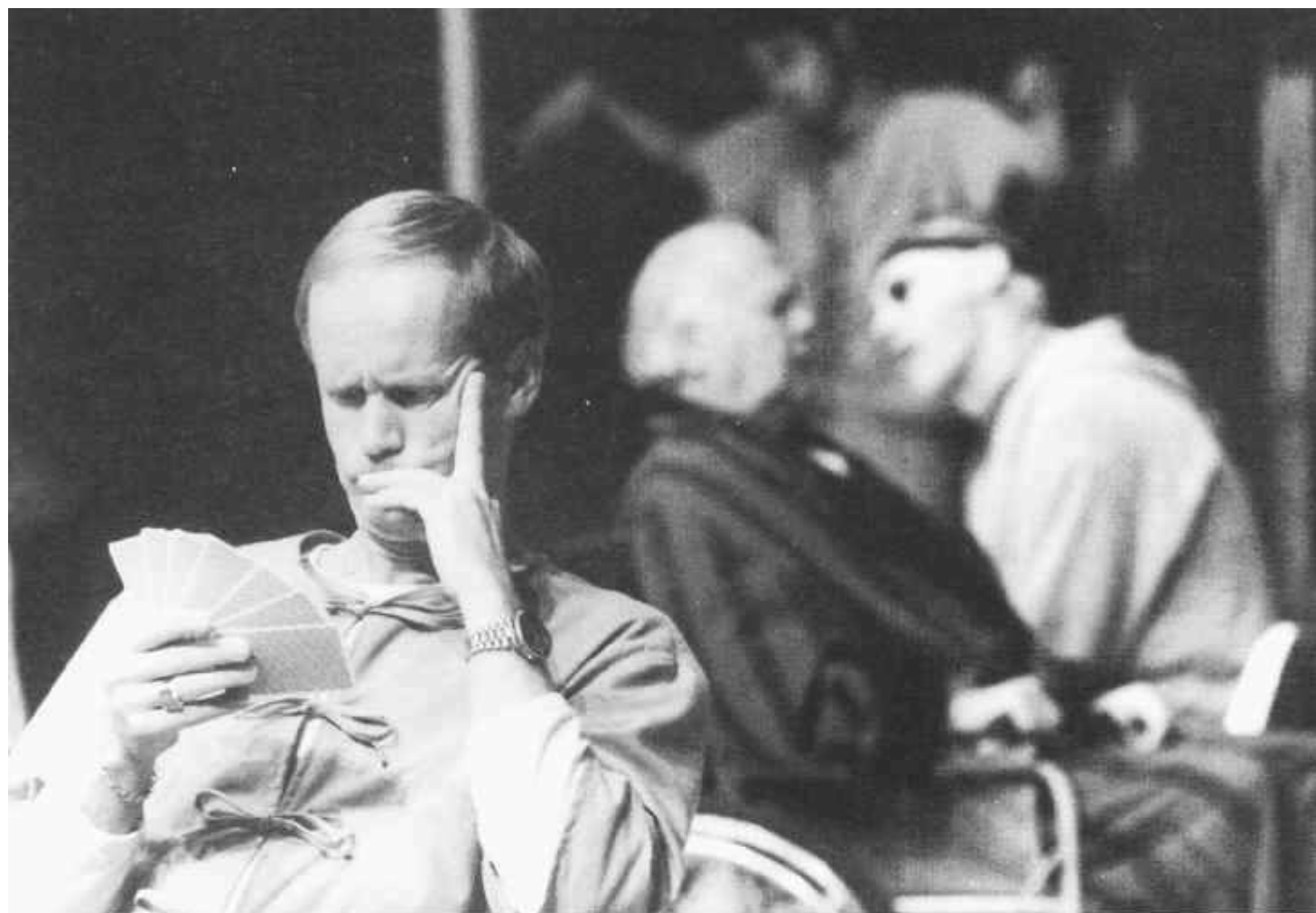
Rózsa Miklós tanulmánya a „szent helyekről”.	50
Ördög Ferenc: Eltűnt patikaneveink nyomában.	55
Halász Albert: Falucsúfolók a Muravidékről.	59

SZEMLE

Ács József: Radikális Eklektika Garaczi Lászlóról.	64
Bécs Ernő: Fölött, alatt, között (Büky László).	69
Ugrin József: Emlékezéseim (Gyurác Ferenc).	70
Művészetek metszéspontján (Kelemen Zoltán).	70
Gyárfás Miklós: Ó, ti szegény Erasmusok... (Egri Zsolt).	71
Bayer Béla: Nászingű libánus (Zsirai László).	72
Stamler Lajosról és Kovács Katalinról (Géger Melinda).	73

ARTNER MARGIT GRAFIKÁJA

KAKUKKFÉSZEK Epres Attila, Siménfalvy Lajos és Kulcsár Lajos

KOMÉDIÁSOK Zalányi Gyula és Kiss Ernő

HAMUPIPÓKE Andics Tibor és Szőke Zoltán

JELENETEK A ZALAEGERSZEGI HEVESI S

SI SÁNDOR SZÍNHÁZ 1995/96-OS ÉVADJÁBÓL

lit, Kiss József Csaba, Farkas Ignác, Faraghó András, Balogh Tamás és Wellmann György

CSÓK Major Zsolt és Kéner Gabriella

ZSUZSI KISASSZONY Kéner Gabriella és Faraghó András

LEAR KIRÁLY Balogh Tamás és Segesvári Gabriella

CSELÉNYI LÁSZLÓ

ACETILÉN ÁGYAK

2/3/3

ropog a szél a rogyant háztetőn
 hogyha jobbra nézel piciny faluk sora
 egyelőre felszökik kilép
 rézzel-kivert kupák bozontos mámora
 ne búsulj mit sem ér a bánat cimbora
 görcseiből téves alagút
 fölöttem az égbolt alattam a bamba
 először áll önmagával szemben

elindult egyszer valaki
 kakukk kakukk szép ifjúság
 húsz év húsz évem álmai
 az asszony bérelszámoló
 a férfi üzemgondnok
 e versek ez a kincsem
 hány évig él a kedvesem
 elindult egyszer valaki

az emberi kérdésföltevések

párolgó tavaszi földek vigasz-vámok
 álma negyvenöt fokos sziget-seb
 igyál inkább te is hiszen e torz világ
 most a tiéd hogy a szivedben ércszilánk
 mérlegeli azonnal kirántja
 mellette százezer szilánk néz a napba
 ezer esztendő avagy talán

tán el sem indult csak a lift
 ihaj-csuhaj az életünk
 ragaszkodom hozzád világ
 s jönnek a hosszú köznapok
 a szürkeruhás gondok
 ha megvetsz akkor is
 bolondos ifjúság
 tán el sem indult csak a lift

BOHÁR ANDRÁS

AZ EMBERÉLET ÚTJÁNAK FELÉN: AZ ELŐTT ÉS UTÁN KÖZÖTT

Cselényi László költészetéről

/a közötliség koordinátái/ Ha a Cselényi féle szövegváltozatok mozgásformáit, a mindig előtte álló nyitottságot és a dolgok utániságából kibomló polarizációt figyeljük, akkor háttárpontként értékelhetjük az első két könyv (Keselylábú csikókorom 1961, Erők 1965) után sorra megjelenő variációkat: *a lehetőségeket egy elképzelt szöveghez*.

Az első két munka *tradicionális* felépítettségét, a „mesterségesen táplált falumitológia” romantikus beállítódását, heroikus szimbólumokkal terhelt beszédmódját ill. a szociografikus ihlettségű valóságfeltáró versformálást éles cezúra követte a hatvanas évtized fordulójától. Ami megnyilvánult az egyeséges kompozíció experimentumában és az összegzés egzisztenciális-költői motívumait, textusait strukturáló poézisben. Ennek első dokumentuma a *Kréta*kor (1978) gyűjteménye, ahol már új szerkezeti rendbe szedve jelentkeznek az első két kötet munkái, mintegy dokumentálva a szülőföld édenét, s ezzel párhuzamba állítva a világtörténeti perspektívákat átfogó poklokot. S ugyanitt jelentkeznek a modern *avantgárd* irányainak kreatív újragondolásai a strukturalista ihletettségtől az egzisztenciálfilozófia problémaorientációjáig.

Azonban azt is szükséges jelezni, hogy a tradicionálisan értelmezhető első két könyv is fontos poétikai novumokat hozott, amelyek esélyt is kínáltak. Ezekben az összefoglalásokban is – immár retrospektíve – felfedezhetjük költészetének egyik lényeges alapmotívumát: *élmény és egzisztenciameghatározottság kettősségét*. Ennek felidézése nemcsak azért jelentőségeltjes, mert ez vezethet el, ez szolgálhat kiindulópontként rész és egész hermeneutikai kérdésfeltevésének első megközelítéséhez, hanem ez biztosítja majd, hogy a körfolyamat végpontjaként ismét visszatérhessünk az egzisztenciameghatározottság élményszerűségére.

A költői életmű narratív identitás megteremtését célzó poétikai programja, valamint az élménylírától való eltávolodás, az irodalomnak mint hagyományos jelentéstartalommal felruházott literaturának a zárójelbe tétele a *Kréta*kor¹tól kezdődően jelentkezett egyre intenzívebben. A nagy összefoglalások [*Acetilén ágyak*, *Elvetélt szívárvány*] poétikai összetevőit körbejárva értelmeztük az időtudat változását a konkrét ideológiai természetű utópiáktól egészen a mitikus, történeti-kulturális és a személyiséget reprezentáló modern időtudatig, amelynél már az előző formák variabilis-poézise került előtérbe, és csak nyomok jelezték az életfolyamat megíró költő különböző létpozícióit. A különböző hermeneutikai kísérletkörök egyaránt demonstrálhatják számunkra azt a közötliségben tetten érhető szövegalkotási/írási/olvasási kérdéskomplexumot, amelyet jelen elemzés másfajta oldalról próbál megközelíteni.

Ismételten rögzíthetjük, hogy a hermeneutikai odafordulások segítettek feltárni narráció és poézis, élmény és egzisztenciameghatározottság, valamint az egymást kiegészítő időmodulá-

ciók természetét (mitikus, történeti, jelen, jövő). Arra a megteremkenyítő ám mindenkor feloldhatatlan konfliktusra irányíthatuk figyelmünket, hogy Cselényi nyitott műve világra-való-nyíltságával ugyan magában hordja potenciálisan a teljesség igényét a befogadói asszociációk tekintetében, ám ez csak az ideális befogadói közösség tételezése által előlegezhető, ami igényként ugyan szükségszerűen megfogalmazódik: a hozzájárulásokat azonban meg kell tenni.

Nem véletlen a hozzájárulás szó kötőjeles változata, mert ez zel is arra kívánom felhívni a figyelmet, hogy míg a hermeneutikai kísérletek esetében jórészt előre kitapintható motívumok, fogalmak mentén értelmeztük a szövegösszefüggéseket, addig jelen írásban a közötliség mozgását kívánjuk követni. Egyrészt a heideggeri destruktó nyomán kimunkált derridai intelmek erőterét helyezzük a szövegek fölé. Hogy majd belülről, a játékter belsejéből kezdhethetjük meg a szabályok elemzését, széttrészt, újírását, hogy milyen játék-lehetőségeket kínál „az emberélet útjának felén” szimbolikus és egyre visszatérő sora. Mert a heideggeri úton levés alapot, eredetei, igazságot nélkülöző programja, s Derrida radikális el-különbözés-re irányuló írásmódja egymáshoz kapcsolódhat, s egy különös játék ígéretét előlegezheti. Ha elfogadjuk azt a derridai tézist, hogy „minden struktúra”, mégpedig abban az értelemben, hogy minden jelentés és világszemlélet cseppfolyós, semmi sem vonja ki magát a differenciák játéka alól, nincsen magán és magáértvalóan érvényes lét és világinterpretáció, akkor kétféle következmény is feltűnhet előttünk mint lehetőség. Egyrészt a decentralizáló íráskompozíció elemei és a mindig elmozduló centrum rögzíthetlensége jelenhet meg Cselényi-szövegeinek, szövegkivágatainak olvasatakor; a játék, a minden előttiség, a mindenkori visszatekintés: s ami közötté van a poétika strukturálhatósága és strukturanélkülisége. (Derrida és Heidegger érintkezési pontjairól lásd Bacsó Béla: „The age of secondary orality és a filozófia Magyar Műhely 1991. dec., Derrida: Grammatológia. Életünk-Magyar Műhely 1991. 48-65. o.)

De az állandó centrum-nélküliség, közötliség diktátuma legalább egy adott időpillanat erejéig felfüggesztődik, s kibonthatja az értelmezendő szöveg előttjének és utánjának felkiáltójeleit, átforgatja a radikális újrakérdés motívumát.

A közötliség első koordinátája mindent megelőző játékként lép színre. Vázlatos rajzolat készülhet terepszemlélnkről Cselényi legutóbbi könyvével indítva a mozgássort: *Az egyé vált sok/k* (1995.) Megpróbálunk a szöveg közé férközni. Az alcím-sokknyomozó történelem-beszédessé válik, ha bepillantunk a könyv alapszerkezetébe. A kezdeteket és egészélményt befogadni akaró áttekintések sorakoznak őstörténetünkről, nyelvünk, költészetünk eredetéről. A játék végpontjának kicsengése: beláthatatlan, kinyomozhatatlan sokféleség. Valójában alig tudható, melyik nyelvjátékot játszunk, mikor magyarul szólunk.

¹ lásd erről Narráció és poézis. Palócföld, 1995/3.

² lásd erről Élmény és egzisztencia. Irodalmi Szemle, 1995/5.

³ lásd erről Időmodulációk. Eletünk, 1996/5.

Az intencionáltság erkölcsisége azonban megfellebezhetetlen. Ezt jelzik a szerzővel készített interjúk, s a Hamvas-laudáció és szemelgetés egyaránt. Mint ahogy az is nyilvánvaló, hogy a „modernnek lenni mindenestől” szlogenjéhez és áttekintő elemzéséhez, a Kollár-kollázs fordításának közreadásához, valamint a régi poémák s az új aleatória beemeléséhez (Soknyomozó történelem) milyen érzelmi viszony köti szerzőnket. A játék tétjeit és lefolyásának koordinátáit vonzzák elsődlegesen ezek a mozzanatok. A magyar nyelv ön-megmaradása, önazonossága, a honi és egyetemes kulturális tradíciók (Hamvas és a modern költészet), valamint a másik-nyelv újra-értése-mondása (Kollár), s a saját költői nyelv-játékok egybevetése: *egyaránt érzékeltetik az egy szétesését, a sok sokk természetét tájékkunkon*. De a játszás tetszőleges pillanatába történő belépésünk, mikor már mi magunk is játszunk, felhívja figyelmünket a nyelv elsődlegességére a jelentéssel szemben, s így megnyithatjuk a játék és irodalmi nyelv egymáskapcsolódásának feltérképezését szolgáló szövegkivágatainkat. Eltörölhetjük a jelentésre irányuló egyedüli redukción, megkülönböztethetjük és egybeolvaszthatjuk a szimbólum és idea, az írott jel és a hozzárendelt jelentés pozícióit (Geoffrey Hartman: Egy Manifesztum. In Helikon 1994/1-2).

Balatonszárszó Szigliget

hisz tudós lesz fölfedező

a mozgás a tér az idő

EZ AZ ÖTVENÖT ESZTENDŐ E

SZÁZAD NAGYOBBIK RÉSE IMMÁR

a kilencvenkilenc elem

úrhajós vagy úrvezető

Balatonszárszó Szigliget

majd szüntelen cipelheted

világok megváltója ki

a változó anyag anyagok

S MICSODA FÉLÉVSZÁZAD VOIT EZ

ÖTVENÖT ÉV ÉS MICSODA

a mozgás a tér az idő

a holnapot találja ki

s majd szüntelen cipelheted

Az első és legszembeötlőbb a tipográfiailag is jelzett szövegek különülések, ám ugyanakkor egy szövegstruktúrába ágyazásuk. A kimetszett textusoknak mégis van egy mozgó origópontjuk: a nagybetűvel szedett és kiemelt gondolatfolyam. A személyes jelenlétet azonban csak pillanatokra emeli ki ez az önreflexió, mert a személyes szimbólika mellett vastag betűsen szedve megjelenik a tér-idő-anyag-mozgás ideájának beemelése, amely egyszerre jelzi a fizikai univerzum meghatározottságát, ám ugyanakkor a személyesség beékelésével (a változó anyag anyagok) a meghatározatlanság mindenkor feltűnését:

mehetsz jöhetsz láthatsz hihetsz

tervez számol száz gondja van

nem bír velem az óceán

ÉVSZÁZAD S ÍM A CSÚCS A LETTŐ

AMINT HAJLIK VISSZAFELÉ

nem bír velem nem bír velem

s nem érdekli ami ma van

mehetsz jöhetsz láthatsz hihetsz

az elmulasztott álmok

nem tenni kell a lét rövid

és ím a roppant óceán

VISSZAFELÉ HAZAFELÉ

A FENOMENOLÓGIA

cella-magány jön halgatok

már nemsokára elszökik

az elmulasztott álmok

(A képzelet óceánja - részlet In: Az eggyé vált sok/k)

A további nagybetűs kiemelések a személyes sors és világsors leírhatóságának, egybekapcsolhatóságának fenomenológikumát kísérik meg, s ezt szimbolizálják az **óceán** és **cella** határtalanságot és lefojtott magabazárkózást reprezentáló képei is. De érdemes hozzákapcsolnunk az előzőekhez a négy strófa dőlt betűvel szedett sorait is. Mert a *tudós, a felfedező úrhajós, úrvezető* és a hozzárendelt *világok megváltója* a jövőt konstruáló mémök lebegő jelentéstartalma adja a fogalom valóságából adódó bizonyosság érzetét: hisz ilyen technicizált programok és irányítók uralják a világot. Azonban mivel a jövő kiszámíthatatlansága éppúgy beletartozik a fogalomhasználat természetébe, mint a látszólagos bizonyosság, ezért már az elsődleges jelentésfeltárás is legalább kétesélyes és kétféle szabály szerint játszható játékot mutat. A krízis végkifejlete vagy a lehetőségek feltárása, a halasztás, a haladékként elének álló idő hozzánk mért meg-gondolása a tét.

S ha még kijebb kerülünk a szövegből és a perem normál betűvel szedett sorait figyeljük, akkor az irodalom önmagát megmutató és a szerző által kikényszerített vízióját figyelhetjük. A valóságos szimbólumok (Balatonszárszó, Szigliget) a múlt és jelen egybeérő poétikumának helyeit hozzák mozgásba, amit ki teljesít a személyiség önreferenciális versbeszéde (mehetsz jöhetsz láthatsz, az elmulasztott álmok). A valóság és jel költészetben megmutatókozó egybeérése és különbözősége annak a sokkterápiának a lenyomataként írható meg, amelyet elszendett, kimunkált a század.

Hasonló vonásokat fedhetnek fel a közötnység cirkulációját újrainva, ha Cselényi könyvének poétikai-aleatóriáját s a különböző konkrét prózai szövegek struktúráját, jelentését ill. ezek hiányát vetnénk egybe. S ez valószínűleg csak erősítené azt a felismerésünket, hogy miközben a radikális metafizika kritika dekonstrukciós mozgásaira koncentrálnunk végsősoron önnön fogatékosságunkból eredően újra metafizikai fogalmakat, struktúrákat idézünk fel. Mindezt a maga paradox írás- és gondolkodásmódjához kötődve Deirida a következőképpen fogalmazta meg *A struktúra, a jel és a játék az ember tudományok diszkurzusában*: „Tehát az interpretációnak, struktúrának, a jelnek és a játéknak két interpretációja létezik. Az egyik arról álmodik, hogy képes lesz a játék és a jel rendje elől elillanó valamiféle igazság vagy kezdet/eredet megfejtésére, és az interpretáció szükségességét úgy éli meg, mint valami száműzetést. A másik, mely nem fordul már a kezdet/eredet felé, fenntartja a játékot, és megkísérli, hogy az emberen és az emberiségen túlra jusson, hiszen az ember neve annak a lénynek a neve, aki a metafizika, illetve az onto-teológia történetén keresztül, vagyis egész története során a teljes jelenlétről, a biztos alapról, a kezdetről és a játék végéről álmodott.” (Helikon 1994/1-2.) Nem véletlen, hogy a választás kényszeréhez kötődő Nietzsche-reflexiót idéztük fel, mert a kétféle interpretáció derridai polarizációja, mint azt maga Derrida is hangsúlyozza, semmiképpen

Elindulni az utak görcsbe rántott
 hegedűi fehéren fehér
 Az emberélet útjának felén
 elindulni vagon szurokba szúmi
 Födetlen ölek szurok-szívek
 ködevő sínek az út fehéren
 Körömsárga anyaméh-burok
 ködevő szurok hegedű-csörte

(Téridő-sonáta 4/3/2/1)

Ködevők csatorna-sóhajok
 anyaméh-sínek siket dalok
 Toronyiránt tehetetlen az ösztön
 dalolnak óriások szinte látom
 Eletünk ködevő tornyai
 rengeteg szigony szurok-viszony
 Ködevő vagányok ágy-kulissza
 anyaméh-merész sípcsontrémény

(Téridő-sonáta 4/3/2/3)

Ezt a folyamatos mozgást jelöli a Téridő-sonáta könyvének negyedik ciklusában visszatérő „emberélet” motívuma. Az út szimbolikája és életpillanatokká váló története megidézzi a „körömsárga anyaméh-burok” tudatalatti emléket és mintegy szembesíti az „anyaméhsínek siket dalok” élményével és a rákövetkező tehetetlenségi nyomaték önmagát befutó útjára irányítja figyelmünket: „Toronyiránt tehetetlen ösztön”. Annak a visszatekintő, önmagát mozgató poézisnek az iránya jelenik meg az „életünk jövő utánunk jövő” felkiáltásában, ami a mindenkori jelent megmutató szubverzív szöveg lehetősége. S Cselényinek ez az alkotói beállítódása nemcsak a mindenkori jelen állandóan módosuló formájára irányul, de a mindenkori szerzőség nyomának eltüntetésére. Nem az idézetek (saját és mások műveiből), s nem is a mű elsődleges szerzősége a perdöntő, sokkal inkább annak a folyamatnak a megfordítása, ami a hagyományos műveket jellemezte. Tehát már nem érdemes arról beszélnünk, hogy az élet befolyásolja a létrehozandó művet - mint azt Barthes is hangsúlyozza, hanem a mű hatását szükséges számba vennünk, amellyel befolyásolja az életet. S a szövegirodalom így adja meg azt az új műformát, amit felfedezhetünk Cselényinél is.

Végző soron egy olyan absztrakt műformával kerülünk szembe, amely hálószerű építkezésével visszahozza, a kimondhatatlan strukturáltságát. Egyfajta határdialektika jelenik meg mindezek szellemében: a kimondható határát még pontosan fel tudjuk térképezni, a lehetséges faktumok területe behatárolható, ezáltal láthatóvá válhat számunkra a kimondhatatlan (Boehm: Az első pillantás. Atheneum 1995/1.) Cselényi töredékekből egybealkotott absztrakciója, amelynek mozgó középpontja az emberélet útjának fele: a kimondhatatlan átélését vonja energiájának hatókörébe.

1.1.1.1.

A Tornaijából kivált Kövi határjárása 1245-ben a vele szomszédos Gömörpanyit területét név nélkül, királyi földként említi. 1247-ben pedig, már névvel jelölve, mint lakatlan területet adományozza a király Ákos Detre szolgálóinak. A legkorábbi adatot az Ákosok familiárisaira az emlí-

tett 1247-es oklevélben találjuk: IV. Béla Ákos Detre comes Chulen (Cselén) nevű, és más, név szerint meg nem nevezett famulusainak uruk, Detre érde-meiórt és kérésére Gömörpanyitot adományozza. Valóban mind Chulen, mind a többi famulusok leszármazottjai, amint az idézett oklevélből kiderül, egy század múlva is bírják e helyet. Maga Chulen hatalmas család őse lett, és később egy oklevél egyenesen az Ákos-nemből származtatja.

S mint azt mutatja az első azonosság-kutató szövegrészlet is, A megíratlan költemény bevezető tételeként, a háló, az írás struktúrájának megrajzolása végtelen számú kiindulópontot kínál. A meghatározhatatlan vagy csak közelítőleg azonosítható hely és idő, mint relációs pont kezdi meg mozgását. A toposz és a személyes öskeresés motívumának beemelése és meghatározása a biztos viszonyítási pontot ígérné. De ez a széttörredett világot leírni, átírni akaró költő számára csak a mindenkori álom lebegő képeként jöhet mozgásba. S ez nem csak világeszlelési, de kultúrkritikai és befogadásesztétika kérdéseket is dinamizál:

3.2.1.4.

Az új művészet jellegzetessége, legfőbb jellemvonása a kettéosztás azok osztályára, akik értik, és azokéra, akik nem értik - írja Ortega y Gasset. - Az új művészet - ellentétben a romantikussal - nem mindenkinek való s elejétől fogva egy különösen tehetséges kisebbséghez szól. Innen a felháborodás, amelyet a nagyobb részből kivált. Ha egy mű, amelyet megértek, nem nyeri el a tettségemet, én maradtam fölényben, s nincs okom bármin is méltatlankodni. Ha azonban a kellemetlen benyomás, amelyet egy mű okozott, abból származik, hogy képtelen vagyok megérteni: mintegy meg vagyok alázva; legyőzöttségem zavaros tudatát kell jóvátennem a magam fölháborodott állásfoglalásával, amelyet a műnek szegeztek.

Nem véletlen, hogy mindez a költői életművet fókuszáló művumsorba minduntalan beékelődik. Cselényi nem kommentálja Ortega konzervatív beállítódását a modern művészetekkel szemben, csak jelzi, hogy ez az alternatíva is igen erős elemként van jelen korunkban. Hozzágondolhatjuk azt is, hogy Cselényi életművét és megértő befogadását is csak egy csekély kisebbség kísérel meg folyamatosan. Mert ez az önmagát mindig azonosan és mégis másképpen újraserkesztő poéta első két könyvét követően leszámolt azzal a küldetésstudatos irodalomszemlélettel, amely olyannyira jellemző volt, s sok tekintetben még ma is az régiókban.

Ezt példázzák a Kiegészítések Hérakleitoszhoz szöveg konstellációi is. Az egyre tenyésző szövegsorjárást új és új lehetőségeket nyitnak meg mind a személyes emlékezések, vágyak, mind a kor történeteinek értékelésével összefüggésben:

VÁLTOZATOKAT TENYÉSSZÜNK

magyar életet mások letünk

már csak az isten sírja

tizennyolc éves koromban

elégettem mindent az első

meg a szél mely a vámokat

újmagyarok magyar haszonra

LEHETŐSÉGET KELL NYITNI

A SZAVAK ELŐTT ÖSSZE KELL

készüldünk gyerekes hittel

világgá hinti szét

világháborút megelőző

Nem közölhetőek azok az életérzések, amelyek olyannyira feszítik mindennapjainkat (**magyar életet mások lettünk, új magyarok magyar haszonra**), ám ehhez két még távolabbi emlékpont is kapcsolódik a saját radikális öncenzúra visszaidézése (tizennyolc éves koromban, elégettem mindent az első.)

hevesebben lüktet a vér ha kondul
 hogy is van ez ugyan hogy is van ez
 töpreng a hit készer sebes malom

az óra s tudtára adatik a népnek

közöttük mint egy kifeszített húr

MEGPILLANTANI TEJES SZŰZISÉGBEN
 E SZŰZET URALKODOTT E CSUPAKŐ

maga az ember tövishajú krisztus
a vonat Csehországba honnan indul
 érlelődik bennünk a fáj dalom

S ezt mintegy kiteljesítik az érzelmi intenzitást fokozó textusok (hevesebben lüktet a vér ha kondul), amelyek egyként kapcsolódhatnak konkrét szociográfiai ihlettségű valóság-sorokhoz (a *vonat Csehországba, honnan indul*) és az ember önazonosságát beméző meg-látásokhoz (**maga az ember tövishajú krisztus**).

Ezek közé ékelődik annak a meghatározhatatlan hitnek a felvilanása, amely kételkedéssel terhes (töpreng a hit készer sebes malom), s aminek végpontja térségünk költői érzékenységére olyannyira jellemző negatív pátoszú hangütés (érlelődik bennünk a fáj dalom). Azonban ezzel a nyelvi játékkal (fájdalom, helyett fáj dalom) az értelmezés új lehetőségét nyitja meg Cselényi. A jelent kitérítő utániség történéseit vetíti előre, azt hogy egyfelől szükséges lenyomata érzékenységünknek a veszteségek, hiányok számbavétele, másfelől azonban a textualizáció a szövegtörédek egymásra következése esélyt kínál másféle narrációk kimunkálására. Így annak a mozzanatsornak, amit fölfajítottunk az „emberélet útjának felén” motívumsorához kötődően - a Krétakortól a Kiegészítések könyvéig, kétféle rekonstrukcióját is megadhatjuk. Nemcsak a tényleges költői-emberi léthelyezethez kötődő mindenkor előre és visszatekintés folyamatos jelenléte regisztrálható, de az újfajta szövegeződés egyik lehetséges eredője is lehet ez: egy a tradicionális költői szerepről eltérő felfogás kimunkálása.

(a játék sok/k hullámai) Nem véletlen, hogy a radikálisan másképp megjelenő költői szerep hangsúlyozása fogalmazódott meg Cselényi költészeti pályájának kísérleteikor. Azt a folyamatot követhettük már eddig is nyomon, amit nagyon plasztikusan megfogalmazott *Michel de Certeau*. A szöveg imitálja saját halálát és kiszolgáltatja azt a gúnynak. Az írást, ezt a nemes döggöt semmilyen tisztelet nem övezi többé. Ez már csak a reális illuzórikus szentesítése, egy olyan tér, melyet az egykori posztulátumok fölötti kacaj tölt be.

Cselényi utóbbi könyvei az *Acetilén ágyak*, *Az elvetélt szívárvány* (ez utóbbi két középponti egységet foglal magába) és *Az eggyé vált sok/k* is az előzőek szellemében fogant összefoglalásként jelenik meg előttünk. Ezekben a munkákban a biográfikus ihlettségű narráció poézist kibontó programja (*Acetilén ágyak*) éppúgy jelen van, mint a mitikus, történelmi és egzisztenciális poétikai vetületek egymásrakövetkezései (*Elvetélt szívárvány*) vagy a nyelv és irodalom poézisét egymásra hangoló reflexiósorok (*Az eggyé vált sok/k*).

Közelítsük meg először a már említett radikálisan átértékelt költői szerep jelentését figyelembe véve az emberélet motívumalkulásait. A patetikus hangütés és a világ mindennapi egyhangúságát beemelő sorok a profán és szent lehetséges értelmezést hozzák mozgásba. Az oda-vissza mozgást csak a szimbolikusan reprezentálódó „az emberélet útjának felén” sorának peremvidéke irányítja, határolja, amely értelmezhető az „Akárki” meghatározásaként is, aki most éppen egy költő.

szerette különben óh boldog szerencse
 fölnevelő dajkad látó szemed fénye
 az emberélet útjának felén
 lendületét tudós világos tiszta ész
 okosan szervezett bátor tömörülést
 elindulni vagon-szurokba szűrni
 talpad bizsergése édesanya-törtek
mely áldott vagy te hogy lassan megöregszem
 (1//4/1)

az emberélet útjának felén
 vasárnapi este zsongó pályaudvar
 az ember fölémászott a koponyák hegyére
 kinéztünk akkor két tömbház között
 és megláttuk az aratót hegyét
 most onnan szemléli e koponyahegy-földet
 munkások katonák lányok ifjak vének
 az emberélet útjának felén

(1/1/1)
 (Acetilén ágyak)

Azonban az értelmezés horizontján szükségszerűen felbukkan ennek a bizonyos „Akárkinak”, ennek az új művésztipológia képviselőjének megkérdőjelezése is. Mert az releváns beállítódás lehet, hogy többé nem a hatalom, a kultúra középpontjában való elhelyezkedés a cél - mint azt igen plasztikusan megfogalmazza Ingold egy tanulmányában (*Atheneum* 1995/1 157-161. o.). Az is belátható, jelentékeny érzékenység szabaddítható fel, ha nem a tudás, a teljesítmény csúcspára törekszik az alkotó, hanem sokkal inkább az a célja, hogy a „csúcst” és a „középpont” mint művészeti minőségi kategóriákat primitivisztikus provokációk által kérdőjelezze meg. Mint például Cselényinél a diszpozíciók és variációk előtérbe helyezése a semmiből való teremtés ősi poétikai elképzelésével szemben. De ez nem jelenti azt, hogy a provokációk nem érintik azt a bizonyos centrumot, s az „Akárki” nem kaphat nevet:

kacér füzek facér szüzek
fehér lábad selyem lábad
ez itt lám a nagy óceán
 AZ IDŐ-FILOZÓFIA
 A LÉTEZÉS-SZIMFÓNIA
ez itt lásd India
feltöri a csipke szára
 kacér füzek facér szüzek

egyetlen csillagot szakít
fehér kendőd selyem kendőd
akámerül atlantiszom
 S MINDEZ MIRE MEGINT EGY ÚJABB
 SZÁMADÁS VAGY EGY ÚJABB BORDAL
ki voltam istenek fia
főlakad a csipkefára
 egyetlen csillagot szakít
 (Elvetélt szívárvány 3/1/4 76-77. o.)

Az időre és létezésre reflektáló személyiség kapcsolódik egyrészt a tér meghatározottságaihoz, távlataihoz (**ez itt lám a nagy óceán, ez itt lásd India**), másrészt a tér és létezés kimondásával megszűnik az „Akárki” státusza (**akámerül atlantiszom, ki voltam istenek fia**), s ezt az intenzív metaforikusság is fokozza (egyetlen csillagot szakít). Ennek ígézetében már ismét lehetséges kínálkozhat egy újabb összegzésre: S MINDEZ MIRE MEGINT EGY ÚJABB SZÁMADÁS VAGY EGY ÚJABB BORDAL

Amely azonban nem nélkülözi azt a mindenkori kritikai reflexió jelenlétét, a költői pozicionáltság Cselényi-féle változatát:

az emberélet útjának felén

súlyosbodnak a bendők törtebb

állok kinn a mezőn

KIFESTETT ÉRTELEM VAKTUDAT

ROBOT-SZIMAT TEÓRIA-KOSZ

s **próbálok bár de meg nem értem**

közel az ár karszalagos

rengeteg hurok szurok-viszony

kihull 32 vasfogam

más szerelőt vár az én

ha valaha elkészül

RENDET LEHEL A FALBA

AZ ACÉLBA A KŐBE

az ámuló világ

patyolating-testem

kihull 32 vasfogam

(13/3)

(Elvetélt szivárvány)

Szükségszerűen ütközik a személyes egzisztencialitás mozgó toposza (az emberélet útjának felén) a korszellem lenyomatával (KIFESTETT ÉRTELEM VAKTUDAT ROBOT-SZIMAT TEÓRIAKOSZ), s azzal a kettősséggel, amit az értelmetlen, értelem-nélküli világban lét hoz felszínre (**állok kinn a mezőn s próbálok bár de meg nem értem**), ám az ideológémák mégis az ellenkezőt sugallják centrális pozícióból: RENDET LEHEL A FALBA. S ezt mintegy lezárja a személyes rezignáció két pereme (kihull 32 vasfogam) és a közé ékelt érosz utáni vágyakozás [*más szerelőt vár az én/ patyolating-testem*].

S még tovább építi és bontja az emberélet motívumának építmenyét Cselényi *Az eggyé vált sok/k* könyvében:

3/1

helikopter-gyász epe-frász

gyümölcs-revű kaland-nedű

mert élni élni élni

BARÁTAIM MEGHALT EGY EMBER

NEM TÖBB AKÁR EGY KAPANYÉL

szeretnél nem temetni

bogár-púp tücsök-keselyű

nuklein-sóhaj füst-suba

galaxis-gáz vaslilium

poszáta-síp pacsirta-perc

tanulj az asszonyoktól

PUSZTULÁSA AZ ORSZÁGOSBAN

ANNYI SEM MINT EGY BOGÁR LÁBA

csodaélű kést fenni

a bíbic álmosan mereng

izotóp-rabok pörlik-e

A „két egységgé” tört könyv első etapja, mint azt már érzékeltettük az írás elején, a nyelv és kultúra megmaradásának, krízisének kérdéskörével szembesít: ötvenöt esztendő távlatából

visszatekintve a század immáron nagyobbik felére. Így az is bizonyossá válik a könyv összegzése kapcsán, hogy egy alkotói periódus újabb zárás/töréspontja hagyott maga mögött írásos nyomot. Cselényi ebben a munkájában nemcsak a nyelv és kultúra identitásproblémáinak szubjektív-mozaikszerű összegzését applikálta, de a hinni és csehszlovákiai/szlovákiai literatura állapotát, hadállásait is érzékeltetni kívánta. Elsősorban annak a nézőpontnak, értékrendnek a vázlatos összegyűjtését tartotta fontosnak, ami a modernizmus eredményei és kudarcai köré csoportosíthatóak.

Megrendítő és tragikus-elégikus hangnemben vonul át a centrális erőter szövegösszefüggése (1/1 .tői 4-ig és megint visszatérve az 1/1 kezdetéhez) a HIÁNY A ZENE CSÁPJA/ UTÁN S E CSÁP UTÁN HIÁNY kezdőimpulzusától az AKÁR EGY BÚVÓPATAKON/ ÁRVA MARAD A FOLD A FÖLDÖN tautológiájáig. S nem véletlen, hogy felfedhető az önmagát igazoló absztrakt zenei impulzivitástól az ontológiai tautológia felé való haladás. Ennek keretében megfigyelhetjük semmiségünk, egyszerűségünk kikerülhetetlenségét: BARÁTAIM MEGHALT EGY EMBER/ NEM TÖBB AKÁR EGY KAPANYÉL/ PUSZTULÁSA AZ ORSZÁGOSBAN/ ANNYI SEM MINT EGY BOGÁR LÁBA.

A nagybetűs kiemeléssel megjelenő versszöveg folytatódik a 4/3 és 3/1 jelzetű textusokban, és így centrális helyét topográfiailag is biztosítja. De ami mindezen túl jelzi a tudatos szerkesztést és a véletlen egybejárás együttélését, hogy a költői játék hullámai itt is bejárják a maguk útját: a „**mert élni élni élni/ szeretnél nem temetni**” felkiáltásától a „**mert benne már a méreg/ a nincs szérum mely segít**” lemondó, lezáró ívéig nyomon követhető egzisztencialitásunk halálba-futó végessége:

veszedelem-bár kenu-bál

a gyorsvonatról álmodik

a galambokat nézed

EGY KATTANÁS A SZÍV MOTORJA

MOTOR VOLTE VALÓBAN VAGY CSAK

a főtér követ

suhannak a gyors kéjkocsik

terméketlen kéj milli bár d

töltés-repsz pion-talaj

szárguld a kényes gyolcs-fogat

mert benne már a méreg

KÖRÖM-VIGASZ ELEMENT EGY EMBER

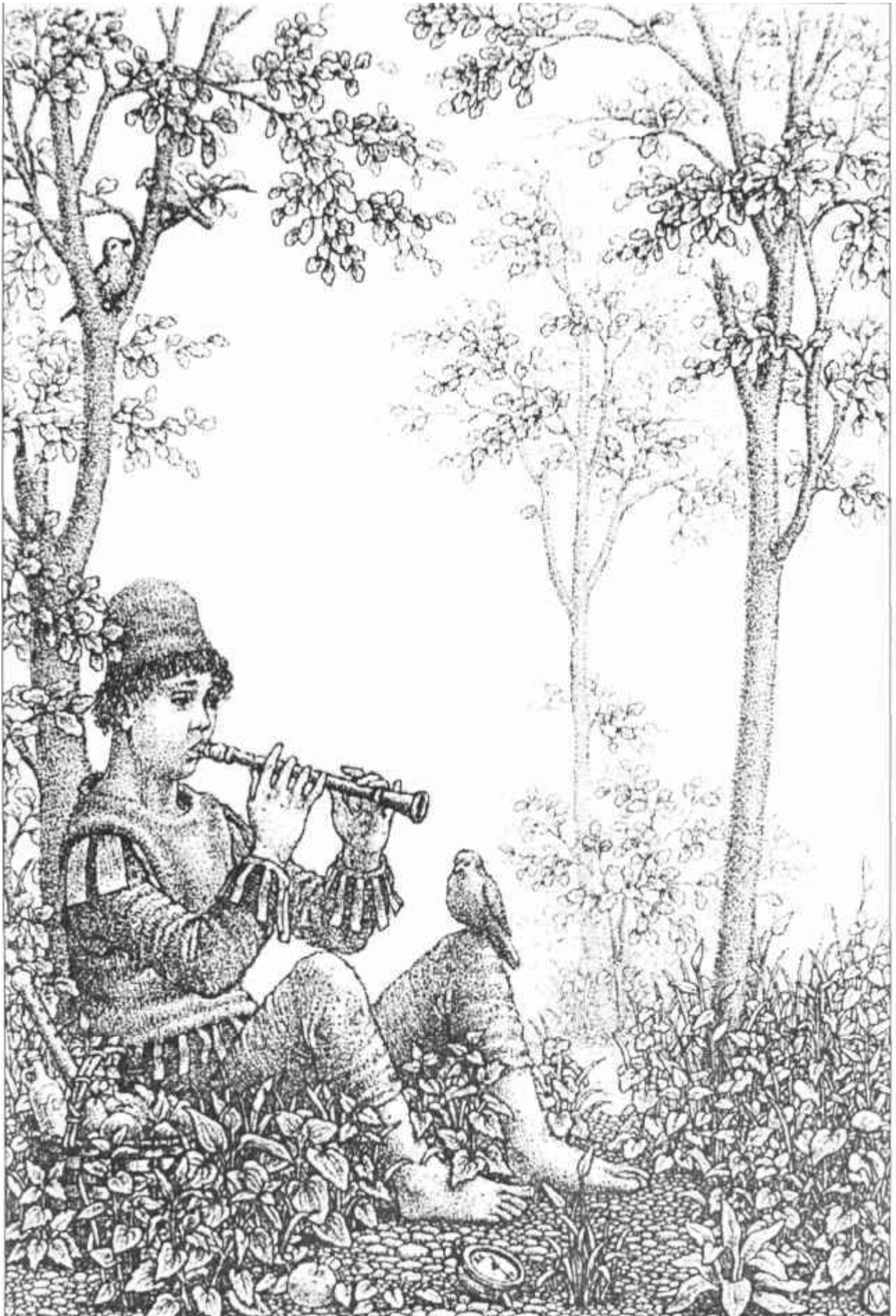
SZÉLÜTÖTT SZÍVE CSATTOGÁSA

s nincs szérum mely segít

viszi a távolságokat

megpróbálta n ász eltörik

Azt nem tudhatjuk, hogy a „megpróbálta n ász eltörik” nyelvjátekának személyes vonzata Cselényi költészetében milyen kimenetelű lesz az elkövetkezendőkben. Egy azonban mindenképp bizonyos, hogy Cselényi László költői pályájának méltó folytatása a legutóbbi összefoglalás sor (Acetilén ágyak, Elvetélt szivárvány, Az eggyé vált sok/k), amely az ismétlődő, ugyanazt mondó- másként-mondás poétikai lehetőségeinek kiaknázásával, jelentékeny novumokat hozott mozgásba.

LÁSZLÓFFY ALADÁR

SZÓTÁRAINK TISZTÁSAIN

Megfigyeltük, hogy az álmok
megugatják a világot.
Úgy döntöttünk, hogy az angyal
este szép, de reggel bandzsál,
hogy a nyelv holdszinű pára
hogyha hold süt a világra,
este költészetet lenget,
délelőtt már följelentget,
napvilágnál vasbetonból
vaslik, hangszóródik, tombol,
tilt, parancsol, menetrendek
révén szolgálja a rendet...
Este bolyhos, mint a kertek:
szótáraink tisztásain
angyalkiskutyák hevernek.

HOMOKÓRÁK

Kék égen zöld homokórák.
Mint valami metaforát:
szemeit egy helybeli
jegenyesor pergeti.

Mint békába oltott herceg
velük spórolod a percet:
vajon mennyi lesz elég,
hogy begyűljön még az év?

Mert a két tél között élve
emberre és jegenyére
ugyanannyi bánatot
szabott aki rászabott.

Elviseltem és megadtam.
Ha az utolsó is pattan
tenyeremen, talpamon -
ki lesz kinek átadom?

NYÍRFALVI KÁROLY

(és pondrók a végtelen járatok útvesztőiben)

A mozdulatlan állomáson állnak
a szerelvények, akár a holtak; nem
jön senki, és senki nem megy, néha egy
sarokba macska húzódik, ott alszik
el, de máshol ébred.

A stressznek itt
külön szaga van, egy üldözöttre
gondolok, a hídon fut át éppen, és
majd bizton ideér, mint lassú folyó
a hegyeken át, hozza televényét.

Elalszik, s indulásra vár ruhája
redőiben a sok apró élet,
néhány csavargó tüzet rak a sínre
kiszórt fákból, balta éle csillan
tompán *pondrók végtelen járataiban.*

A félelemnek külön szaga van, a
lavórban megfagyott a víz, az idő
kereke rozsdás, minden önmaga és
mása, megtalálják egymást a testnek
nedvei, köd párái, és hó szítál.

Megáll ott majd valaki, ha már eddig
elért, jóslatokat mond, kiteszi
tányérját, énekel, kocsikat tör fel,
gyújtogat, gyűjtöget, nap lefordulván
az égről aludni tér a sineken.
Kitől is félne, kitől tartana,
semmije sincs, s cérnával száját
bevarni lehetetlen, fekélytől
szaglik, s bár a képzelet fenőkésre
vár, halni készül egy-egy percre.

A lelemény megvált tőle, miként
asszony és gyerek, vagy ő hagyta ott
őket, mondta: Őt zsarolni nem lehet,
elalszik bárhol, jön a tavasz, a
kikelet, s lesz nyugovás, hegyekben,
tavak mélyén.

Ahogy a nyűzsgő idő
is érkezőben, csak vonat nem mozdul,
sín nem kong, és nem csattog, zokog csupán
a feledés henye réseiben.

Szakaszolván az idő gúnyos
múlását, viselhetetlen a magány
ma és holnap egyként jegyet venne,
indulna haza, a sinek mentén
tévelyeg, kopnak azok, sehová
nem vezetnek.

Egy éjszakát itt eltölt
még, a hajnali szél kiforgatja
zsebeit, a helyzet élceit fel-
ismervén álma szutykaként kitörli

szeméből, indul napnak oldalvást
kutyák piszka mentén.

PÓSA ZOLTÁN

FRONTVÁLTÁS

Állok a kirakat előtt. A nap bágyadt későőszai nagylelkűséggel süt-sütöget. Duzadó izmaimon acélkék overáll feszül, karomon „jó karban tartott”, úgymond „újszerű állapotban lévő”, de már divatjamúlt hupikék „keletnémet” anorák. Zsebemben a novemberi fizetés, nem kell sietnem. Családtag vagyok, de nem „családos”. A függetlenség legkényelmesebb módja.

Az acélmorzsa lágyan izzó hevéssége a megbocsáthatatlanság fülledt, rossz ízét dörzsöli a száraz hónaljához. Egy szemölcs, amelyet a spróddé aszott daróc állandóan birizgál. Még elrásokodik itt nekem a bőröm...

Micsoda zavaros, modoros gondolataim vannak. Bár ennél még jellemzőbb rám, ahogy itt állok már lassan tíz éve. Munkanapokon négy harminctól négy negyvenig. Mintha egy eltévelyedett penna esett volna ide könnyörtelen pacniként. Könnyezik a szemem az ívfénytől, amelybe öt-hat óráig bámulok védő-szemüvegen keresztül.

A víz időnként érzékcsaló üvegalként zárja el pupilláimat. Az a közönséges és hétköznapi kényszerképzetem támad nyaranta a városka járdaszíkjén virító rózsákról, hogy bíborból sárgásra váltó szirmaik izzadnak...

- *Na gyerekek, ki tudja elsorolni a spektrum színeit?!*

Spektrum: színskála. Koncentráljunk a narancssárgára, ez vajon hány fokot jelent Celsiusban... A rózsákhoz kapcsolódó örökös képzettársításom: azért gyötrődik verejtékezik, mert szenved. Vétkes, aki gyönyörködik benne, mert a szenvedés nem lehet szép! Tehát most vagy hazudok, vagy aljas vagyok. Zagyvaság. Ilyenkor, novemberben már nincsenek rózsák. A színskálát éppen ezért, de hogy is van: vörös, lila, narancs... sárga... Mögöttem feltűnik a gyereksereg karéjába font ifjú tanár. A kirakat tükörüvegében látom, az én alakmásomra kopirozódik, a helyemre kerül itt az ablaktükörben is, pedig a valóságban is nekem kellene a helyén állnom és magyaráznom a gyerekeknek...

Az emlékezés küszöbe mögött feltűnő színskála rácsúszik a gyerek határozott, pattogó válaszára. Az ifjú tanerő kérdését hallom féltudatosan. *Vörös, narancs sárga, zöld, kék, ibolya...* Forogni kezd, összefolyik, fekete-fehér légörvényvé egyesül.

Atyám tudása legjavát adta, amikor fölemelte bütykös, pizokfoltoktól tarka mutatóújját: Járt utat járatlanért el ne hagyj! Hideg taszítást éreztem az öreg minden bölcsessége iránt, s most mégis, a tömegvonzás tette talán, hogy itt vagyok... Pontosabban, hogy itt maradtam, hiszen a tömeg elkopott mellőlem, új szelekre szélesre nyitott vitorlákkal hajózott el mindenki. Okosabbnak hittem magamat náluk, aztán ők előbb megéreztek a frontváltást, én meg apám sugallatát óhatatlanul életelvévé merevítve maradtam valaminek a kopott emlékműve. Ami már nincs.

Dehát többet érdemelnék? Ez a hit is a lét vakvágányaira tol. Az is fokozza mozgáshiányomat, hogy rokonaim tekintete ideláncol: R e m e k. Nagyon jó, így

legalább nem nyomorogsz öltönyben, nyakkendőben, fehér köpenyben (vagy famerban, azt is vehetsz, ha kedved van rá, de valahogy az őköd kuporisága is reád ragadt. „Mi a fenének nem veszel egy emberszabású kabátot” - kiabált velem tegnapelőtt unokahúgom, Renáta. - „Te voltál mindig az éltanuló, mégis én lettem menedzser, főiskolával. Mégis csak jó, hogy nem vettem be a sztahanovista dumát.”-próbált nevelni. „Már Keletnémetország is továtűnt a semmibe, a családunk azért emlékezik rá naponta, mert még mindig viseled ezt az ócska pufajkát.”

Már ez a tagadhatatlanul helyes libuska is engem tanít és még igaza is van, no persze, jobb, hogy menedzserkedik, úristen, legalább tíz évig okította helyesírásra a nebulókat ő, akinél az is fejlődés volt érettségi előtt, hogy a fojtogatást nem ellipszilonnal írta már. A kirakattól zajgó kölyöksereg elcsönnesedik a fiatal tanár mozdulatára, ő iskolatársam volt. Krajcs Berci, vagy ki, verseket ír, s nem csak a helyi lapokban jelenik meg, pesti kiadóknak nyomtattak ki négy verseskönyvét, szerintem már azt sem tudná, ki vagyok, nem is köszönök reá, tényleg, ki is vagyok...

Rácsúszik alakmásom a tanárra, egy pillanatra egyedül maradok a gyerkőccel. Most engem hallgatnak. Persze, az előbb is önkényes képzetem csalt meg, a tükörképmet nem takarhatja el az övé... vagy fordítva, mit tudom én már. Most én magyarázok a szivárvány színeiről, a kvantummechanikáról, amelyről gyakorlati ismereteim is halványodtak. Istenem addig halogattam, hogy utána nézsek: az Ilona verset vajon melyik nyugatos költő írta, amíg föl nem szedte Ilonkát, csoportom szépségkirálynőjét az a kultúrmadzagos behemót, aki hegyesorrú csukát, foncsorozott napszemüveget hord, meg diplomatatáskát és ő a nagy üzletkötő, a tenyerébe forradt a Pannon géeseamazélvonal rádiótelefon ... még a budin sem engedi el... Így fölösleges már ürügyet keresni ahhoz, hogy szóba elegyedjünk, dehát minek kell külön alkalmat kurkászni egy kolleganő megszólításához, akivel hat éve naponta köszönünk egymásnak, tegezzük egymást, illetve ő „kiáltott szíát reám”, mert én még azt sem mertem volna, három hónapig csókolomoztam.

A gyermekkarélyban még mindig engem mutat a kirakattükör, s e valószínűtlen kép mégis valóságosabbnak tűnik most, mint én magam overállban, az NDK-t túlélt anorákkal a karomon, bütykös, ipari kozmarta kezemen, ujjaimon, homlokráncaimon tíz esztendő sivár térképe áll össze gyűródésekből, kifürödhetetlen retekből. „Majd ha tanulsz, majd ha lesz egy szakmád előbb állj meg fiam a magad lábán, aztán majd fess délibábokat a saját pénzeden”. Apám találónak vélt mondata beszorított a megfogható kaliberű célokért törekvők közé, a takarékra visszafogott lendület gépiesen végezteti velem a betanult mozdulatokat, hiába hiszem azt, hogy ez csak kompromisszum a jelen körülményekkel, maradék munkatársaim, rokonaim, szüleim tekintete azt mondja: derék gyerek, józan gyerek, hazaadja a keresetét, csupán zsebpénzt tart magánál... Mostanában anyám egyre szomorúbban veszi át a fizumat, vádlón pislog apámra, akinél a kételyeket még ma is elhomályosítja a töretlen hit megkopott szentenciáiban. „A műhely még mindig műhely.” Csak hát mi lesz, ha már senkinek sem kell az aranykezü hegesztő, forrasztani valónk már alig-alig van, nyugdíjba vonult a páka. Akkor is, becsülettel vérezel el - talán ilyesmit mondana, ha nem kerülném vele a beszélgetést. Szemei bebörtönöznek saját állítólagos becsületességembe, s ha megakarnám cáfolni e tekintet igazságát, a szavak kergén bukfenceznének csak szét ajakamról. Értelmetlen, beprogramozott szöveggé válna minden mondatom. Éktelen düh

fog el, meg szeretném semmisíteni a fiatal tanárnak legalább a tükörcépét, de csak pulóvereket látok és egy irhabundát, az osztály már régen tovavonult. Különb is, az az ifjú, a Krajcs Berci ártatlan, miért reá haragszom, engem a trampli világ tenyeres talpas törtetői... ugyan, dehogy húznak le. Én mondtam igent annakidején arra, amittől el kellett volna rugaszkodnom, én teszem őket ballasztá csupán. Itt jön ez az elegáns, barna képű briganti. Sötét alak, széles vállú, herculesi termetű, fekete bőrkabát, diplomatatáska, arcáról leri a durva dölyf, mellyel engem egy buta, becsületes tramplivá *objektívál*. Hiába próbálom vele éreztetni szellemi fölényemet, a tudatlanság iránti megvetés nem illik annak a balnak az arcához, akinek engem lát. Így lelkes *nimolistává* tesz. Igen, erre emlékszem, annyira tetszett ez a szó, egy időben minden második mondatomba beletettem, még gimiben. Legszívesebben a pofájába ordítanám, amikor közönyösen kinyitja diplomatatáskáját, előveszi a rádiótelefont, nagy hangon utasítgat valakiket: Te vagy nimolista, magyarul senki. Én gimnáziumban érettségiztem ám! De ő azzal a bizalmaskodó mosollyal pillant végre reám, amivel a dörszölt technokrata bunkó nézi a *csákánylapát*-embert fiztésnapokon. Mindjárt lejmolni fog, érzem, mindjárt lejmolni fog, csak lejmolna már...

A következő pillanatban felgyorsul minden. A barna képű rápillant a karomon fekvő anorákra, de már az ő kezében van, fut vele, röhög ádázul, én utána. Befordul egy mellékutcába, én a nyomában, a sarkon ér fizikai önbizalmam jogosságának cáfolataként a hatalmas pofon, belérohanok a barna ökölbe... Én még a világ végét is csak ilyen formában tudom átélni.

A tehetetlenség kétségbeesésének nyugalma számomra megszűnt. Kínos erőfeszítéssel emelkednék, tagjaim ólomsúlya visszahúz a sárba, a járda szegélyébe ütött járomcsontomról csurog a vér... szörcsögök, szipákolok, megrázom magam...

S egyszerre csak újfent a kirakat tükörüvegében bámulom tökéletesen ép pofacsontomat. A barna, tagbaszakadt, primitív, de jóvágású fickó éppen zsebrevágja a rádiótelefont, közben az irhabundát fixirozza az üveg alatt. Rám se hederít. Az anorák a karomon, közelebb nyomulok hozzá, már-már súrolom. Önkéntelenül odébbhúzódik, aztán anélkül, hogy reám pillantana, kikerül és széles léptekkel halad tova a városka korzó-főutcáján. Kiszalad az arcomból a vér, végigzuhanok a járdán, overalkszürkés-kék karomról lecsúszik az újszerű állapotban lévő ócska pufajka.

Valaki az arcomat veregeti. Kínlódva, erőlködve nyitom szét a pillám... A fiatal tanárköltő, Krajcs Berci felém hajol, kérdez valamit. Válaszok, bár nem hallom.

- Nem, dehogy. Magára... Rád nem haragszom. Csak - intek tétován a barna képű tovatűnt alak háta felé. Mondanék valamit, de nem tudom. A szavak kergén bukfenceznek csak szét ajakamról, vagy közhelyek tolnak a nyelvemre, vagy pedig értelmetlen, beprogramozott szöveggé foszlik.

Állok a kirakat előtt. Általában fél öt körül érek a korzóra, itt lelassulnak a lép-teim. Báméskodni szoktam, most le sem vettem a munkaruhát, úgy siettem. Úgy látszik, jobb, ha ezt nem vezetjük be, de most még a műhelyből észrevettem, hogy a nap bágyadt későőszi nagylelkűséggel süt-sütöget. Ki kell használni ezt a hirtelen támadt jó időt, bár szédülök kissé a frontváltástól.

BARÁTI PÉTER

IDŐTLEN BLUES

elég volt - mondták
és újabb kivénhedt hasábokat
dobtak a tükör-arcú lángokba
fent mint szoktak a csillagok
és tabu maradt
hogymelyik a több
lehet-e nagy gondolat
a kofák arca mögött
vagy eladják továbbra is
az életüket
ahogy nap mint nap
a tűz nem hazudik
arról amit elemészt
a beledobált gondolatokról sem
hogymamuját a szél kavarja
ez már a salak
a tűz jóllakottan böffent
nem hittem akkor a varjaknak
valahányszor csaptak a szárnyukkal
útnak indult egy
újabb hosszúléptű éj
üveges csendhalom
mindez már a lángoké
ott hevernek mind
akikből kiapadt a fény
mert a múltban hittek
akikre káros a varjú-halál
holnap már keselyűk
ingerlik bennük a sivatagot
már ez is a tűzé
a végítélet a kereszt felé tart
egyre fogynak a gallyak
aztán már nincs mit a lángok közé dobni
ítélet vonszolja a keresztet

PELIKÁN BLUES

Közülünk lehetett valaki
aki végignézte
ahogy az idő
kezdetől fogva visszafelé számol
és először minden
olyan furcsán épülni kezd
mintha tényleg
fölfelé lenne előre
hasznavehetetlen ez a
gravitáció
useless - szokták mondani
fésültebb körökben
aztán odaállnak
a tükör elé
hogyan megnézhesse
magát az emberben
(így ne csodálkozzon
senki a hirtelen csalódáson)
valahol itt kezdek
elszabadulni akár a Pokol
mert látom
hogyan következésképp
az árnyékok elmennek az élőkkel
emlékszem
ahogy játszottam a labdával
mondta a kutya
utolsó levegőjéből
hát nem furcsa?
valami azért
történt ebben a világban

ANDRÉ ANDRÁS

BECSÜLNI KEZDI

Ha kinek igaza van s nem adnak néki igazat; a holtat kit magában hurcol, becsülni kezdi. Gonosz dolgokat művel. Cenzorál társat oltalomnak. Könyveket emel le a polcról, homályt-robbantó verssorokat mormol, elégett eretnekekre gondol, lesz balzsamos alkonyok, őszi lombok, szelek, fény és árnyék barátja. Dobnak rá pókokkal-teli rongyot, menekülne a csillagokhoz. Ha kinek igaza van s nem adnak néki igazat; olyan dolog az mintha bent a doktor rád meredve szörnyű képpel szórítaná nyakad s nyájasan mondaná kifelé: „lélegezzen mélyeket, szabadon.” Mintha a féllábú rokkantnak: szaladj te rohadék. Mintha a suhogó nyárfasorra: lázító csöcselék. A lobogó tűzre: túlpingált képzelet. A csillogó, napsütötte dérre: moslékba-fúlt hamu. Megegő, fehér kiskecskére: ordító kísértet. Száradó lepedőkre: fasiszta zászlók! S a horogkeresztre: áldott fogaskerék a gépezetben. Mintha- felnőve az ember - azt mondanák neki: téged nem a mama nevelt, csak tökéletes robotmása, ő is szült és szoptatott, Egy Hideg Senki dúdolt altatót, ő rogyadozott érted szüntelen, befelé kérdeve, mi van veled?, könnyeit nyelve mosott rád, egy Kísérlet vasalta ruhád, Vezérelt mosolyát láttad csak, ő nézett rád, ő pusztított, egy Halom Lelketlen Ócskavas! Ha kinek igaza van s nem adnak néki igazat; a holtat kit magában hurcol, becsülni kezdi. A horizontot nézi hosszan: „dehát még itt vannak az élők.” Körülnéz. Keresi az Ember tekintetét. Mint egy vadonban - kerülve szembe-csapó ágat, halálos marást, karjaival fejét védve -, indul élő társaiért, túlvilági imbolygó emlékeiért.

BAYER BÉLA

HŰTLENNÉ LESZNEK

LáZRÓZSÁT FESLIK AZ ALKONY.
 MAGAM VAGYOK.
 KÉTSÉGEK KAROLNAK, VALLATÓ CSÖND.
 AZ ESEMÉNYEK MAGVA IZGAT, A LÉLEKÉ,
 AMINT E SZORÍTÁSBAN RENDDÉ IDOMUL.
 SÚLYOK ÉS IRÁNYOK, REJTETT JELENTÉSÜK.
 IZGAT A SODRÓDÁS MAGA IS.
 A NIVELLÁLÓ, NEVENINCS PONTOK,
 A PELIKÁNHŰ SZERELEM.
 De...
 hűtlenné lesznek torkomhoz a szók,
 mint medrűkhöz a sáros vizek.

VEMHESEN MOCCAN

Gáti Mariannak

Hogy az úrtól csent mívességed,
 vagy a teremtő időzött
 esendő két karodban,
 aligha számol, hisz értő kezédhez
 ép lelkű fák édesülnek, s az agyag is
 vemhesen moccan ujjaid között.
 Lelked kerengőin kék-kontyú Hold bóklász,
 csillag pilláidon szellő sziszereg.
 A gyökerek meséit madonnák vigyázzák,
 megváltó fiúcskák Ígéretével.
 Körébed ácsingózik: szín, forma,
 még a kibiccant akarás isi
 A céhtörvény, akárha tisztességed.
 Eglaki a mester s kisinasa.
 Bikkfából bagoly szól:
 a haladás derengő homálya.

HULES BÉLA

KÍSÉRTÉS

talán még szabad
ellopni az éjszakából
az életből mondanám de mi az élet
az éjszaka még tisztességes szó
persze az élet hasonlít az éjszakára elmúlik ki kell használni
az éjszakát alvásra
oj nagyok ma éjszaka a csillagok ijésmit olvastam egyszer egy könyvben
beszélni kellene
értelmesen
megmagyarázták hogy lehetetlen
ahogy nincs egy legjobb megoldás
hogy éjjel pihenjünk hogy kellően frissek legyünk másnap hogy mindent a
legjobban oldjunk meg
és így tovább
amikor a nyaki artériából fröcsköl a vér nem jó általában kedvenc olvas-
mányunkba merülni
de emlékszel-e amikor órákon át figyelted a leghorn-kakast
kisdiák korodban
és ma már ahhoz is magyarázat kellene hogy mit jelentett pontosan ez a
kifejezés akkor
hogy megmintázd viaszból három-négycentis figurának
piros tarajjal és szakállal és sárga csőrrel

HAJNAL V. CSABA

A NYÚL

A tavasz már hatalmas, öles léptekkel döngetett a falu határában, elsöpörve újából a hideget, maga előtt tolvaz az illatokat, a szerelmet és a Napot.

A tavasz hozta a zöldet az ágakra.

A falu határában elterülő ház kapuja előtt a gaz megint magasra vert, pedig a lakók lelkiismeretesen irtották, vágták, nyesték a folyondárt. De tehettek akármit, a gaz minden alkalommal újult erővel indított támadást minden ellen, ami élőnek számított. A bejáratot hatalmas deszkapalánk keretezte, keskeny vágattal rajta az embereknek és valamivel szélesebbel a járműveknek. A Gyerek éppen most húzta be maga mögött az ember-kaput, és elindult a ház bejárata felé. Leszegett fejjel haladt, egykedvűen gázolt a bokányi fűben és tyúkszarban, majd valami halk morgásra felkapta a fejét. Egy nagy kutya állt vele szemben. A szomszédék kutyája. A Gyerek nagyot toppantott a lábával. Csak úgy fröcskölt szanaszét a tyúkszar, de a kutya nem mozdult. „Takarodj!....! Takarodj!....!” szeretett volna kiabálni a Gyerek, de nem jött ki hang a torlán. Hosszan nézett a kutya melegbarna szemébe, majd beszaladt a házba.

Néhány nappal később egy délutánon a Gyerek kiment a Nyúlhoz, a kert végébe. Igazából Húsvét óta nem látogatta őt, Anya foglalkozott a szegény párával, néha meg Apa hozott finom friss lucernát a téveszből, de a Gyerek, a tulajdonos, a gazda soha nem látogatta, azóta még csak meg se nézte. Kínzó lelkiismeretfurdalást érzett kegyetlen közönyössége miatt, de ha rátört, gyorsan elhessegette magától ezt az érzést. Az előbb kért Anyától egy sárgarépát a konyhában, a Nyúlnak szánta, tudta, hogy a nyulak szeretik a répát, és ő szeretett volna a Nyúl kedvében járni.

Jövő héten elutaznak külföldre.

Két hétre.

Az út előtt szerette volna még látni a Nyulat. Bedobta a répát a szűk ketrecbe.

Sarkon fordult, és bement a házba, játszani egyet a legújabb játékkal. A Nyulat nem simogatta meg.

A Nyúl sem simogatta meg a Gyereket soha.

Öt nap múlva Apa, Anya, és a Gyerek elutaztak Görögországba. A ház kulcsait átadták a szomszédoknak, és megkérték őket, hogy időnként locsolják meg a virágokat, és adjanak enni az állatoknak. A szomszédban élő, gyermektelen házaspár- Férj és Feleség - magányosan éltek kutyájukkal. Valójában csak köszönőviszonyban voltak a szomszédokkal, de ilyen apróságra a jó szívüktől hajlva mindig kaphatóak voltak.

Az utazás másnapjának hajnalán szörnyű vihar tört a falura. Szilaj szél rohanta le a völgyben elterülő házakat és jeges zápor verte a veteményeseket, az ablakokat, a háztetőket. Három órán át zuhogott az eső és sártengerré változtatta a falu földútjait. Az égi áldás csendestével Férjben felébredt a lengendás lelkiismerete, kapta a csizmát és a szomszéd ház kulcsait, és indult, hogy ellássa feladatát.

Fütyentett a kutyájának.

A kutya pedig loholt a kert végéből.

Látta az ember, hogy valami van az eb szájában. Talán éppen vadászattal végzett, és hozza a zsákmányt? A kutya bőrig ázva berohant az eresz alá, gazdája elé. Alázatosan annak lába elé tette terhét.

Egy nyulat.

Egy sáros, csapzott, döglött nyulat.

Férj felismerte: „De hiszen ez a szomszéd Nyúl...!” nyögött fel magában. A szomszéd Gyerek húsvéti ajándéka.

Mi lesz most. Mit tegyen?

Kihívta Feleségét, és elmondta neki, mit tapasztalt. Férj pánikba esett, és a becsületeiről szónokolt az asszonynak. De Feleség nyugodt maradt, és próbált valami okosat kieszelni.

Hála a csavaros női logikának, Feleség megnyugató megoldásra lelt. Férj is megnyugodhatott lassan. Átment a szomszédba, hogy ellássa a jószágokat, megöntözze a növényeket. Örömeiben még egy kis gazt is kaszált a ház előtt, és hálásan gondolt Feleségére.

Ezalatt az asszony kezelésbe vette a Nyulat.

Langyos vízben kimosta, hogy előtűnjön a régi hófehér bunda a sárréteg alól, puha kefével megfésülte és hajszárítóval megszáritotta a Nyúl immár csillogó és illatos szőrruháját; a nagy sebet a tetem nyakán gondosan bestoppolta; a kusza bajuszt pedig szépen levágta. Tudta viszont, hogy a szomszédék csak tizenkét nap múlva érkeznek haza, addig pedig a döglegyek nyilvánvalóan szétmarnák szegény Nyulat, ezért hát belecsúsztatta egy nejlonzacskóba, a zacskó száját elkötötte, a zacskót pedig betette a mélyhűtőbe, a vasárnapi pacal mellé.

Teltek a napok. Férj és Feleség boldogok voltak, hogy milyen ügyesen elrendeződik ez a kényes ügy, és továbbra is zavartalanul szent lesz a béke a faluban.

A szomszédék hazaérkezésének előestéjén pedig az asszony kivette a nyulat a mélyhűtőből, és kítette a konyhaasztalra, felolvadni.

Másnap hajnalban fogta, és átvitte a nyúlketrecbe. Berakta a sarokba, mintha csak aludna. Még a szalmát is eligazgatta körülötte, a tálkájába vizet öntött, a tányérkájába pedig néhány sárgarépa-darabkát helyezett. Az élőkép úgy festett, mintha a Nyúl éppencsak aludna. Így hát Feleség hazament, és csak úgy dagadt a keble a büszkeségtől.

„*Erről pedig senkinek egy szót se!*” figyelmeztették egymást, amikor a függöny mögé húzódva látták, hogy a szomszédék kocsija behajt a deszkakapun az udvarra.

A Gyerek a kocsi hátsó ülésén terpeszkedett. A rengeteg játékra gondolt, amit külföldön kapott. Eszébe jutott a Nyúl is.

Sajnálta egy kicsit, mert soha nem szerette.

Mégis ő temette el a kert végébe, amikor az utazás előtti nap a Nyúl megdöglött. Kiszállt a kocsiból és elindult, hogy a ketrecet a szemétdombra hajítsa.

TAKÁCS LÁSZLÓ

APOKRIF SZONETT

Semmi. Semmit se tudtam eltalálni:
 ki szegen lógott, s aki szegezett;
 a célzást, Isten! a tekintetek -
 túléltek. Megfoghatnak így akármi,

mert a semmit se tudom eltalálni.
 Juhászom s a farkasom egyezett.
 És ki szegen lógott, vagy szegezett.
 Túléltek. - És megfogant így akármi.

De a bohóc? - Csitt! - Ki kellene várni.
 „Virágok közé nyulkál áfonyázni.”
 „A sűgő? - Szarvától lyuk a szerep.”

Kellett volna. A semmit eltalálni.
 A szeget. A többi ráérne várni.
 Zárd össze. Testtől testig csak kelep.

TESTÁMENTUMFÉLE

Ugye most teljesült a vágyad
 fölfebém púpozod magadat
 naponként ide lopózol
 hogy lemérhesd a zsugorodást
 az utolsó demiurgosz vagyok
 aki átfirkálhatná ábrádat
 tudod jól hogy a születési előnyöd
 papírlétra Félelmed belső zajától
 sose hallottad hogy hívlak
 kopóid szájáról olvastad le
 Mindenből árnyékszékét csináltál
 Pusztulsz te is kívüled van a halál
 ez a túl okosok és a bolondok
 halálneme Nincs bejegyezve
 a lelemények hivatalában
 a satöbbi után következne
 Én rajzolom a betűit
 el kell olvasnod a pontig
 Domine

Aranygyűrű pecsététje

Fehér rózsza Mária,
 engem Jézus ott talál.
 Szent szíve szeretete,
 aranygyűrű pecsététje.
 Ajtómon örök Atyaisten,
 házammak négy sarkába
 négy szép őrző angyal.
 Őrizzetek szent angyalok,
 forogjatok szent keresztetek,
 hogy nyugodjak Máriának kebelébe!
 Szól a kakas,
 kelj föl, Mária!
 Krisztust a zsidók kergetik,
 magas keresztre fölfeszítik,
 egy csöpp vére elsöppenik,
 az angyalok fölszedik,
 Krisztus Jézus eleibe vitetik.
 Ez sem madár, szárnyas angyal,
 szent oltáron igaz hit,
 igaz hitbe ereklye,
 ereklyébe boldog Anya.
 Kitekintett ű ablakján,
 ott látott egy aranyos Szentegyházát.
 Kívül aranyos,
 belül kegyelmes,
 közepébe Urunk Urísten.
 Kezébe való egy olvasó.
 Imádkozik árvákért,
 özvegyekért,
 minden szegény betegekért,
 bűnösökért.
 Aki ezt az imádságot elmondja
 háromszor lefeketébe,
 háromszor fölkelébe,
 úgy áldozik,
 úgy üdvözül,
 mint egy ma lett gyermek. Ámen.

(Szeged, 1982. júl. 31.)

Nagykanizsáról jöttünk a szegedi búcsúba. Örül a lelkünk, ha Isten hívására mehetünk. Édesanyámtól tanultam ezt az imádságot. Ő végezte minden este.

POLNER ZOLTÁN

ARANYGYŰRŰ PECSÉTÉTJE

Az archaikus népi imádságok fölfedezésére meglehetősen viszontagságos körülmények között került sor. A hatvanas-hetvenes évek nem kedveztek az óriási népköltészeti kincs szellemi fogadtatásának. Igaz, egycsapásra folklórkategória lett belőle és a szakemberek a balladák, népmesék, népdalok rangjára emelték. A szövegek széles körű gyűjtése azonban számtalan akadályba ütközött. Csupán néhány megszállott néprajzos mélyedt el az adatközlők folyamatos föl kutatásában, az imádságok lejegyzésében.

A vallásos áhitat népi szövegeire/énekeire már a múlt században fölfigyeltek. Külön örömmre szolgál, hogy abból a szegedi néprajzkutatók alaposan kivették a részüket.

A híres szegedi nyomdász, *Grünn Orbán* a huszas-harmincas években olyan versek, vallásos énekszövegeket jelentetett meg ponyván, amelyek között akad néhány apokrif népi imádság is.

Bálint Sándor: *A szegedi nemzet* című hatalmas néprajzi munkájában jól nyomon követhető a búcsúkon megjelenő ponyvák szövege és sorsa. Különleges figyelmet érdemel az a házi áldás, amely az 1834. esztendőben jelent meg *Grünn Orbán* kiadásában. E házi áldásról a jeles néprajztudós többek között a következőket írta: „*A paraszthajlék szakrális környezetéhez hozzátartozott a bekeretezett és falra akasztott házi áldás is. A múlt század eleién a szegedi tájon különösen kedvelt lehetett A Szent Jakab Apostolnak lelki Kegyes Katholikusok, Házi Áldása. Dorogi Imréné ajándékából e sorok írójának birtokában. Valószínűleg unikum.*” [Csak közbevetve jegyzem meg, hogy 1980-ban egy szegvári gyűjtőúton kezembe akadt egy hasonló házi áldás, amely négy fametszettel gazdagabb, mint *Bálint Sándoré*. Nem Szegeden, hanem Budán nyomtatott Bagó Márton betűivel. Mérete: 34x45 cm.]

A négy imádság között némi eltérés tapasztalható, ám a népi imádságként is gyakran hallott szöveg azonos: „*Ha Házamba bémegyek, / Vagy másuvá eltérek, / Semmitől is nem félek, / Minthogy Krisztusnak élek, / Mert van a'ki bűnömöt, / Könnyebbíti terhemet, / Vigasztalja lelkemet, / Három biztat engemet. / Az Atyának szerelme, / A' Fiúnak érdeme: / A' Szent lélek' ereje, / Jézus Ament mond erre.*”

Az ilyen és ehhez hasonló imádság sokszor hangzott el az adatközlők ajkáról a hozzájuk tartozó záradékkal: „*Aki ezt az imádságot este-reggel elmondja, / annak hét halálos bűne megbocsáttatik.*”

Amikor 1891-ben a szegedi Bába Sándor nyomdáját elhagyta *Kálmány Lajos: Szeged népe 3. kötete*, abban már tíz népi imádságot is közreadott a gyűjtő. Talán nem véletlen, hogy pap létére fölfigyelt a népi vallásosság bujkáló szövegeire, mivel ezeket az imádságokat az egyház következetesen elutasította, megjelenésükről, gyakorlatukról nem vett tudomást.

A Szeged környéki népi imádságokat érdemben először *Bálint Sándor* méltatta. *Népünk imádságai* címmel (Regnum egyháztörténeti évkönyv, Bp., 1937.) jelent meg fenomenális tanulmánya, amelyben a népi vallásosság vonulatát és az általa gyűjtött imádságokat dokumentálta. Az követően pedig egyre-másra jelentek meg újságcikkei, tanulmányai, később pedig könyvei vallásos népszokásainkról, a magyar szakrális néprajz kérdéseiről, a búcsújáró szent helyekről, a szegedi havibúcsú hagyományvilágáról.

Fogalmam sem volt *Bálint Sándor* tudományos megállapításairól, amikor 1960-ban, ferencszállási tanárként hozzákezdtem a község lakóinak faggatásához. Elsősorban babonákat, hiedelmeket, ráolvasásokat vettem hangszalagra, majd később Krisztuslegendákat és népi imádságokat is. Amikor a falu lakói esti, reggeli imádságaikat is kivallották, sehogy sem tudtam elképzelni, hogy jutottak ezeknek a szövegeknek a birtokába. Csak úgy áradt belőlük a költészet, a költői képekből építkező látomás.

Máriabesnyő Kegyszobor

A loreói Madonna

Bálint Sándor megszívleendő gondolatait most feltétlenül idéznem kell, mert a gyűjtött anyag értelmezése enélkül elképzelhetetlen. „Szeged ama katolikus etnikai táj-csoportjaink közé tartozik, amelyek egyrészt a hitújítás, másfelől a hódoltság, nyomukban a paphiány következtében középkorias hitüket, szakrális megszokásaikat megőrző népszigetekké vállak, ahol a Tridentinum szigorú, szabványosító rendelkezéseit, így a római liturgia előírásait csak évszázados késéssel lehetett végrehajtani. Kialakult tehát e tájakon - főleg plebejus franciskánizmus ösztönzésére - a szakrális népi önelátás, benne az orális, vagyis a nemzedékről nemzedékre öröklődő, élőszavas hagyományozás készsége, a középkori, de most már elnépiesedett liturgia tisztelete. Megőrzésében énekesasszonyok, halottsiratók, búcsúvezetők, koldusok jeleskedtek, de később az írás-olvasás lassú terjedésével a szakrális ponyvairodalom is kiveszi belőle a maga nem csekély részét.”

Szöd Madonna a gyermekkel

Szöd Templombelső

Bálint Sándor felbecsülhetetlen értékű jelzései után Erdélyi Zsuzsanna néprajzkutató ismeretlen eredetű szöveget vett hangszalagra 1968. decemberi 17-én Babos Jánosné, 98 éves idős asszonytól, a Somogy megyei Nagyberényben.

„Názáretbeli Jézus, zsidóknak királa, / Veszedelembé forgóknak lévő Istene! / Megtestesült szent Isten, / Szent erős Isten, / Szent és halhatatlan Úristen, / Könyörülj mirajtunk! / Hét körösztt alatt lefekszem, / Hét körösztt alatt fölkelek, / Őrizz angyalom éjfélig, / Boldogságos Szűz Mária virradtig, / Jézus Krisztus mindétig. / Hogy gyarló testem nyugodjék, / De szívem el ne aludjék, / Hogy téged mindenkor lásson, / Minden gonoszt távoztasson, / Sátányok megköttessenek, / Testembe ne fertőzzenek, Engedd ezt nekem kegyesen, / Atya, Fiú fölségesen, / Élven örök dicsőségben, Most és mindörökké Ámen. / Ma vala péntek napja vala, / Mén a Jézus Krisztus kínnak kínhelyére, / Meglálták a zsidók, / Fölfeszítették a magos keresztfára, / Fol a szent vére, / Hervad a szent színe, Szól a Boldogságos Szűz Anya Mária: / Óh, fiam, fiam / Szerelmes szent fiam! Én azt gondoltam, te lészel bús, / látom, fiam, én leszek bús, / Aki ezt az imádságot este-reggel elmondja, megüdvözzül! / Názáretbe' van egy mustromfa, / Kívül aranyos, belül kegyelmes, / Abba mondotak hétszer hét szent misét, / Én ott hallgattam szerelmes szent fiammal, az ártatlan Jézusommal, / Egyszer elkapták mellőlem a kegyetlen zsidók, / Keresem utcákrul utcákra, / Sehun nem találom, / Előtalálom Szent Lukács evangélistát, / Kérdem tőle: Nem láttad-e szerelmes szent fiamat, az ártatlan Jézusomat? / Óh, anyám, anyám, Szép Szűz Máriam! / Menj el, menj el a magos Kálvária hegyére! / Ott vagyon egy szent keresztfa, / Arra vagyon fölfeszítve, / Vasdárdával nyitogatják, / Arcul verik, vérrel verítékezik, / Ecettel, epével itatják, / Tövissel koronázzák, / Marokvesszővel csapkodják / Hét csöpp vére elcsöppent, / Az angyalok fölszedték, / Szent atyja elejbe vitték, / Óh, anyám, anyám, szép Szűz Máriám! / Menj el, menj a fekete föld színe alá! / Az Adóm maradványai közé, / Kiáltsd, hirdesd, / Lefektekre, fölkelfekre: / Bizon, bizon vélem léssen a paradicsomba', / Én mondom, a Teremtő, / Aki titeket az ő szent vérével és halálával megváltott. Ámen.”

Az imádság ponyván is megjelent, méghozzá 1856-ban Szabadkán. Nyomtatott Bittermann Károlynál. Címe: Három ajánlás imádságok. Első. A 'Jézus Krisztusnak hét mondásairól, melyeket a Keresztfán függve mondott. Második. Názáretbeli Jézus Zsidók Király, s a't. Harmadik. Imádság a szent Háromsághoz. Ének: Eljött már órája búcsúzásomnak, tőled ok kegyes Szűz, 's a't.

Az azóta Európa-díjas Erdélyi Zsuzsanna 1970 februárjában a Magyar Tudományos Akadémián tartott előadásán adta műfaji meghatározását a vallásos szövegeknek, amelyek csak szórványosan fordultak elő az addigi folklorisztikai irodalomban.

Hegyét hágék, lőtőt lépék címmel először Kaposvárott, a Somogyi Almanach kiadásában, Kanyar József szerkesztésében jelent meg Erdélyi Zsuzsanna munkája, majd 1976-ban a Magvetőnél látott napvilágot monografikus földolgozása. Föld szülte fáját címmel pedig / a Somogyi-könyvtár kiadásában, Péter László szerkesztésében / 1978-ban követte saját Szeged környéki gyűjtésem.

Első nemzeti versünk, az Ómagyar Mária-siralom jellegzetes hangütése figyelhető meg a népi imádságok szövegeiben. Elég csak a legismertebb sorokra utalnom:

Világ világa,
virágnak virágai
Keservesen kízzatol,
Vas szegekkel veretek

Szárnya alatt szent oltár

Ó, hajnal, hajnal,
 szép piros hajnal,
 kibe Mária nyugovélt,
 Úr tőle született,
 pokol tőle töretett.
 Eleven ostya, Úristen,
 néked ajánlom lelkemet,
 fekete földnek testemet,
 tőled várom örök üdvösségemet.
 Ó, sátán, sátán,
 ne kísértgess,
 mert van nekem fejem,
 fejem az Úr Jézus Krisztus.
 Három angyalom van.
 Egyik őriz,
 másik vigyáz,
 harmadik a lelkem várja.
 Égbe van egy kis madár,
 de nem madár, szárnyas angyal,
 szárnya alatt szent oltár,
 szent oltárba Benedik,
 Benedikbe kinyílt rózsza.
 Kakasok szólnak,
 Máriát kiáltanak.
 Kelj föl, kelj föl szép Szűz Mária,
 viszik az áratlanbéli Jézust.
 Keresztfára feszítik,
 három szeggel szegezik,
 olomtányérra tetetik,
 Isten elébe vitetik.
 Sem szólt, sem felelt,
 aki ezt az imádságot este-reggel
 elmondja,
 hét halálos büntül megmenekedik.
 Uram-Jézuskám légy velünk! Amen.

(Kigyópuszta, 1979. ápr. 22.)

Az édesapámtól tanultam. Nagy Andrásnak hitták. Én nem jártam iskolába. Az a csuda, hogy így ismerem a pénzt. Hát háború alatt lettem volna iskolás. Haton voltunk. Két gyerek meg négy lány. Én meg az én néném, ez a kettő nem járt iskolába, a többi járt.

Az alliteráló sorokhoz hasonlókkal találok a népi imádságokban is. Jól példázzák ezt az alábbi párhuzamok: *Dárdával dárdázzák / Koronával koronázzák, / Vasustorral ustorozták / dárdával szúrkálták; / Kűoszlophon kötözték / vasvesszővel vesszőzték; / Tövissel tövisték / söprűvel söprűzték; / Dárdával dárdázták / szent szakállát szálankint szaggatják.*

Az Ómagyar Mária-siralom lírai szövegében több helyütt is fölfedezhetők betűrímes sorok. Például: *Siralomtól süppedek - Választ világomtól - Szegényül szépséged.* A népi imádságokban is megtalálható az effajta költészet: *„Neked adom lelkemet, / fekete földnek testemet; letérgyepül szent térgyire, / lekönyököl szent könyekire.”*

Az imádságlírásban - akár az Ómagyar Mária-siralomban - egész rímfüzés felel a hívó rímre: *Körösfára feszítik. / Piros vérit hullajtik, / Az angyalok fölszödik, / mennyországba fölviszik.*

A rímek e bájos naivitásában egyszerre figyelhető meg egyfajta kezdetleges epikus fölsorolás, és egy monoton zeneiség, amely a lírai összöveg / ha volt ilyen / sajátja lehetett. Bonyolult problémát jelentett számomra az összövegek kérdése. Egyáltalán voltak-e ilyen szövegek, amelyeknek apokrif változatai a latinul nem tudó nép között elterjedtek?

Azt azonban ma már biztosan állíthatom, hogy az előkerült sokféle variációban létező népi imádság az Ómagyar Mária-siralom forrásvidékéről való. Érthetetlen, hogy senki nem jegyezte le őket, csupán az egymást követő nemzedékek őrizték.

Azt sem lehet biztosan megállapítani, hogy hány önálló motívumú imádság /összöveg/ létezik. Esetleg egyetlen imafűzér töredezett darabjai kerültek elő? Kétkem, hogy kielégítő választ adhatnék e fontos kérdésre, mikor egy-egy versnek több száz változatát gyűjtöttem.

Most bemutatok egy kiskundorozsmai adatközlő imádságát, az egyes imamotívumokat / verseket számmal választom el egymástól.

/Fölaajlás / Uram Jézus Krisztus, / Hálát adok neked / Szent fölségednek, / hogy ábrázatodra, hasonlatosságodra teremtettél, / a mai napon megőriztél, oltalmaztál. / Őrizz meg édes Jézusom e sütemét éjszakának idején / tűztől, víztől, / hirtelen haláltul, / kétségbeeséstől, / gonosz ember szándékától. / Édes Jézusom szent kezeidbe ajánlom / testemet, lelkemet, / életemet, haláloamat. / Az én imám ajánlom a Krisztus Jézus keserves kínszenvedéseiért, / mélységes szent sebeiért, / a Boldogságos Szűz tiszteletire, / hét fájdalmaért, / hét epedségeért, / nevemen való szentért, / szent őrző angyalomért, / édesapámért, édesanyámért, / hetedízigen való nemzetségeméit, /magam bűnös lelkéért, /a purgatóriumban szenvedő lelkeknek kiszabadulásáért, /szabadítsa ki az édes Jézusom a mi imádságunk által. Ámen.”

1. Ehun gyün a Jézus, / lelkemlátó Jézus, / örök dicsőséget mondó Jézus. / Ó, Jézus várj meg engem, Jézus. / Kész a lélek, beteg a sok bűnnek miatta. / Ehun gyűnnek a szent ünnepek, / engedd, hogy én gyovont ember lehessen. / Urat akarok hozzámm venni. / Jöjj hozzám, Uram-Teremtőm szent testestül, / szent lelkestül lakozzál énbennem!

2. Názáretben a Jézus, / arany fának arany ágán szíve szomorodva. / Szent oldalát megnyitván, /szent szájával kajáltja: /Jöjj el, Gábiel angyal! Menj el a fekete földre, / hirdesd az én könyörgő imámat a mi imádságunk által. Ámen.

3. Helyet szereznek a lelkének /harmadnapnak előtte./ Istennek hív szent angyala / engem őrzésed alá az Úr kegyelméből / bizott anyám méhibül. / Világ, oda ne látogass! / Fényeddel éjjel látogass, / őrizz és támogass! Ámen.

4. Ó, hajnal, hajnal, / piros színű szép hajnal, / akibe Mária nyugodik. / Úr tőle születik /pokol tőle töretik. / Ó, eleven ostya, Urísten, / Néked adom testemet, lelkemet, /életemet, haláloamat./ Tőled várok örök üdvösséget. Ámen.

5. Ó, sátán, sátán / ne kísértgess engem, /mert van nekem fejem, /három őrző angyalom. / Az egyik őriz, / a másik vigasztal, / a harmadik a lelkem várja. Ámen.

6. Az égen egy madár, / de nem madár, szárnyas angyal, / szárnya alatt szent oltár, / szent oltáron Benedik, / Benedikbe kinyílt rózsza.

7. Kakasok szólnak, / Máriát kiáltják: / kelj föl, Mária, kelj föl! Megfognák

Erdei Madonna

Nagyboldogasszony ünnepe

az ártatlan Jézust. / Viszik a magas keresztfára, / három szöggel szögezik, / három csepp vére kicseppent. / Az angyalok fölszedték, / ólomtányérra tették, / Krisztus elébe bevitték. / Krisztus Jézus sem szólt, sem beszélt. / Aki ezt az imát elmondja este-reggel, / megmenekszik hét halálos bűntől. Ámen.

8. Én lefekszem én ágyamba, / mint Jézus a koporsóba. / Álom engem meg ne csaljjon, / gonosz tőlem eltávozzon! / Kerüld kereszt lelkemet, / őrizz angyal engemet!

9. Mellettem van szent asszony, / szent asszonynál szent gyerek, / szent gyermeknél szent kereszt, aki annak a szent keresztnek árt, / nekem is ne ártson! Ámen. / Bende Lajosné Gyuris Anna, 1902./

„Hatalmas kincs birtokába jutottunk most - vallotta az imádságokról *Juhász Ferenc* költő 1970-ben -, ezek a legisztabb népköltészeté vedlett imák nemcsak történeti múltunk, de költészetmúltunk a nép szívéből kitemetődött lángoló aranyleletei, erejük, ígézetük, tisztaságuk, mint az aranyláncoké és a tiszta csontoké. Íme, a nép szívébe temetődött múlt-idő kristály-koporsója fölnyitott, s e koporsóban a költészet eleven virága van, nem költészettetemek sárga hamva.”

A dokumentumok, az imádságok gyűjtését azért is tartottam fontosnak, mert öregeink egyre sietősebben vitték magukkal a hagyományozódott népköltészetet anyagot. Erdélyi Zsuzsanna viszont országokat bűvárolt át, hogy eltaláljon az eredetvidékre. Kutatásait siker koronázta. *Boldogasszony ága* kötetében így összegezte a záradékok kutatásának eredményeit:

„Az imaszövegek harmadik szakasza rövid, tényközlő záró formula: záradék. Ez jelzi az adott feltételek között elmondott imádság jutalmát, kegyes hasznát, mely sokféle lehet: különféle kegyelem, bűnbocsánat, sőt üdvözülés is. A nép tudatában e záradékok tartalmi hitelességéhez kétség nem férhet. A benne foglaltakat nem akarja közli vele, hanem a megfellebbezhetetlen hiteshely, maguk az égiek. Isten, Krisztus, Szűz Mária, valamelyik apostol vagy evangélista. E záradék a szöveghagyomány legjellemzőbb jegye s az egyházi imádságoktól elkülönítő eleme.”

Hol talált Erdélyi Zsuzsanna párhuzamokra Európában? Mindenekelőtt Olaszországban, de fölfedezett francia, spanyol, német, angol, dán, izlandi, orosz, lengyel, szlovén, horvát, szlovák, szerb, párhuzamokat is.

A Vajdaságban élő *Silling István* néprajzkutató (Kupuszina: Bácskertes) már évek óta vizsgálja a magyar és a szerb népi imádságok interetnikus jegyeit:

„A harmadik szerkezeti egység szintén azonos a két vallás népi imádságaiban. Ez pedig az ún. záradék, a bűnök bocsánatának ígérete. Azonban a szerb imádságok ígérete nem korlátozza a megbocsátható bűnök számát, mint az sok magyar imádságban hallható, hanem egyszerre nemcsak az imádkozó, hanem három családtagja is elnyerheti a bűnöktől való teljes szabadulást. Végezetül hadd hívom fel a figyelmet, hogy az eddig megismert szerb népi imádságok szépsége és középkori szellemiségét őrző archaizmusuk kutatása legalább olyan izgalmas és fontos feladat, mint a vajdasági magyar szövegekkel való további foglalkozás.”

Én pedig a népi imádságok gyűjtését szorgalmaznám, hiszen már eddig soha be nem pótolható évtizedeket veszítettünk. Öregeink elmentek, és magukkal vitték az imádságok arany ígéit is. Ma is fájjalom, hogy az népi imádságok fölfedezését nem követte országos gyűjtés. Pedig az ilyen gyűjtés valóban méltó szellemi kincshez jutatta volna a nemzetet.

„Aki ezt az imádságot elmondja - zsolozmázzák anyáink évszázadok óta -, azt Mária megjutalmazza, megüdvözíti. Pokolnak ajtaja le lesz előtte pecsételve, mennyország ajtaja ki lesz terjesztve.”

Ó Szűzanyánk, te Napbaöltözött Boldogasszony, régi nagy Patrónánk, kegyeskedjél gondoskodni a szegény magyarokról!

Most volna ideje ezeket az imádságokat új záradékokkal a magyarság figyelmébe ajánlani, mert annyi év pusztítása után hitre, reményre, szeretetre lenne szükségünk, és egy új Keresztelő Szent Jánosral

És arra, hogy aki imádságát naponta elmondja, az örökösi nyeri fiainak, leányainak, minden ivadékainak hazája gazdagságát és szellemi kincseit, és minden tétélvel Istent dicsőíti.

Nagyboldogasszony ünnepe

Kresz Albert fotói

BERENTÉS TAMÁS

NYOLC ÉV A SZÖGESDRÓTOK ÖLELÉSÉBEN

Molnár János rajzával

Folytatjuk a szerző háborús naplójának közlését.

II.

Egy kis elmélkedés. A dolinkai lager. Az élenjáró brigádban. Hans teljesítménye. Az énekkar fellépése. Vége az aranyéletnek. A Temir-Tau I. lagerben.

Sokan és sokat írtak már a GULAG-ról: elsőbbsen Szolzsenyicint említeném. Könyvei közül Magyarországon az „Ivan Gyeniszovics egy napja” jelent meg elsőnek - az 1962-es szovjet kiadást követően. Nagy szenzáció volt és csak rövid ideig volt kapható. A még el nem adott példányokat bevonták a forgalomból. Az író monumentális alkotása a „GULAG SZIGETVILÁG” nálunk 1993-ban látott napvilágot; csodálatos mű. A nálunk megjelent írások közül említésre méltó ebben a témában még számos szerző: Orwell, Koestler, Hruscsov, Mihail Satrov, Rachmanova, Avram Salamov és mások. A magyarok közül: Rózsás János, Kassay Kázmér, Rózsa Péter, Komáromi Attila, Kovács Zoltán...

Bár mindannyian ugyanarról a zsarnokságról írnak és nagyjából ugyanazt élték át - mégis más és más a meg látásuk; egyéni szenvedéseik révén szerzett tapasztalatuk különböző reakciókat váltott ki lelkükből, különböző módon törté meg őket. Mert mindahányan megtörttek vagyunk, akár el ismerjük - akár nem.

De hát - végül is életben maradtunk, s ez azzal a kötelességgel jár, hogy ne engedjük feledésbe merülni a tengernyi szenvedést. A holtaknak tartozunk felelősséggel, akiket a meszesgödörbe dobtak. Milliók haltak meg ártatlanul, egy ördögi gépezet darálta le őket, testüket és lelküket. Nem tudni, hogy hányan voltak közöttük magyarok. Sokszere. A mi dolgunk, hogy rájuk emlékezzünk - míg élünk.

„Jedem das seine!” - írták a németországi koncentrációs táborok kapujára. Meg azt, hogy: „Arbeit macht frei!” Én láttam olyan lágerkaput ahová ezt írták: „Trud v CCCP gyelo cseszti, szlava i heroisztvo!” vagyis: „A munka a Szovjetunióban becsület, dicsőség és hősiesség dolga!” Naponta olvashattuk ezt a lelkesítő szöveget, valahányszor a 12 órás robot után éhesen, rongyosan sorbaálltunk bebocsáttatást várva...

E három jelmondatból csak az első volt igaz: a „Mindenkinek a magáé!” A másik kettő szemszédett hazugság volt: munkája révén senki nem vált szabaddá Matthausenben, és a Gulag táboraiiban sem sugárzott senki a dicsőség fényében.

De e kis kitérő után, térjünk vissza történetünkhöz: megérkeztem a dolinkai lager kapujához. Amint mondtam, e pillanattól a GULAG teljesjogú állampolgárának számítottam, amint ötösével felsorakozva beléptünk a negyosoros szögesdrót kerítéssel övezett zónába.

Itt meg kell említenem, hogy a Gulag valamennyi illetén intézménye azonos biztonsági szabvány szerint épült. Az őtomyok egymástól való távolsága, magassága, a két közép-ső, magasabb cölöpsor - amelyekre a drótháló felszegezése történt - mérete, az ezek által behatárolt és gondosan felgerezlyezett öv szélessége, a két külső szögesdrót ezektől való távolsága és magassága mind-mind ugyanazon szabvány szerint készült a sarkkörön túl és innen, Szibériában vagy Kazachstanban, avagy az Ural rengetegekben. Sajátos és pontosan megszerkesztett világ volt ez. Egy öreg lágerlakó, ha módja lett volna reá, a felhők magasságából is felismerte volna bárhol egy ilyen „intézmény” jelenlétét, akár a sivatagban, akár a tajgában, akár a szeptépen. Visszatérve hozzám: e pillanatban még igencsak idegen volt számomra ez a világ... amelyet később olyannyira megszoktam, hogy biztonságosnak éreztem; pontosan tudtam, hogy másnap is ugyanazon időpontban ütök majd a dróton függő sándarabot az ébresztőhöz. Hogy megkapjuk a grammra kimért fekete kenyert - amit ott és azonnal be kell falni... hogy ötösével állni kell a kapu előtt esőben, fagyban, hidegben, amíg ki nem számolnak a munkába induló brigáddal. Hogy be kell osztani kevéske erőmet, amely életben tart. Hogy este a bevonuláskor nagyon ügyelni kell arra, hogy egyszerre lépjen az ötös sor, mert az őrség, ha elvétí számbavételünket, kezdődik minden előlről. Így kitolódik annak ideje, hogy a barakkba léphess és néhány kanál meleg lötty után álomtalan mélységébe zuhanj a nemlétnék, ahol már nincs éhség, nincs nyomorúság, megaláztatás. Oh milyen csodálatos is az, amikor erőt vesz rajtad a kimerültség, magad alá hajtogatod vattásnadrágodat, vattáskabátoddal betakaródzol, a jószágos álomtündér megszabadít kinyajaidtól.

Lágerünk Kazachstan köztársaságban, nagyjából az É szélesség 50 és a K hosszúság 73 foka táján lehetett. A „KARLAG” része volt. (A karagandai lager-közigazgatáshoz tartozott.) E földrajzi tájon, a „Kazah Hátság”-on a nyár igen forró és rövid ideig tartó, a tél igen kemény. Egész éven át szélviharok dúlják a fennsíkot: télen a kemény parhavat, nyáron a homokot sodorja magával. Talán ezzel a jelenséggel függ össze, hogy az itt évezredek óta élő kazah emberek szeme oly keskenyvágású - a szem védekező ösztöne folytán. A Kazah Hátság éghajlata igen száraz, a napi hőmérséklet ingadozása pedig felettébb szélsőséges. Még a nyári hónapokban is előfordulnak fagypontra körüli hajnali hőmérsékletek, koradélután pedig 40 fok feletti a hideg. A talaj szikes, vegetáció jószereént alig van. Az egykori kazah pusztán tevekaravánokkal találkozhatott az ember és ez manapság sem szokatlan jelenség. Csak az öntözött területen terem némi burgonya, dohány, cékla, répa. A paradicsomot még zölden leszedik, hogy meg ne fagyjon - nincs ideje beérni. A hagyma is megterem.

Dolinka - magyarul „Völgyecske” - nyomorúságos falu volt egy kolhossal, művelődési házzal, iskolával. No meg a mi fegyenctelepünkkel. A láger létszáma 3-400 fő lehetett, kis láger volt. És jó hely is, nagyon jó. Ezt persze már csak akkor tudtam meg, amikor innen - majd egy év múltával - elkerültem.

Miután az őrség átvett minket, egy „feljavító” barakkba kerültem, ahol két orvosnő volt a gazda: Rita és Frida

Markovna. Ma is hálás szívvel gondolok rájuk. Zsidónő volt mindkettő, testvérek voltak és jószívűek. Hamar rájöttek, hogy semmi szervi bajom nincs, csak a gyenge táplálkozástól való általános gyengeség. A lager mezőgazdasági munkát végzett, így a konyhán mindég akadt némi zöldségféle: káposztatorzsa, répa, krumpli. Naponta kaptam valami nyers zöldséget és testemről hamarosan elmúltak a még meglévő fekélyek. Két hónap múltán kitétek a gyengélkedőből és egy olyan brigád tagja lettem, mely a földet dolgozott. Már az első napokban jóllakhattam krumplipogácsával ~ ezt reszelt nyers burgonyából sütötték forró bádoglemezen - és hagymával. (Ez utóbbi szörnyű gyomorégést okozott: túl mohón estem neki.) Dohányunk is volt, a levelek betakarítását is akkor végeztük. Szóval arany életem volt, kissé megerősödtem. Egy brigádban dolgoztam Hans nevű bécsi születésű barátommal - Molnár Jánostól elváltak útjaink, majd nyolc év múltán látom viszont - aki, amikor németnek mondták, élénken tiltakozott e rágalom ellen, mondván, hogy ő osztrák. Nékem ilyenkor mindég az jutott eszembe, hogy az Anschluss idején az osztrákok milyen lelkes németek voltak... Tempora mutantur.

Ebben a lágerben a barakkok vályogból épültek, félig a földbe ástottan. A félméter vastag vályogfalak igen jól védelmeztek a tél hidege ellen. A fűtés szénrel történt. Fekvőhelyünk vaságy és hozzá szalmazsák volt - a vaságy kitűnő dolog, nem fészkel bele a poloska.

Az élelmezésről: a napi norma 65 dkg kenyérből és 3 tányér levesből állott, délben 2 dl kásával. A levesek zsír nélkül készültek, legtöbbször káposzta, répa, zab, árpa, köles és halból valók. A kása pedig zab, köles, árpa vízben megfőzve - elvileg 20 g olaj hozzáadásával (ezt ellopták). Nyugodtan kijelenthetem, hogy egész rabságom alatt mást nem ettem. Egyfolytában éhesek voltunk valamennyien, kis kivételtől eltekintve: voltak, akik csomagot kaphattak évente néhány alkalommal, pl. a balti köztársaságok elítéltejei. De ezek sem kaptak egyebet, mint némi mahorkát, szárított kenyeret és valami kásának valót. Persze - hozzám képest - krózosok voltak. Viszonylag jól élt a lágerlakóknak az a vékony rétege, amely a láger belső közigazgatásában (irodák, műhelyek, konyha) dolgozhatott. Ok nem voltak éhesek, sőt: jutott nekik arra is, hogy mások szolgálatait megfizessék. Persze, mindezen javakhoz a közösség terhére elkövetett lopásból jutottak hozzá és ebben a játékban a láger vezetősége élenjárt.

Dolinka volt az első lágerem. A gondviselés rendelkezett így, hogy rabságom első évében el ne pusztuljak. Mintegy esztendőnyi időt töltöttem itt és sikerült lábra állnom. Egy év elég volt ahhoz, hogy félig-meddig megértetem az orosz, és ami talán még fontosabb: megtanultam a „jelenben való gondolkodás” módját. Ez segít a túlélésben. Kis esélyt ad. Az ember ne tekintsen előre. Úgy sem tudja, mit hoz a holnap. Bármikor szólíthatják és vihetik akár a Sarkkörön túlra is. Semmi értelme tervezgetni. Az sem jó, ha a múltba néz: hogyan kerülhette volna el sorsát. Én eleinte sokat tépelődtem azon, hol hibáztam el ... aztán rájöttem, hogy így volt megírva a sorsom. Ha pedig ezt elfogadjuk, akkor a jövőnk is Isten kezében van. Esténként kértem Istent, tartson életben és óvja meg szeretteimet.

Most jut eszembe a szép gyöngyházfényű szürke selyemingem, az, amelyben letartóztattak, s amelyet még akkor is viseltem. Még a „feljavító” barakkban éltem, amikor - egy fél vödör vizet szerezvén, azt a tűző napon felmelegítettem azzal az elgondolással, hogy hűséges ruhadarabomat, akár szappan nélkül is, de kimosom. Amikor szégyent a víz alá nyomtam megkeményedett, hiába áztattam órákig. Végül is mint páncélinget emeltem ki és állítottam le a földre. Szélárményekben volt, így nem borult fel, de két karja szabályosan letörött. Próbáltam drótdarabokkal valahogyan összekapcsolni az ujjakat a „mellvér”-tel, de nem sok sikerrel. Így aztán ujjak nélkül viseltem, mígnem kaptam a raktárból inget, gatyát és felsőruházatot. Használt holmi volt ez is, de a sajátom szó szerint lerohadt rólam. A légerek népe a katonaságtól kiselejtezett vattásnadrágban és vattáskabátban járt. Ha elegendő vatta volt benne, télen elég jó védelmet nyújtott, A halinacsizma - ha jó állapotú - akár mínusz 50 fokot is kibír benne az ember, valóságos kincs. A füles sapka - ha bélése és prémje ép, hasonlóképpen. Minden attól függ, milyen viszonyban vagy azzal, aki ezeket kiosztja. - Én semmilyen viszonyban nem voltam akkor ezekkel a nagy emberekkel, ezért aztán a vak szerencsén múlt, hogy mely télen, milyen ruhadarab jutott számomra.

Nyáron vászonruhát viseltünk, feketét és hozzávaló fekete sapkát. A lábbelink gumiból (autógumi külső-belső, vegyest!) készült. Hogy ez hogyan nézett ki, európai fehér ember elképzelni nem tudja. Fehérnemünket - ing, gatyá - 10 naponként cserélték, ruhánkat fertőtlenítették. Kopaszok voltunk mindenütt, s ez így volt jó.

A brigádunkban kb. 40 ember dogozott, nők is. Akkor még voltak légerek, ahol férfiak, nők közösen éltek, csak éppen külön barakkokban. Az ott született gyermekek 2 éves korukig anyjukkal maradhattak, majd onnan állami gondozásba kerültek. Az anya kedvezményekben részesült, és már csak ezért is a nők arra törekedtek, hogy az anyaság állapotát elérendő, maguknak megfelelő férfit szerezzenek. Később ezt a rendszert megszüntették.

A brigádvezetőnket - egy ukrainai zsidó volt - Ostrowsky-nak hívták, övé volt a legjobb brigád a lágerben. Még a feljavítóban voltunk Hansival, amikor már kiszemelt bennünket magának, de bennem csalódnia kellett. Én ugyanis akkor még úgy hittem, hogy ha azt mondják, hogy pl. a répát ki kell húzni a földből, vagy a krumplit a bokor alól kikotorni, akkor ezt úgy kell csinálni, hogy kiszedjük a földből a répát meg a krumplit.

A brigádot felállították egy kb. 2 km-es parcellának a végében, mindenkinek kijelöltek egy sávot, adtak egy kosarat és elindultunk előre. Csakhamar mindenki megelőzőt, legelőt haladt Hans: elsőnek végzett a maga sávjával, amikor én még a felénél sem tartottam. Naponta legalább háromszor volt a teljesítménye, a brigádíros dicsérte, felemre a kenyér-fejadagját. Nekem néhány ösztönző seggberűgás jutott csupán, még örülhettem, hogy a garantált fejadagomat nem csökkentette - szabotázs címén.

Így ment ez hetekig, mígnem Hans meg nem szánt és elárulta, hogy csak a legszebb példányokat veszi ki a földből, a többi beletapossa. Amilyen mafla úrífiú voltam, erre soha rá nem jöttem volna. Ezután már lépést tudtam tar-

tani a brigáddal, ha soha nem is értem el Hans teljesítményét... hálátlanság lett volna tőlem. - „Lám tudsz te dolgozni, ha akarsz!” - mondta a főnök dicsérően.

Beállt a tél. Talán október eleje volt, hogy elkezdett havazni. Szerencsére addig elvégeztünk a betakarítással - ez alatt értendő, hogy a fölösleg földbetaposásával - és egy óriási földalatti raktárba jártunk dolgozni. Ez is jó dolog volt, mert kint ingencsak hideg volt, a szél hordta a havat és meglehetősen rongyosak voltunk. Aztán ettük a nyers, reszelt répát; főzni tilos volt.

Egyik nap, a munka végeztével, a „Proverka” - le számellenőrzés - alkalmával megjelent előttünk egy civilruhás és elmondta: ő a tanító és a kultúrház igazgatója. Azért jött ide, mert engedélye van arra, hogy dalárdát alakítson arra alkalmas önként jelentkezőkből. Aki beválik, naponta 1 tányér finom levest kap, amikor a próbákról visszatér a lágerbe. A próbák a munka után lesznek, a parancsnok engedélyével.

Azonnal jelentkeztem. Szerencsére beszélni nem kellett. Az alkalmassági vizsga abból állott, hogy a mester lalázott és nékem - azonos hangfekvésben - ismételnem kellett. Hát ez ment is kifogástalanul, és ennek köszönhetően, vagy két-három héten át egy-egy tányérra való jó sűrű levestel lettem gazdagabb. Pompás dolog volt. A próbákon jórészt csak tátoztam, majd később egyik társam betanította a szöveget, melynek jó, ha felét-harmadát értettem. Egy-két dalt most is tudok ezekből...

A díszelőadásra a Nagy Októberi Szocialista Farsadalom ünnepén került sor - hármás hazugság: ha októberi, akkor mért nov. 7-én tartják; hogyan is lehetne szocialista, amikor a zsarnokság került általa totális hatalomra; nem farsadalom volt, hanem egy puccs, egy jól szervezett puccs... - szóval, nagy sikerünk volt. Koszos göncünket levettük és tiszta, szép, hímzett ingeket vettünk magunkra... no meg hozzávaló csizmát és persze derékszíjat. Voltunk vagy harmincan, tele lett velünk a színpad. Mindenki azon volt, hogy kitegyen magáért: már az előadás előtt, kaptunk egy napi adag kenyeret és egy-egy marék mahorkát... ordított is mindenki tele pofával. A közönség tombolt, ráadást is adtunk, a tanító ragyogott.

Nem tudom eszébe jutott-e ott valakinek, hogy a lekes dalárda egy tányér levesért dicsőíti dalban azt a rendszert, mely őt magát szögessdrótok négyszeres gyűrűjében, őrtornyok, fényszórók és kutyák fenyegetettségében tartja.

Eladtuk magunkat egy tányér [levesért].

De a lelkes tapsolók sem voltak nálunk különben...

Kitavaszkodott. Lehetett úgy április eleje, amikor rabszolgakereskedők jelentek meg a lágerben. Valahol utánpótlásra volt szükség. Viszonylag rendbejöttem testileg, fiatal voltam. Az orvosi bizottság - a Komissio - előtt, oldalfordulva, sorban letöltük a nadrágunkat. Akinek a feneké kissé domborodott, az már jó erőnlétnek számított és már vitték is az embert, I. oszt. alkalmassággal.

Az út talán félnapos lehetett. Teherautón utaztunk, földutakon dülöngélve. A teherautó platóján történő rabszállításnak is megvan a rendje: egy szögessdróttal befont lécvázast ketrecbe kell bebujni és a kocsis platóján, háttal a menetiránynak, ötösével

szorosan egymás mellé ülve lekuporodni. Kezek a térdünkön. Beszélni, felállni tilos. Az őrség mögöttünk áll, egy sor „spanyol lovas”mögött, hátát a vezetőfülkének támasztva.

Temir-Tau városnak is mondható település Dolinkához viszonyítva. A láger is jóval nagyobb volt, és már az első pillantásra is baljós előérzetem volt a jövőt illetően, annak a durvaságnak bekövetkeztén, ahogyan az örök puskatussal letaszítottak bennünket a kocsikról.

Koradélután lehetett, amikor - túlesve a szokásos faraságokon: névsorolvasás, iratok átadása, brigádba való kijelölés, stb. után beléphetünk az étteremnek kinevezett barakkba. Itt kaptunk egy tányér lötyöt és megkaptuk a napi adag kenyeret. Még mindég kezdő voltam, amit a következő eset bizonyít: az asztalhoz odalépett egy lágerbéli, a kezében egy tányérral, melyben némi kása volt. Kell? - kérdezte tőlem, mint aki már jóllakott, és unottan elémtolta érintetlen adagját. Köszönöm! - mondtam és felé fordulva a tányérért nyúltam. E pillanatban éreztem, hogy a másik oldalról hozzám ér valami, s odafordulva láttam egy, a teremből épp kifutó alakot, a kezében még Pesten kapott szőrmés sapkával. És amikor visszafordultam eltűnt az a jószívű idegen a kásával együtt, de eltűnt a kenyéradagom is, mely az asztalon hevert előttem. Ez mind másodpercek alatt jött szódott le.

Nagyon elkéseredtem, de magamon kívül senkit nem okolhattam. A sapka valóságos kincs volt - eladdig is sokan irigyelték tőlem. A kenyér pedig az a táplálék volt, mely kis időre elverte folytonos éhségünket.

Ez a láger a későbbiekben sok szenvedést tartogatott.

Legalább 3000 páriát dolgoztattak itt, embertelen körülmények között. Egy szintetikus benzint előállító gyárat szereltek le valahol Németországban és azt akarták itt felépíteni, a jó minőségű karagandai szénvagyongra alapozva. A gyár alkatrészei - vas traverzek, gerendák, áthidalók, vasbeton szerkezetek, rengeteg gépalkatrész, csövek, kazánok, tolózárok, stb... ömlesztve érkeztek lapos rakfelületű, nagy vasúti kocsikon, ezek lerakása, a kijelölt helyre történő deponálása volt a feladatunk. Mindehhez pedig nem volt egyetlen rakodógép, egyetlen emelődaru sem. Mi voltunk azok. A mi erőnlen, vézna festünk. Jól táplált brigádvezetőink - kezükben füttykösökkel - sarkalltak minket. A nehéz gépeket, vasgerendákat pallókon csúszattuk le a vagonokról, ékeket, rudakat emelőként használva. Testi épségünket szinte állandóan közvetlen veszélynek kitéve folyt ez a pokoli munka. Naponta következtek be balesetek, sokan fizettek életükkel. Így múlt el a forró nyár és a rövid ősz. Október már a felet, a havazás beállt s az örök hófúvást jelentette. Ha nyár idején kínszenvedés volt ez a munka, most megtudtuk, hogy mit jelent ugyanezt - 30 fokban, vagy még hidegebb időben végezni. Rongyainkon átfűt a szél, de én megesküdtem volna, hogy a bordáim között is. Kaptunk ugyan kesztyűt, de az két nap használat után ronggyá vált... Szánokat ácsolgattunk össze s a havon vonszoltuk dögnehéz terhünket a kijelölt depókhoz. Munka végeztével a mozgásképteleneiket szánon húztuk be a lágerbe. Sokan megfagytak, de a hullákkal is el kellett számolnia az őrségnek. Esténként, a meleg lötyt után azzal az érzéssel roskadtam fekvőhelyemre, hogy reggel már semmiképpen nem bírok munkára kivonulni. Éreztem, hogy hamarosan végem, ha valami csoda nem történik.

Tél volt 1947 tele. Itt - a Temir-Tau I. lágerben - „ünnepelem” rabságom 2-ik évfordulóját - ezt kellene írnom, de az igazság, hogy a napokat - hónap, hét, keltezés, vagy a hét napjai szerint számontartani értelmetlen volna: oly mindegy, hogy hétfő vagy csütörtök van, netán vasárnap... Amit viszont nagyon is számontartunk az a 10-ik nap: a pihenő-fürdő nap. A mindenkori „Vihadnoj-gyen”, amikor elkínzott, nyomorult testünket a priccse elnyújtottatuk és az emberi testek gőzölgése, meg a barakkban felállított vashordóból tákolt kályha melege átjárta farsadt tagjainkat. Igaz, az éhség ilyenkor még fájóbb volt. Képeztünk gőzölgő, óriási méretű, jóillatú kenyerekről álmodott, és délfelé feszülten vártuk a konyhabarakk ebédre hívó jelzését. Két-három brigád mehetett be egyidőben az étterembe, ahol ugyan - most télen - erős hideg volt, de a forró lötyöt, s a kihűlő kevés kását pillanatok alatt fakanalunkkal belapátolva úgy éreztük, hogy kevéske időre némi zsákmányt vetettünk oda örökkön követelődző gyomrunknak.

A gazdagabbak hazai csomagból való kását kováasztottak maguknak a barakkbéli tűzhelyen. Még szerencse, hogy zsír és hús nélkül való, vízben főtt zab, árpa, vagy köleskásáról volt szó és így illatuk nem igerelte feleslegesen fantáziánkat, nekünk a többségnek, akik a garantált adagon felül egy morzsához sem jutottunk. Oh, Dolinka-Völgyecske... hová lettél? Persze, meg lehetett azért olykor keresni egy-egy tányér levest a konyhán, ha az embernek volt összekötése. Az edény elmosogatásáért, az étkező padlójának felmosásáért megjárt egy tányérral, de akkor oda a pihenőnap. Nagyon hamar rájöttem, hogy nem éri meg... így inkább választottam az alvást - s ha volt kívül - a beszélgetést. Rongyos gúnyámat is kellett varrogatni - kölcsönkért tűvel és a takaróból kihúzott cérnával - mert igencsak átfűjt rajta a szél. Rongyosak és ágról-szakadtak voltunk - a kevés kivétel a brigádvezetők és néhány hazuról támogatott rab volt - csontjaink kiálltak és meg kell mondani, hullottunk mint a legyek. Elég utalni arra, hogy ekkor már javában dúlt a hidegháború az egykori szövetségesek között. Nem érkeztek a szovjet kikötőkbe élelemmel megrakott hajókaravánok Amerikából: a civil lakosság szószerint éhezett.

Változatlanul az eljövendő szintetikus-benzint előállító kombinát területére jártunk és ugyanazt a munkát végeztük, melyet a nyáron elkezdtünk: raktuk le a vagonokról a gépeket, építőanyagot, gerendákat, vb. szerkezeteket. Csakhogy most tél volt és ezt nem európai mércével kell érteni. A mínusz 30-40 fok hideg és az állandó, erős szél valószínűleg átfűjt az ember csontjai között. Hordta a havat és mindég szembe fűjt. Rongyos gúnyánk zsineggel, dróttal volt szorosan testünkre kötözve, ujjaink dermedt szorításából gyakorra a hóra hullott a feszítővas („Lom”), amellyel a szorosan egymáshoz fagyott szerelvényeket kellett a halmazból kifeszetegetnünk, majd a kijelölt helyre vonszoltunk. Sötétedésig dolgoztunk, s a láger kapuja előtti várakozás, motozás és számbavétel után a barakkban rongyként hullunk fekvőhelyünkre. A szörnyű hideg annyira átjárta vézna testünket, hogy jó félórába telt, míg felmelegedtünk valamelyest. Csak az hozott némi vigaszt, ha a hőmérő - 40 C° alá süllyedt. Ekkor nem hajítottak ki minket - gondolom az őrszemélyzet-re való tekintettel, merthogy mi nem számítottunk, az biztos.

Így telt el a végtelen hosszú tél. Nem tudom minek köszönhetően - hacsak nem az Isteni Gondviselésnek - de átvészeltém.

(Folytatjuk)

BODONYI EMŐKE

„MÁSUTT ÉLNI NEM KÍVÁNOK”
(Beszélgetés Szánthó Imre grafikussal)

Szánthó Imre 1925-ben született Budapesten.

1935-től Szentendrén él és alkot; lelkes lokálpatrióta. 1947 és 1985 között a Goldberger Textilnyomó Gyár textiltervezője és dekorációsa. 1962-től foglalkozik linómetszéssel, de szitanyomással készült munkái is ismertek. Első szentendrei kiállítását (1948) több más követte Dorogon, Szegeden, Vácott, Oroszlányban, Bulgáriában, Ausztriában, Törökországban és Spanyolországban is.

1986-ban PRO URBE SZENTENDRE kitüntetésben részesítették.

- Hogyan került Szentendrére? A harmincas-negyvenes években sok olyan művész élt itt, akikkel Ön is találkozott, igaz csak gyermekként, de ismerhette őket személyesen.

- Szentendrére úgy kerültem, hogy apám, mint a HÉV fizetőszíjje a szentendrei vonalra hozta ki a pénzt az 1926-28-as években a két világháború között, s mint erdélyi származású, hegyvidéket szerető embernek nagyon megtetszett a Pomáz-Szentendre közötti táj. A pilisi hegyek, a Kőhegy, a Szent László-hegy és a többi a Kárpátokra emlékeztette. Nagypámnak is közelgett a nyugdíjazása, ezért gondolt a család arra, hogy valami kertet, nyaralót kellene venni. Ekkor ajánlották megvételre ezt a kertet, ahol csak egy kisebb ház volt, majd dagadt, bővült, átépült és lett az a családi villa, amibe végleg költöztünk Szentendrére, a nagyszüleim, a szüleim és én. Itt jártam elemi iskolába, gimnáziumba, itt vittek el leventének, itt soroztak be, itt akartak elvinni hadifogságba, de sikerült megszöknöm.

Sokszor vettem részt azokon a beszélgetéseken, miket nagypám és öreg barátai folytattak. Szerettem a festőket és szerettem festeni. Az, hogy a festéshez vonzódtam, menekülés is volt, meg a lustaságomnak is kifejezője. Mint egyetlen (és legkedvesebb) unokájából nagypám mindenféleképpen színészt akart nevelni belőlem, szegény anyám mindenáron zongoráztatni akart, nagypám küt-

nőn hegedült, tehát ő azt akarta, hogy hegedüljek. Na hát, nekem semmi zenei hallásom nincsen, szorgalom nem szorult belém, el sem tudtam képzelni, hogy a kis mákokat, amiket hangjegyeknek hívnak, én megtanuljam, ez nekem valami fantasztikusnak hatott. Azt, hogy én zongorán ugyanazokat a hangokat órákon keresztül megtaláljam, vagy a hegedűnél riszáljam a vonót azon a négy húron, ez nekem kínai volt. Egyetlen egy mentésem volt, hogy helyette rajzoltam, s miután rajzolni tudtam, sikeredtek is a rajzok. Ehhez kedvem is volt, meg hagyták is. Így kezdtem el egyre többet rajzolni.

- Kik tanították, volt-e olyan rajztanára, aki különösen nagy hatással volt Önre?

-A legnagyobb élményem, emberi példaképem a tanítóm volt, Balogh József tanító úr. Nagyon tehetséges és jóindulatú embernek tartottam és szerettem. Az ő emberi nagysága és habitusa volt az, ami különösen lenyűgözött. Nagyon tehetségesen festett, remekül beszélt, kütűnően énekelt, jól orgonált, jól sportolt. Volt egy időszak Szentendrén, amikor a kultúrát ő képviselte. A kultúrestjei, amiket a moziban tartott, mozgósították az egész várost. Nem az üzletszerűség vezette, hanem hogy közelebb kerüljenek egymáshoz a különféle emberek akár reformátusok, akár katolikusok voltak. A gimnázium első négy osztályát Szentendrén végeztem, majd a Mátyás Király

Gimnáziumba jártam Budára, a Várba. Sajnos, mire odakerültem, Patkó Károly meghalt, nem lehettem növendéke. A rajztanárom nem igazán szeretett, de karikatúráim osztálytársaim elismerését sokszor kihívták. 1943-ban részt vettem az Actio Catholica országos tárlatán, aminek elismeréseként tanárom megbuktatott.

- *Úgy tudom, hogy Bánáti Sverák is tanította.*

- Igen, a szentendrei gimnáziumban tanárom volt.

- *A szentendrei „Nyolcak”, a Szentendrei Festők Társaságának alapító tagjai közül kívül találkozott még?*

- Találkoztam Onódi Bélával. Nekem ő volt az „igazi festő”. Zárkózott ember volt, borongós hangulatú, mint ahogy a fiatalkori képei. Nagy farkaskutyával járt, festőállvánnyal. Romantikus valaki volt. Összesúgtak mögötte, mondták, hogy iszik, hogy nehéz természetű, de láttam a városházán kiállított képeit, annyira megfogtak, hogy még ma is el tudom mondani, hogy hogy voltak a képek egymás után. Én Onódit akkor ahogy megismertem és holtában is, úgy tartom, hogy a magyar piktúra egy egész különleges alakja, rendkívüli tehetséges. Van egy tíz évvel idősebb olasz festő, aki hasonló nagy tehetség szerintem, Giorgio Morandi.

Bánáti Sverákot nagy szorgalma miatt tiszteltem. Összekerültem Ilosvai Vargánál Paizs-Goebellel. Magas, szánta ember volt, aki nehezen értette meg magát, erősen gesztikulált. Rozgonyival többször találkoztam a HÉV állomáson ahogy Pestre utazott. Képet vitt a hóna alatt, zárkózott, csendes embernek hatott. A későbbiek folyamán megismerkedtem Bánovszky Miklóssal is, így áll össze a sor.

- *Heintz? Jeges?*

- Jegessel egyszer találkoztam 1952-ben. Apáti Abkarovits Béla mutatott be, mikor utaztunk Kisorosziba, a kotótáborba. Szigetmonostorra ment, a templomba készített freskókat, faliképeket. Heintz-cel nem találkoztam. Pándynak az emlékszbáját rendeztem, Kiss Imre volt, aki ebben nagyon sokat dolgozott. A megnyitót László Gyula tartotta. Ma Pándyról utca van elnevezve Leányfalun, az emlékszoba már nem létezik. Sajnos László Gyula professzor „Művészetről, művészekről” című kötetéből, mely 1978-ban jelent meg, hiányzik e megnyitó beszéde.

- *Említette egy korábbi beszélgetésünk alkalmával, hogy emlékszik arra az időre, amikor a vártemplomi szentélyfreskók készültek. A munkálatokban a „Nyolcak” közül négyen is részt vettek...*

- A templom zárva volt. Mikor diákmisére felmentünk, láttuk az állványokat és a megkezdett, majd kiszínesedő falikép részleteket. Azt hiszem, a fogadtatása csatlódás volt a festők részéről, mert nem követte más munka és nem követte honorárium. Ok azt hitték, hogy megcsinálnak egy komolyan megfestett freskót, bemutatják a

mintakollekciójukat, „íme tisztos plébánosok, püspökök és egyéb szent urak, ide jöjjenek megnézni a műveket és lehet rendelni folyton folyvást”. A plébános nem nagyon honorálta a munkájukat.

- *Tudom, hogy Goldberger Textilgyárban volt textiltervező.*

- 1947. június 1 3-án pénteken kerültem a Goldberger gyárba, ahonnan 39 évi munka után jöttem nyugdíjba. Akkor még híres volt Európában a Goldberger textil. A gyár vezérigazgatója Goldberger Antal dr. volt. Engem ő vett fel textiltervezőnek. Ez így furcsán hangzik, de igaz. A háború nehéz éveit után munkalehetőséget kerestem és egykori tanárom Szamosi Soós Vilmos szobrászművész barátjának, Rápolthy szobrászművésznek írt levelet, hogy ajánljon engem kedves tanítványának, Goldberger Antalnak a figyelmébe. Antal doktor vegyész mérnök volt, de mindig szobrász szeretett volna lenni, s ezért Rápolthy műtermébe járt tanulni és dolgozni. Az ajánlólevelet

megkaptam, s egy hónapos próbaidőre azonnal textiltervező státusba kerültem.

- *Mikor festett, mikor készültek a szentendrei városrajzok, hiszen mégis csak le kellett húzni a nyolc órát a gyárban.*

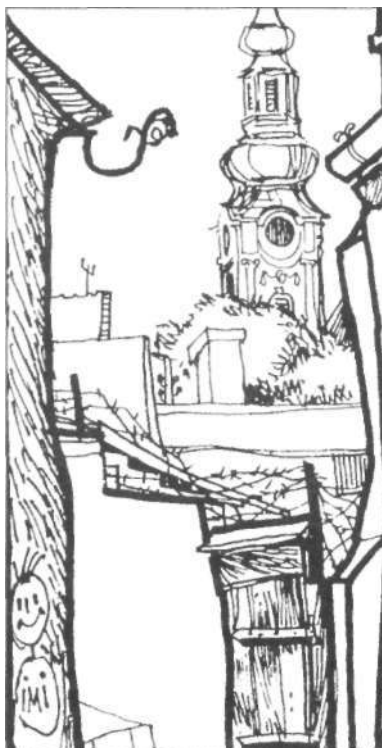
- Nagyjából lehúztam, sokszor megszöktem, volt alkotónapom minden héten csütörtökön, szabad szombat, szabadság, alkotószabadság is. Mikor 1963-ban a textilgyárak trösztösítése után egy műterembe vontak össze a tervezőket, én maradtam a Goliban és inkább vállaltam a nem nagyon előkelő dekorációs besorolást a szabadabb mozgás érdekében.

- *Az ön festészete leíró jellegű, tájból kiinduló, hűen ábrázoló kép. A fás képeknél azonban túlmegy egyfajta egyszerű ábrázoláson.*

- Hát a városképek sem pontosan fényképezett másolatok. A festett táj nálam azért kompozícióvá sűrűsödik, de megmarad a valósággeleme. Én, ha a képbe nem illik bele egy-egy ág, vagy villanyoszlop, egyszerűen kihagyom, nem szolgai módon másolgotok. Ha a kép kompozíciója megkövetel egy félkörös megoldást, akkor egy-egy ágat belerajzolok. A fáknál majdhogynem alibi a fa. Kint vagyok a természetben, a táj hangulatában, inspirál, de karakterük megmarad; jegenyék, nyárfák, vagy fűzfák, ám mégsem szolgai másolata a világnak.

- *Ezek a képek számomra nagyon szomorúak, lehet, hogy abból adódik, hogy eléggé egy színre hangoltak. Barnák és itt-ott kékek.*

- Az életemnek ez az időszaka nem volt olyan vidám, kiegyensúlyozott, mint ahogy most élek. Volt egy óriási nagy árvíz. A három szobában több, mint egy hónapig méternél magasabban állt benn a Duna. Hát ez, azt hiszem, elég. Sok minden szétázott, összetört, tönkrement.

Abban az időben váltam el, 1964-ben és '65-ben volt egy kiállításom, amit a falról vettek le. Ez nagy ütés volt. A fáknál kifestettem magamból azt a bánatot. Nagyon jól látja, szinte gyógyterápia-szerűen festettem a Duna árterében lévő fákat a kertem végén.

- *Ez a téma megmaradt a hetvenes években, és kiszínesedett.*

- Igen, kiszínesedett, lazább, mosolygósabb, nap-sütéses lett.

- *Mikor kezdett el linómetszéssel foglalkozni?*

- Az első linómetszetem Boromisa Tibor portréja volt, melyet az emiélkiállítására plakátjára készítettem, hogy figyelemfelkeltőbb legyen. Azt még asztalosvésővel és különféle vacakokkal készítettem. Aztán már lettek szerszámaim, mert vésnök kollégáim kiebrudalt vésnök szerzőimből köszörültek, kiélezték a metszőkéseimet.

- *Ez mikor történt?*

- 1962-ben.

Aztúán éveken keresztül nagyon sok linómetszete készült, fák, városképek. Ezek sokfelé meg is jelentek különféle lapokban.

- Igen, a linómetszet publikálásra nagyon jó, mert fekete-fehér, könnyen nyomtatható és fényképezéssel sem lehet elrontani. Ez a hatvanas-hetvenes évek nyomdatechnikai színvonala szempontjából nem elhanyagolható. Az sem volt mindegy, hogyha elvesztették a szerkesztőségben, még mindig megmaradt az eredeti.

- *Másfajta technikákkal is kísérletezik. A szentendrei Grafikai Műhelynek egyik prominens képviselője és rendszeresen készít minden évben szitákat.*

- Igen, még „magánszorgalomból” is készítettem, így több, mint húsz lapom van. Az első szitanyomott plakát 1958-ban az én kiállításomat népszerűsítette, a műhely megalakulása előtt 21 évvel. Ez természetes dolog volt részemről, mert a gyárban ezzel a technikával dolgoztunk.

- *Nem próbálkozott olajfestéssel?*

- De, festettem olajjal már gyermekkori éveimben. Hosszadalmas, nehézkes, költséges, alapozni kell. Pont fordított a felépítménye, mint az akvarell technikának. Ktartó szorgalmam nem volt, hogy én nap mint nap elmenjek ugyanarra a helyre, hosszadalmasan ugyanazt a témát továbbfejlessem - ez nem az én műfajom.

- *Viszont a gyors rajzolás eredménye a karikatúra, és a karikatúra portré, amiből van egy nagyon szép sorozata.*

- Az első múzeumbeli kiállításom 1951-ben volt. A kiállítás előtt két órával elmentem a Husvikba a söntésbe és rajzoltam 8-10 karikatúrát, amit frissen feltettünk a kiállításra. A gyárban volt olyan eset, mikor egy nagy bál alkalmából dekorációnak 113 karikatúra portrét rajzoltam a munkatársaimról. Ebben természetesen volt segédmunkás és gyárigazgató is, kiűnő szakmunkás, textiltér-

vező és kikészítő is. Rajzoltam máshol is, például a Fészek klubban. De előbb utóbb leszoktattak róla, mert sokan megsértődtek, hiszen mindenki csak a másíkról készült karikatúrának örült.

- *Nagyon sok régi városképet bemutató rajza van, aminek végül is a képzőművészeti értékén túlmenően helytörténeti jelentősége is van. Mint egy krónikás, a harmincas évek közepétől rajzolja Szentendrét.*

- Igen, 1935-től, 10 éves koromtól kezdve. Szinte magamnak is fantasztikusnak tűnik, hogy kiültem a patakpartra és temperával rajzoltam, festettem és nem képeslapról vagy másnak a festményéről másoltattam.

- *Amikor gyerekként a városban festett, sokan oda mentek megnézni mit csinál?*

- Népszerű gyerek voltam. Mondták: a Szőke bácsi unokája fest. (Nagyapámat a városban sokan ismerték.) Leültem rendszeren az utca szélére törökülésben, kiszedtem a vackaimat, vizet szereztem és elkezdtem festeni.

Soha nem zavart, ha néztek, vagy megjegyzést tettek rá. Csak a jéghegynek a csúcsából maradt egy pár, nem szelektálás révén, hanem többször volt a lakásunkban árvíz (1940-ben, 42-45-ben és a későbbiek folyamán is.)

- *Szerencsére azért maradt.*

- Igen, de ennek is a hátoldala pacnis, látszik, hogy átmedvesedve össze voltak tapadva, úgy, hogy ezek „Duna akverellek”. Mindig érdekelték mások rajzai is. A lakásban lévő rajzok, amik a falon voltak színész nagyapámról készült portrék: Márk Lajostól, Major Henriktől, Márton Ferenctől. A nagyapám könyvei és az én könyveimben szereplő grafikák

- Haranghy Jenő, Pérely Imre, Harváth Jenő, Gehl Zoltán illusztrációi is ösztönöztek rajzolásra. Mondhatnám azt, hogy ez volt az iskolám.

- *Mennyire érzi magát szentendrei művésznek?*

- Feltétlenül szentendreinek valom magam, mindenütt lehet élni, de nem érdemes. Az, hogy festek, meg rajzok, az olyan természetes, mint a hálnak, hogy vízben van. Közegem a rajz és a festés. Vallom, hogy a régi szentendreiek voltak példaképeim. Naivul régen azt képzeltem, hogy egyszer elémáll Onódi Béla és Bánovszky Miklós és azt fogják mondani, „Te annyit ügyködtél értünk és a meghalt pajtásainkért, léva, elmondva a „nyolcakat”, akkor is, mikor tudad, hogy ezért oldalbarúgás jár - mi elfogadunk közénk.” Én másutt festeni nem is kívánok. Azért voltak sorozatban a kiállításaim, előadásaim, hogy ráébresek mindenkit, milyen kedves és szép ez a város, jó itt élni, ha nehezek is a körülmények. A szentendrei kötődést vállalom, volt lehetőségem, hogy külföldre, vagy más városba menjek (Kőszegre, Sopronba hívtak). Könnyebb lett volna az érvényesülés, de én maradtam.

- *Köszönöm a beszélgetést.*

NYÁRI SZÍNHÁZAK A NYUGATI VÉGEKEN

Az elmúlt színházi évadban soha nem tapasztalt gyakorisággal és aggódással olvashattunk jóslatokat a magyar színházak anyagi, szellemi leépüléséről, az ellehetetlenülés felé sodródásáról, és mindezt megkoronázta a fővárosi önkormányzati testület döntése a Művész Színház felszámolásáról.

Ilyen hangulatú színházi idény után adódott a logikus kérdés: Mi lesz a nyári színházakkal, azokkal a státusz nélküli, alkalmi vállalkozásokkal, amelyeket alig, vagy egyáltalán nem támogat állami, vagy helyi költségvetés; lesz-e elég önzetlen megszállott színházi ember, hogy létrehozza, találnak-e elegendő szponzort, támogatót; van-e igény, fizetőképes kereslet a produkciók iránt, ahhoz hogy felmelessenek a függönyök a szabadtéri játékterek előtt? Ma már tudni lehet, hogy Dunántúlon a dolog működik: Kőszegen, Zalaegerszegen, Egerváron, Zsámbékon és Esztergomban...

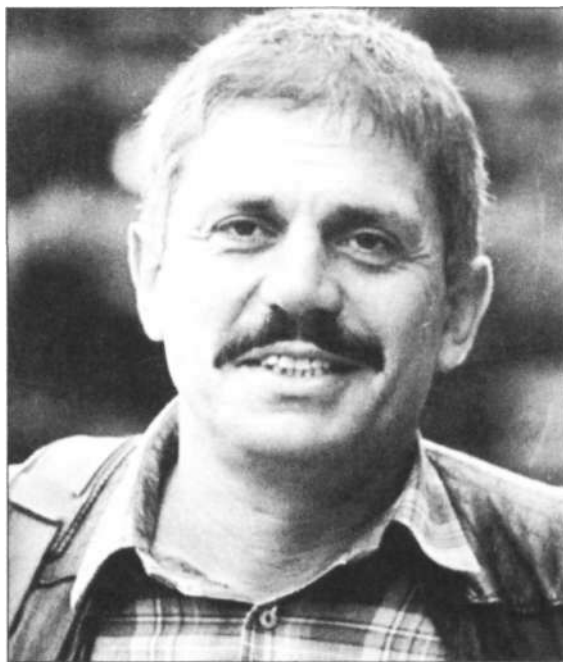
Jelen és következő számunkban egy rövid nyugat-magyarországi szemlére vállalkozunk.

JÁTSZANI MÉG MINDIG JOBB, MINT NEM JÁTSZANI"

Beszélgetés Merő Béla rendezővel

Egervári Esték - Egerszegi Erdei Színház. A kettőnek szoros köze van egymáshoz. 1984-ben, tíz év után megszakadt az Egervári Esték siker-sorozata, s ez nem hagyott nyugodni jónéhány színházbarát, színházért rajongó és ahhoz értő embert, többek között Merő Bélát, a zalaegerszegi Hevesi Sándor színház rendezőjét, a Reflex Színpad Egyesület vezetőjét. Törvényszerűen vetődött hát fel a Zalaegerszegi Művészeti Tanácsban a gondolat, életre kellene hívni a nyári színházat. Egerváron a korábbi infrastruktúra addigra már szinte teljesen tönkrement, és a bekövetkezett társadalmi változások is ellene szóltak az egervári folytatásnak; a nyári színház közönség-bázisát többnyire a szakszervezetek, a tévészek által szervezett csoportos színházlátogatás jelentette, amikor is elővételben elkelték a jegyek. No, és a kultúrára szánt pénz is egyre apadt, apad az utóbbi években.

A lehetőségeket elemezve vetődött fel, hogy a Zalaegerszegi Városi Művelődési Központ műszaki háttérére támaszkodva az alsóerdei napközis tábor melletti tisztáson építsenek fel egy szabadtéri színpadot. A színház működtetéséhez szükséges eszközöket részben a Reflex Színpad Egyesület adta. Az első nyári évadban Zalaegerszeg város nagygyűjtései léptek fel, aztán 1992-től évente saját bemutatót is tartott az Egerszegi Erdei Színház. Azóta emlékezhetünk Calandriirára, a Néma leventére, a Kanyóné... A saját produkció mellett a kezdetektől vendégszerepel a Kőszegi Várszínház, fellépnek a város ki-

emelkedő amatőr együttese; a Megyei Művelődési és Ifjúsági Központ által szervezett Alpok-Adria Nemzetközi Nyári Fesztiváljának Gálaműsorát és a Sziámi Zenekar koncertjét rendszeresen élvezheti a közönség, s immár harmadik éve a Marosvásárhelyi Színművészeti Akadémia végzős hallgatóinak produkciója is színesíti a kínálatot.

- A Reflex Színpad, A Művészetért Alapítvány 1994-ben együttműködési szerződést kötött a Szentgyörgyi István Marosvásárhelyi Színművészeti Akadémiával - informál Merő Béla. - Ennek egyik lényeges pontja, hogy a mindenkori végzős osztály egy hónapos magyarországi turnéra érkezik, amit a Reflex égisze alatt szervezünk. Közel másfél millió forintos költségigényről van szó, amit részben szponzorok segítségével, részben az előadások bevételéből fedezünk. Az idén óriási segítséget jelent, hogy a Balaton Szálló felajánlotta: gondoskodik a tizen-négy fős stáb szálláshelyéről, reggelijéről. A marosvásárhelyiek tizenhárom tájelőadáson lépnek fel, többek között Kőszegen, Zalaegerszegen és Egerváron is.

Igen, Egervár újraéled. Mert nemcsak Merő Bélában maradt elevenen a nosztalgia, a sok-sok érzelmi szállal való kötődés - hiszen működése alatt művészeti vezetője, egyik fő istápolója volt az Egervári Estéknek - , hanem Srágli Lajos helybeli történészt sem hagyta nyugodni a nyári színház megszűnése.

- Srágli Lajos az év elején keresett meg azzal az ötlettel - emlékszik vissza Merő Béla -, hogy saját produkciót szeretnének a nyárra. Elképzelése találkozott két színész: Tímár Éva és Gáspár Tibor szándékával, akik Csiszár Imre rendezővel szövetkezve Nagy András Báthory Erzsébet című drámáját akarták színre állítani, s engem kértek fel az előadás menedzselésére... Így aztán a reneszánsz esttel való nyitás után ez a darab kerül bemutatásra. Fantasztikus dolog, hogy összeállnak színészek, s nem a pénz, hanem a játszási vágy hajítja őket. Művészeti és szervezési oldalról a szellemi tőkénket vittük be apportként ebbe a vállalkozásba. Az első előadásokat már megtartottuk Gyulán július 5 - 6-án és talán a nyári turnénk végére rentábilisak is leszünk. Hátra van még a két kőszegi, a három egervári és egy esztergomi fellépés. A darabot az évadban szeretnénk játszani kőszínházban is. Magyar szerző történelmi tárgyú drámájáról van szó, amiben Nádasy is érintett.

ezért ez a darab kitűnően illeszkedik az egervári várkastélyhoz. [Az egervári vár majd 140 évig volt a Nádasyak birtoka: 1535-től 1671-ig. Aszerk. |

Részlet Foster: I. Erzsébet című darabjából

Balról: Széli Horváth Lajos, Molnár Árpád, Simon Andrea, Söptei Andrea és Wellmann György

Beszélgetésünk vissza-visszatérő témája a szponzorok felkutatása, a pénzügyek és a szervezés kérdése. Merő Béla büszke arra is, hogy háromnyelvű, a magyaron kívül angol és német szövegezésű műsorfüzetet tudtak kiadni az Egerszegi Erdei Színháznak.... Hogy idegenek-e számára a pénzügyek?

- Mivel népművelő voltam korábban, némi gyakorlatot szereztem e téren, és tanulmányaim során a vezetéselmélet tantárgy keretében pénzügyekből és gazdálkodásból is vizsgáztam, bár nagyon utáltam - nevet. - A színházhoz, ha úgy tetszik egyszerre két oldalról érkeztem: népművelőként, a néző oldaláról, rendezőként a színpad felől. Ez nagyon sokat segített, és segít ma is.

S hogy miért fontos számára a nyári színházak ügye?

- Azért, mert egyszerűen nem tudok meglenni színház nélkül. - A színháznak nyáron is fantasztikus varázsa van. Foster I. Erzsébetét 16 éve szeretném színre állítani. Most végre sikerült. A főszerepre Söptei Andreát nyertem meg, aki nagyszerűen dolgozott együtt a zalaegerszegi színészekkel. Igazi csapatmunka volt, mint annak idején a Reflexben. Ez nagyon nagy és fontos dolog. Tudom, rendkívül izolálódott a világ, mégis lehetett érezni adott pillanatokban, hogy egy ilyen társulatban fantasztikus erő van. Zalaegerszegen és Kőszegen is jól sikerült az előadás. A nyári színházban az is csodálatos, hogy olyan színészekkel dolgozhatok, akikkel év közben nem. Kőszegre, ahol 9 éve művészeti vezető vagyok a Katona József Színházból, Kaposvárról, Békéscsabáról, Nyíregyházáról, Zalaegerszegről, a Vígszínházból jönnek azok a művészek, akikkel egyrészt barátok vagyunk, másrészt azonosan gondolkodunk a szakmáról. A tíznapos próbaidőszakban naponta 10-12 órát dolgozunk, a nap maradék, hátralévő részében pedig beszélgetünk...

Mindez elementáris élményt, extatikus feltöltődést jelent, olyan munkát, ami év közben nem lehetséges. Nagyon sokat kapunk egymástól, talán ezért is vállaljuk a nyári színházat, annak ellenére, hogy egy huncut vassal sincs több, mint az előző évben.

- Akkor mégis, miért csinálják?

-Játszani még mindig jobb, mint nem játszani.

El kell mondanom, Zalaegerszegen annyira nem állt rendelkezésre pénz, hogy nem volt se díszlet - se jelmeztervező, se sűgő, se dramaturg, se ügyelő, se kelékes. A színház jelmeztárosa válogatta ki a jelmezeket. Így egymillió forintot takarítottunk meg. Magunk hurcoltuk a díszleteket, készítettük elő a ruhákat, a kelékeket, és senki sem morgott. Ha eleredt az eső, akkor szó nélkül összecsomagoltunk, és az Erdei Színházból bementünk a Városi Művelődési Központba, hogy ott folytassuk a próbát. Volt, aki Németországból jött haza az I. Erzsébet miatt, csak hogy játszhasson. Minden érzelgősség nélkül, de azért némi meghatottsággal mondhatom, hogy amíg ilyen szellemi kapacitás van, addig nem tudja megölni a kultúrát a „kaparj kurta” a merkantilista szemlélet. Pezetta Umberto gyönyörű fotókat készített az I. Erzsébetről. Lehet, hogy egyszer ki kell majd állítanunk „Volt egyszer Erdei Színház” címmel.

CSAPÓ IDA

A Katona József Színház tagja Söptei Andrea - I. Erzsébet

VIZIPISZTOLLYAL AZ ARMADÁT

A Zalaegerszegi Erdei Színház társulatának sziporkázó előadása Kőszegen

Különben tényleg sziporkázó volt az előadás: hosszú bot végére erősített, meggyújtott karácsonyi csillagszóró illusztrálta azt a hírt, hogy üstökös haladt át az égen. De ez csak egy, és egyáltalán nem a legfigyelemreméltóbb abból az ötletziporkagyűjteményből, amelyet a zalaegerszegi Erdei Színház társulata pénteken este megmutatott Kőszegen, a Jurisics-vár belső udvarán. *Paul Fosterl. Erzsébet* című darabját - *Várady Szabolcs* fordításában - *Merő Béla* állította színpadra, *Söptei Andreával* a címszerepben. De mindenki más is a helyén volt a történelmi parabolának aposztrófált darabban, amely úgy nevette a jó két és fél órán át szinte folyamatosan a közönséget, hogy a végén néhány pillanatra megállt a levegő: olyan életbevágóan komollyá vált hirtelen az egész.

Az *I. Erzsébet* játék a játékban: a korabeli vándortársulat a szórakoztatás és a pénzkeresés reményében járja Angliát. Az ötlet csak fölerősíti azt a - közhelynek is nevezhető - megállapítást, hogy a hatalom, a politika nem más, mint szemfényvesztő játék. Ez is a darab - az író és a rendező, a színészek - ére nyei közé tartozik: nagy biztonsággal közlekednek a kliséket (közhelyeket) a mélyenszántó gondolatoktól elválasztó talán nem is olyan széles ösvényen. Mindeközben úgy rajzolódik ki a közönség szeme láttára a tizenhatodik századi Anglia (sőt, a világ) képe Erzsébetestül, Medici Katalinostul, Mária királynőstül, II. (spanyol) Fülöpüstül, hogy nem lehet nem arra gondolnia: talán jó lett volna inkább abban a korban megszületni. Igaz, hogy fejek hulltak, armadák süllyedtek el, királyok vettek börtönbe -

Széli Horváth Lajos és Söptei Andrea

és közben, csak úgy mellékesen az is kiderült, hogy a mindenség közép-pontja nem a Föld -, mintha mégis sokkal egyértelműbb lett volna az élet. Világosabb, hogy ki, mit, miért - és ez utóbbit többnyire a hatalom és pénz olthatatlan vágyával - csinált. Vagy ma is innen fúj a szél?

Erzsébetben mindenesetre nemcsak az ügyes politikust mutatta meg *Söptei Andrea*, hanem az „állatból és virágból” összegyúrt nőt is. Akiben - és bizonyára nemcsak *Paul Foster* dramaturgiája szerint - egy királynő és egy utcai színésznő(cske) tulajdonságai keverednek, és adnak valami egészen különleges, izgalmas, új minőséget. A fent és a lent, az itt és az ott, a magasztos és alantas, a nézőpontoktól függően változó igazság állandó ütköztetésétől vibrált az előadás - csiklandós érzést idézve elő az orr tájékán. Mert van-e annál komolyabb dolog, mint amikor két óriási hajóhad ádáz háborúba kezd a tengeren? És van-e annál nevetetőbb, ha a döntő csatát papírhajókkal, papírcsúkkal és vízpisztolyokkal vívja meg egy színiársulat, amelynek tagjai úgy tesznek, mint ha ők maguk volnának Erzsébet, Mária, Fülöp és így tovább? Sőt, egy alkalommal maga az Úristen is megjelent a kőszegi várudvaron: glóriával a feje körül, kecses fehér tangóban. De hát ez a szerep is jól állt *Wellmann Györgynek*, aki, ha úgy kívánta a darab, mondjuk Fülöp bőrébe bújít. Ahogy sikeresen váltott akárhányszor szerepet, sorsot, ruhát a társulat többi tagja is: *Andics Tibor* (többnyire Törpe), *Kardos Endre*, *Molnár Árpád* (leginkább zsidó bankár), *Tamás Éva* (a szép Medici Katalin), *Ecsedi Erzsébet* (igazi boszorkány), *Kiss József Csaba*, *Simon Andrea* (mosónő, vagy éppen a skót Mária), *Györgyjános* (az Erzsébet által oly kedvelt Leisfer), *Major Zsolt* és *Széli Horváth Lajos* (főleg homoszexuális királyi leszármazott).

És miközben Anglia virágzásnak indult (Erzsébet- vívódva bár - nemcsak a skót Máriát söpörte félre az útjából, nemcsak az anglikán egyházat alapította meg, legyőzte a rettenthetetlen spanyol armadát is), a királynőt játszó színésznő leült a színpad sarkára, nagy kék szemét a közönségre emelte és azt kérdezte: mi lesz veled, világ?

ÖLBEI LÍVIA

Tamás Éva, Major Zsolt, György János, Ecsedi Erzsébet, Molnár Árpád, Andics Tibor, Simon Andrea, Széli Horváth Lajos és Söptei Andrea

Major Zsolt, Söptei Andrea és György János

Söptei Andrea

Wellmann György és Kiss József Csaba

Wellmann György és Andics Tibor

BENEDEK KATALIN

VÁNDOR ÉS FOTOGRÁFUS

Szabó Zoltán kiállítása Zalaegerszegen

Henri Matisse, a kiváló francia festő írja egyhelyüft: „Ha jóízű ember űzi, a fénykép művészetként hat. A fényképész oly kevésbé avatkozzék be amennyire csak lehet, hogy ne vesszen el az az objektív báj, amellyel a tárgy természetszerűen rendelkezik. A fotográfia rögzítsen és nyújtson dokumentumokat nekünk.” Szabó Zoltán túristaromantikát elhagyó fotóira is érvényes az idézet. Degas, a nemkevésbé híres impresszionista, gyakorlatban avatta egymást segítő társakká az ecsetet és a kamerát. Példaként említem a „Lepic vicomte és lányai átmennek a Concorde tén” című alkotását, melyhez számos pillanatfelvételt készített.

Honfitársunk a hegykoszorúba zárt édesvízi tengerről, a Bajkál tóról, környezetéről, lakóinak hitvilágáról készít lenyomatot. Vele együtt fedezzük föl e végenincs tájat, a tiszta forrást, ahol a sámánizmus a zord mindennapok része, ahol - Barguzinban - Petőfi Sándor emlékét kegyelettel őrzi a múzeum, az emberek kollektív emlékezete verbálisan idézi verseit. Igen, Szabó Zoltán ide is eljutott. Elvetődött már Ázsiába, többek között Indiába, Kínába, Pakisztánba, lencsevégre kapta a maják távoli évezredeiben gyökerező, a mában továbbélő kultúra eleven nyomait. Néhány felejthetetlen szép felvétele már tanúskodott élményeiről a zsinagógabeli latin-amerikai tárlaton.

Mégis, van abban valami racionálisan alig magyarázható sorszerűség, ami eddig négy ízben hajtotta őt Szibériába. Vállalta az ismeretlen és kiismerhetetlen éghajlat, a megpróbáltatások, a mindennapi létért való küzdelem, gyakran életét kockáztató vészhelyzeteit. Kérdéseinkre válaszolnak ezek a fényképek és Szabó Zoltán szavai: „A lelki fejlődésem szempontjából nagyon fontos volt. Minden embert foglalkoztat, hogy hogyan kellene élni, hogyan szabad élni ebben a világban.”

Ezt a romlatlan, legendákkal, hiedelmekkel átszőtt északi vidéket kristály csillogásúnak érzékeljük. A hó, a jég, a félelmetes víz, a szélviharok látványát kísérő lidérchangok a sámánizmus mindennapi gyakorlatát ébren tartják. Egy olyan életformában, ahol a víz- és villanyszolgáltatás ritkaság, ahol a tó befagyott jege az úr, óriási lelkierőt ad a hit. Az útmenti áldozati helyeken ott hagyott ajándékok, a felajánlásként kilötyintett vodka, a fába faragott sámánszobor ezt tanúsítják. És Szabó Zoltán megértően érez rá a burjátok életét erősen befolyásoló kultikus szokásokra. Szinte felvételenként jelenít meg egy-egy gondolatkört. A *Sámántánc*, *Sámánüzenet*, *Sámánfok* hírmondói a babonákkal gazdag birodalomnak. Sok esetben találó címek sugallják e nép szellemiségét. Múltjuk mélyen gyökerezik és munkál az itt élő emberekben, hiszen már a Kr. e. első évezredből, a fejlett bronzkor idejéből vannak rá bizonyítékok. A szibériai sámánok fő feladata volt közvetíteni a földi emberek és a hatalmas égi szellemek között. Révületükben mesterien jeleníteték meg az égi utazást. A másik meghatározó vallási szál a kereszténység, elsősorban a sámánizmussal keveredett kereszténység. A mongol eredetű őslakosok lámaisták, de az orosz és ukrán betelepítések következtében a burjátok eléggé háttérbe szorultak. Egyidejűleg a pravoszláv vallást át-meg átszőtte a helybeliek hagyománya. Ennek a létnek egy töredékét rögzíti a *Krisztusvárók* látványa.

ALKONYATI PORTYA

Fotó: SZABÓ ZOLTÁN

ÉLETÚT

Fotó: SZABÓ ZOLTÁN

SZABÓ ZOLTÁN FOTÓI

A kiállító meglátásai nem párosulnak a kimódolt megkomponáltság, beállítottság megszokott ismérveivel. Ő úgy professzionista, talán ösztönösen, hogy az egyszeri pillanat frissessége dominál e színes felvételeken. Szabó Zoltánnak küldetéstudata és küldetése van: „Azt gondolom, hogy mi emberek tanulni jöttünk erre a világra. Megtanulni és megtalálni azt a helyet, ahol otthon lehetünk benne. Van, aki ehhez egyetlen lépést sem tesz, mégis sikerül neki. Vannak, akiknek el kell indulni, idegen földön érezni azt, ami otthon számukra láthatatlan maradt. Nekem mennem kell. Én ezekről a távolban észrevett és megélt pillanatokról készítek képeket.”

Ezernyi témát kínál a lenyűgöző természet, e lélegzetelállító táj, a víztükör, az óceánokat meghazudtoló viharok. Neve nem véletlenül jelent jakutul gazdag tavat. A partján élők szentnek tartják, bár tudományága, a bajkálológia igyekszik minél többet elosztani a körüllegő misztikus ködből. Érdeemes néhány mondat erejéig elidőzni a megdöbbentő adatok tartományában. E nagyformátumu vállalkozás és fotótermés értékét növelik a publikált tények: a Bajkál 25 millió éves, a Föld legöregebbje. A tudósok ezerötszáz itt élő fajt regisztráltak, ennek kétharmada sehol máshol nem található a világon. A tavon januárban kezd el hízni a jég. Először a lovasszónok és a motorosok, később az autók is rámerészkednek. 1904-ben az orosz-japán háború idején vasút is járt rajta.

Az egymásnak feszülő roppant természeti erők, a látvány csodája és a lehetetlen körülmények kölcsönösen támogatták az egyre tudatosabb fényképezést. Felvételeinek ízét ezek együttesen adják. Itt minden kocka megélt. Sok, nagyon sok munka van egy látszólag könnyedén elkatintott pillanatban. A víz különféle halmazállapotában és színekben, a hófehértől az ezüstösen csillogón át, a mély zöldek és kékek sokféle árnyalatáig tűnik elénk. A *Ragadozók* és a *Mohó nyelvek* kettős értelmű képszerűségükkel bepillantást engednek a hideg impériumába. Ez a nyugalom szinte már álombéli: „Ezüst fények csillogása,/ világ ezüst szöttese! / Alomvidék ez, varázslat / Látomás, ábrándvilág...” (Brjusov).

Idilli hangulatot áraszt a nemesen egyszerű népi faoromdíszű ablakban virágzó piros muskátli, vagy az idej sajtófotó-pályázat egyik díjnyertese, a *Tenger az ablak alatt*.

A szociofoto felé közelít az időbarázdált arcú pályaozról, a Transzszibériai vasút alkalmazottjáról készített portréfotó. Barázdáiból leolvasható az orosz nép minden nyomorúsága és fennköltége. Mint akit ittfeljített a 19. század! Orosz irodalmi emlékek, „A postamester” főhőse, Gogol, Tolsztoj, Csehov figurái élednek újra bennünk. A megragadott karakter tömören és töményen elmondja mindazt, ami egy ilyen Isten háta mögötti vidékről tudható. A *Vodkabú* piása az orosz életkép időtlen szereplője. A világ sebesség-hisztériájáról biztos nem sokat hallott, a kilátástalan valóságot ideig-óráig megszépítő öntudatlanság romboló elixirje még számára is elérhető. Talajvesztetten, vodkamagányban üldögél. Tehetségesen életszagú felvétel. Szabó Zoltántól megtudtam, hogy mennyire esélytelen arrafelé manapság a normális emberi élet. A dolgozók elvesztik állásukat, tartalékaikat élük fel. Kezdenek visszatérni a halászó - vadászó, gyűjtögető életmódhoz.

A komolygondolkodású és élesszemű fiatal vándor barangolásai nyomán kerek történet születik. Megszólal a Bajkál és beszél. Csodás regéket mesél és dalol földijeivel együtt. Testvérré vált a kép és a szó. Egyszer írásba foglalja valaki, falán éppen ez a nyugtalan fotográfus.

SZENTHÁROMSÁG SZOBOR KANIZSÁN

RÓZSA MIKLÓS

KANIZSA KÖRNYÉKI "SZENT HELYEK"

1816. évi keltezésű iratban fennmaradt helytörténeti adatokat kívánok publikussá tenni két Kanizsa-történeti forrás alapján.

E források egyike gróf Teleki Domokosnak, a marosvásárhelyi könyvtár, a híres „téka” alapítójának, gróf Teleki Sámuel kancellárnak fiatalon elhunyt fia néhány magyarországi utazásról készített leírása. Az 1773-ban született gróf Teleki Pestről 1795. május 31-én indult hamedik útja alatt Pécsről Szigetváron, Babocsán és Iharoson át érkezett N[agy] kanizsára. Innen Kiskanizsán, Kotoribán, Csáktornyán át utazott a Muraközbe, majd Horvátországon át Fiuméba, végül Triesztbe. Utazásainak és útleírásainak célja, amint az 1793-ban tett első útjáról szóló leírásban olvashatjuk, hogy az ország tájainak „mind természeti, polgári s gazdaságbeli állapotját, mind pedig nevezetességeit” megismerje, s hogy hasznos tapasztalatokat gyűjtsön. A Kanizsán látottakról a következőket írja:

„N[agy]kanizsa egy mezőváros Szala vármegyében; téren [értsd: síkságon] fekszik, mocsáros és ligetes környékben. Nagy és jól épült helység, sok szép kőházakat láthatni benne. Nagy vásáros hely is, mivel több vármegyének szélében és Horvátországhoz is nem messze fekszik. Az itt felette számosan lakó zsidók is már elég biznyságok arra, hogy itt jó kereskedésbeli haszonkeresés lehet. Ezt a helyet herceg Batthyány bírja. Az ide való lakosok nagyobb részint magyarok, más részint horvátok, és kevesebben németek is vagynak; mindnyájan pedig katolikusok. Kanizsáról az ember egy derék töltésen [Mert a hely itt mocsáros] Kiskanizsáig megyen, mely is oda csak közel esik, oldalfélt hagyván a kanizsai régi földvárát, amely egy berekben fekszik. Kiskanizsán túl az út egy jó darabig alkalmatlan, mert homokos és hápahunás földön viszen, de azután jó csinált út vagyon.”

A másik forrás Bronyevszkij Vladimir Bogdanovics orosz cári tengerészhadnagy magyarországi útleírása. 3. Az 1784-ben született Bronyevszkijt, aki a Földközi tengeri orosz hadiflottához tartozott, 1809. végén vagy 1810. legele-

jén Triesztben érte az admirális parancsa, mely Kronstadtba, a nagy északi orosz flottabázisba rendelte bajtársai nagy részével együtt. A legrövidebb szárazföldi útvonalon, Ausztria, Magyarország és Lengyelország útbajetésével 3601 főnyi legénység és 680 tiszt vonult Magyarországon keresztül haza Oroszországba. A menetben egyszerű hintóban, vállán és karján kapott sebesülésével, s ezért felkötött karral, betegen utazott Bronyevszkij, s szabadon maradt jobbajával egy bőrkötésű könyvbe jegyezte az általa látottakat és az ezek alapján tett megállapításait. © Az így létrejött útleírás szerint a menetoszlop Stájerország felől jövet, Csáktornyán át, és a Murán kompon átkelve, 1810. április 10-én reggel 9 órára érkezett Nagykanizsára, ahol nem egészen egy napot tartózkodott. Bronyevszkij útja Budán, Pesten, Miskolcon, Kassán, Bártfán át vezetett, majd a Duklai-hágón átkelve hagyta el az országot. A hazánkon át vezetett útján nem az ún. látóvalók, hanem első sorban az akkori Magyarország elmaradottsága, a szociális viszonyok, nemzeti-ségi problémák foglalták le, és mint ő írja, a lakosság, ennek életmódja, igazgatása s ennek következményei érdekelték. Kanizsáról a következő képet adja: *„Ezt a csúf házhalmot nem is merészném városnak nevezni, ha tiszteletreméltó útkalauzunk nem erősködne, hogy ez valóban város, és valaha igen kiterjedt volt. Képzelnék el olvasóim két meredek között egy nagy gödröt, melyben egyetlen egyenes utca látszik, mintegy ezért, hogy ide folyjon le és itt gyűljön össze minden szenny és mocsok. A mellékutcák tervszerűtlenek, girbe-gurbák. Ezekben a pokoli bűzű alacsony sikkátorokban a házak úgy épültek, ahogy az a tulajdonosnak éppen eszébe jutott. A főtéren, helyesebben szólva a legbűzösebb gödörben áll a Szentháromság szobra, melyet azonban nem szobrász, hanem valami mesterember faragott ki; a rács mellett, egyik oldalon nyílt mészárszék, a másik oldalon sátrak, melyekben kenyeret, dohányt és sli-govicát árulnak. A lakosság nagy része zsidó és cigány; vannak magyarok is, akik között láttam néhány asszonyt piz-*

kos bekecsben és különös fejdísszel; vannak szlávok is, kiket itt horvátoknak neveznek; mindezek a népek azonban valamennyien oly kiszáradt sárgásbarna arcúak, hogy szinte lehetetlen egyiket a másiktól megkülönböztetni.”

Ez után Bronyevszkij Kanizsa múltjába tekint, de téves - s ezért most általam nem ismertetett - adatokat közöl, majd arról szól, hogy *„A lakosság nyomorúsága ellenére lázasan készül a húsvétra.”* Itt felsorolja, hogy mely hiten levők miként teszik ezt.

Az 1816-ban keletkezett irat, amelyben található helytörténeti adatokat kívánunk ismertetni, a kanizsai plébániai egyház 1816. május 15-én és 16-án az illetékes megyéspüspök, Kurbély György veszprémi püspök által végrehajtott kánoni vizsgálatáról készült jegyzőkönyv. Az ilyen iratfajta egyházlátogatási jegyzőkönyvnek szokás nevezni. A canonica visitatiók jegyzőkönyvei a helytörténet számára valóságos kincsesbányák. Az 1816. évi visitatiós jegyzőkönyvet, mint helytörténeti forrás adatait várostörténetírásunk eddig módszeresen nem tárta fel.

A mellékleteivel együtt 40 oldal terjedelmű és a dolog természetéből következően latin nyelvű jegyzőkönyv Kurbély György veszprémi püspöktől származó, 1820. április 28-i kiadmányát a nagykanizsai Szt. Ferenc-rendi rendházban őrizték, most a Zala Megyei Levéltárban a nagykanizsai Ferences rendház iratainál található.

A vizsgált kanizsai plébánia templom a Szt. László királyról nevezett (= Ladislavita) Szt. Ferenc-rendi rendtartomány szerzetes atyáinak 1714. július 20-ára Szt. József patriarcha tiszteletére megépült temploma volt, s e mellett töltötte be a plébániatemplom szerepét is. A plébánia azonban, a visitatiós jegyzőkönyvben olvashatók szerint **„est antiqua, Documentis comprobari potest eradam esse Anno 1690”** azaz a plébánia „rég, és okmányokkal igazolhatóan 1690. évben létesült.” Ekkor a plébánia temploma a kanizsai erődítményen belül kialakult suburbiumban teljesen fából épült mohamedán mecsetből Kanizsának a török alóli

felszabadítása után átalakított és a Bol-dogságos Szűz Mária mennybe vételének tiszteletére szentelt templom volt, amint ezt a zágrábi Érseki Levéltárban ő-zött 1692., 1693. majd 1698. és 1699. évi canonica visitatiók jegyző-könyveiből tudjuk.® Ez a templom a kani-zsai erődítmény 1702. évi lerombolásá-ig állott fenn.® A kezdeti évek plébáno-sainak, Czvetkovich Mátyás és Koosz Péter világi papoknak a működése idején a várban élő missziós jezsuiták segítettek a hívek lelki gondozásában. 1702-től a kiskomáromi plébános látta el az admi-nisztrálást, s ezt a feladatot és jogkört csak 1705-ben kapták meg a városban működő Szent Ferenc-rendi barátok.®

A plébánia az 1816. évi visitatio jegyzőkönyve szerint az anyaegyházból és 7 **filia**-ból, leányegyházból állott.

A **filia** szónak itt azzal a jelentésével állunk szemben, amely jelentés szerint a szó a kisebb falvak, egyéb települések, így puszták Krisztus-hívőinek lelkipásztori szempontból valamely szomszédos plébániához tartozó közösségét jelöli. Az anyaegyház két települést foglalt magá-ba: Nagykanizsát és Kiskanizsát. A visi-tatiós jegyzőkönyv mindkettőt **oppidum**-ként, tehát mezővárosként említi.

Az 1714. július 20-ra megépült anya-egyházat a visitator egy dombon, a vá-ros végén, száraz és tűzveszélytől épp-úgy, mint vízáradástól biztos helyen álló-ként említi. Tetője cseréppel fedett. A bá-doggal fedett toronyban ó harang volt. A legnagyobb 1060 fontos (=593,6 kg), a legkisebb 48 fontos (26.88 kg). Plébániaház nincsen, mert a plébániát adminisztráló Szent Ferenc-rendi atya a rendházban lakik.

Afiliaiák:

1) Szent Miklós/ a későbbi neve sze-rint: Horvát-Szent-Miklós, majd 1895. május 2-től Somogyszentmiklós, 1950-től Miklósrá/, 2) Bagola, 3) Sánc, 4) Fa-kos, 5) Móríchely puszta, 6) Palin, 7) Ká-máncs.

A filialis települések közül: Szent Mik-lós, Bagola és Palin településjelleg szem-pontióból falvak, Sánc, Fajos, Mórích-ely és Kámáncs puszták voltak.

Az 1816. évi canica visitatio ide-jén fennállott közigazgatási területi be-osztás szerint az anyaegyház, tehát Nagy- és Kiskanizsa területe Zala vár-megyéhez tartozott. A filialis települések közül Zala vármegyei falu volt Palin a hozzá tartozott Kámáncs-pusztával. A többi filialis település mind Somogy vár-megye területén feküdt.

A plébánai területén **földesúri hatl-mat** gyakoroltak:

az anyaegyház területén: herceg Batthyany Fülöp, akinek a kegyúri jog illetett

meg, de sem ebből származó jogosítvá-nyával nem élt, sem kegyúri kötelessége-it nem teljesítette;

a Szent Miklós-i, a bagolai, a mó-richelyi, a sánci és a fakosi filia földesu-ra tolnai gróf Festeitis György, 11. a palini filiaé palini Inkey Nep. János © volt.

Egyházigazgatási szempontból a plébánia - a visitatiós jegyzőkönyv be-vezetőjéből következően - a veszprémi egyházmegye zalai főesperességéhez és a kanizsai kerületi alespereshez tarto-zott. Utóbbi akkor Kapornak mezőváros plébánosa volt.

Plébániánk területén a Ferenc-rendi-eken és a Kegyes Tanítórendiekén, a pi-aristákon kívül egyéb **szerzetesrend** nem volt. A piaristák a plébániai jogot nem sértették, sem ilyenfelhívással nem voltak.

A visitatiós jegyzőkönyv a leányegy-házak leírásánál felüti az azoknak az anyaegyháztól való **távolságát**, és ami helytörténeti szempontból figyelmet érde-mel, **az oda vezető út adottságait**.

A „felső” templom

Ezek:

1.) a szentmiklósi leányegyházat a jegyzőkönyv 1 órányi távolságra levő-ként említi azzal, hogy az oda vezető út síkvidéki;

2.) Bagola 1 1/2 óra alatt hegye-ken és vizeken, időnkint áradásokon át volt abban az időben elérhető;

3.) a Sáncra vezető, és 3/4 órányi út a víziáradások miatt gyakran járhatatlan volt. Mellette volt a gyepmester téglaháza és egy malom, a nép nyelven: Mezei malom;

4.) a Fokosra vezető 2 1/2 óras út az erdős hegyek, a vizek és a sár miatt bajosnak mondottként szerepel;

5.) Móríchelynek - amely urasági al-lodium volt 2 malommal - 1 1/2 óras síkvidéki útja vízáradásoknak kitett volt;

6.) az 1 órányi távolságra levő Pa-lin a nagy sár miatt ugyancsak bajosan volt elérhető. Egyébként ehhez a filiahoz tartozott a Lasnak nevű kocsmá és egy kis kolostor kálváriával;

7.) Kámáncsról csak annyit írtak a jegyzőkönyvbe, hogy 1 1/2 óra távol-ságra fekszik.

A visitatiós jegyzőkönyv a plébánia területének **népessége** számát a követke-zők szerint örökölte meg:

Kanizsa népessége 5919, Szent Miklósé 708, Bagoláé 155, Móríchely pusztáé 66, Fajos pusztáé 46, Sáncé 60, Paliné 203 fő volt. Kámáncsról né-pességszámadat a visitatiós jegyző-könyvben nincs. A kanizsai plébánia egész területe népességének száma 1 816-ban tehát 7157 volt.

A népesség vallás szerinti megosz-lását a vizsgálat a következők szerint álla-pította meg: Kanizsán 4800 katolikus, 1022 zsidó, 72 görögkeleti és 25 acatholicus élt, akik az egyéb adatokkal történt egybevetés eredményeként evangélikusok voltak, Szent Miklóson 700 katolikus és 8 zsi-dó, Bagolán 118 katolikus, és 37 evan-gélikus élt. Móríchely puszta, Fajos puszta, Sánc és Palin népessége teljes egészében katolikus volt.

Ezek szerint az anyaegyház és a filia-k együttes népességéből 5993 volt a kato-likus, 1030 a zsidó, 72 a görögkeleti és 62 az evangélikus. Katolikus-evangélikus, vagy evangélikus-katolikus **vegyes vallású ház-aság** volt 5. Ezeket és a házaspár gyer-mekeit név szerint, utóbbiakat életkor szerint is felsorolták a visitatiós jegyzőkönyvhöz mel-lékelt 8. sz. documentumban.

A plébánia területén csak **2 leány-egyházi templom** volt. Az egyik Szent Miklóson, a másik Palinban. Érdekes, hogy az utóbbit ennek részletes ismerte-tésénél nem ecclesiaként, templomként, hanem capella-ként kápolnaként említi a jegyzőkönyv.

A Szent Miklósi templom a falu akkori végén, dombtetőn, tűzveszélytől és vízáradástól biztos helyen épült és Szent Szűz Mária mennybevételéről volt elnevezve (B. M.V. in. Coelos assumta dicata).

1763-ban tartós anyagokból Festetics Kristóf emeltette. Tetőjét cserép fedte és bádoggal fedett tornya volt. Kórusa, sekrestyéje a visitatio idején nem volt, de prédikáló széke igen. Ez fából készült. Keresztelő kút és kriptá ugyancsak létesült. A templomnak 2 harangja volt, az egyik 265, a másik 149 fontos. (=148,4 illetve 83,44 kg.)

A templom fenntartási alappal nem rendelkezett. Ez azt jelentette, hogy nem volt olyan állandó és biztos fenntartási alapja, amelyet az alapító kegyúr hozott létre különböző nagyságú szántóföldek, szőlők, kaszáló, valamint bizonyos számú jobbágy, továbbá erdő, nád vagy legelő használatának, sőt egyes esetekben halászati, italmérési, malomtartási jognak az átengedése által. Viszont az 1816. évi visitatio idején Festetics György kegyúr a templomot mindennel ellátta.

Palinban egy dombocskán, az urasági kastélyhoz csatlakozóan magányosan emelve, tűzveszélytől nem biztos, de vizektől biztos helyen állt az 1746-ban Szent József tiszteletére palini Inkey Boldizsár által építtetett kápolna. Ennek épülete erős falaknak örvendett, cseréppel volt fedve, tornya, haranglábja nem volt, de a falára volt erősítve egy 25 fontos (=14 kg) kis harang. Kórus, sekrestye, prédikálószék, keresztelő kút és kriptá létesítését mellőzték.

A kápolnának kijelölt fenntartási alapja nem volt, de minden szükségessé el látta kegyúrként a földesuraság, az 1816. évi visitatio idején palini Inkey Nep. János. ©

A palini filiához tartozott kis kolostorról és kálváriáról a jegyzőkönyv azon kívül, hogy azokat megemlíti, többet nem szól, bővebb ismereteket nem nyújt róluk.

A Szent Ferenc-rendi plébánia templomon és a két leányegyházi templomon kívül voltak még a plébánia illetékességi területén nyilvános kápolnák is, mégpedig magában a városban 3, Nagykanizsa határában, további 1, és a szőlőhegyekben ugyancsak 3.

A városban levő 3 közül az első nyilvános kápolna az ún. nagyobb Kanizsán (in. Majori Kanizsa) a város közönsége által torony nélkül 1764-ben emelt kápolna, amelynek erős falai, cseréptetője és haranglábja volt. Ebben egy 328, egy 102, és egy 79 fontos (=183,68, illetve 57,12, illetve 44,24 kg) harang lógott. A tűzveszélytől védet-

ten és vízáradástól biztos dombos helyen, szentélyével kelet felé nézően épült, tehát keletelt kápolnának Nepomuki Szt. János volt a védőszentje. Volt a kápolnának kórusa és sekrestyéje tartós anyagból, továbbá prédikálószéke, de ez deszkából készíve és színes szövettel bevonna. E kápolnához kriptá is létesült, amelynek bejárata a kápolnán kívül volt.

Fenntartási alapot ez a kápolna is nélkülözött, de fenntartására és szükségleteinek fedezetére bevétele volt kihelyezett tőkék kamatából, hagyományokból és egymást követő közösségi felajánlásokból, valamint kölcsönökből, s ezen felül minden módon a felépíteni tervezett torony építésének megkönnyítésére. A bevételeket gondnokként Lovák Ferdinand teni patikus adminisztrálta. Ő nála volt a kápolna ládájának egyik kulcsa. A másikat a Tanács nevében a városbíró őrizte.

A visitatiót végrehajtó püspök megállapította, hogy a kápolna különösen rá van szorulva egy torony megépítésére. Utalok arra, hogy a torony 1824-ben épült meg, amikor a kápolnát meg is nagyobbították. ©

Bagola Kápolna

Főrhenc • Kápolna

Az istentiszteleteket a kegyes tanítórendi atyák végezték, kivéve a védőszent napját, Nepomuki Szt. János ünnepét követő vasárnapot, amikor az anyaegyháztól körmenetet vezettek a kápolnához és plébániai misét mondtak.

A második nyilvános kápolna a szegények ispotályában sárdi Somsits Antal © által 1769-ben építtetett, és 1771-ben megáldott kápolna, melynek védőszentje Szent Márton toursi püspök volt. Ez a kápolna - amint a visitatio jegyzőkönyvben olvasható - alacsonyán fekvő, de a felszínén száraz helyen, tűzveszélytől nem, de vízáradástól egészen biztos helyen épült. 1788-tól királyi gabona céljára volt elfoglalva, és az 1816. évi visitatiokor is terménnyel volt tele.

A harmadik nyilvános kápolnát a kisebbik, az egykoron Nyugatiinak mondott Kanizsán a város dombocskájának tűzveszélytől és vízáradástól biztos helyén, és észak felé helyeztetten, 1761-ben a város közönsége emeltette a látogatást tevő Szent Szűz Mária (Sarlós Boldogasszony) tiszteletére. Tartós anyagból erős falai voltak, cseréppel volt fedve, s ugyancsak tartós anyagból való tornya volt, a kupfödelet fehér bádoggal fedte. Négy harangja volt, egy 557, egy 407, egy 240 és egy 103 fontos (=311,92, ill. 227,92, ill. 134,4, ill. 57,68 kg.)

E kápolnának volt kórusa és sekrestyéje tartós anyagból, valamint deszkából készült és lefestett szószéke. Keresztelőkútja és kriptája nem volt.

Fenntartási alapként 3 szántója volt a kápolnának, valamint bevételei voltak kegyes felajánlásokból és a perselyből, továbbá 3 szántója közül 3 a város közönségének bérbe volt adva. A visitatio jegyzőkönyv a tulajdonosaik neve megadásával jelöli meg a kápolna szántóival szomszédos földeket. Két templomgondnok volt, akik a templom jövedelmeit kezelték, s akik a városbírónak és a plébánia-vezetőnek számoltak el.

Ebben a kápolnában csak az újhald utáni vasárnapokon volt istentisztelet. Akkor, amikor a népesség száma nagyobb lesz, minden vasárnapra és ünnepnapra elrendelte a püspök az istentisztelettartást.

A Nagy Kanizsa határában levőként említett, tehát a **negyedik nyilvános kápolna** egy domboldalon, tűzveszélytől és vízáradástól biztos, száraz helyen, hossz tengelyével kelet felé nézően, Inkey Boldizsár által tartós anyagból 1768-ban építtetni kezdeti, majd megáldott kápolna volt. Az ugyancsak tartós anyagból készült kis tornyát éppúgy, mint magát a kápolnát rézzel fedték be. Fenntartásáról az alapító örökösei gondoskodtak. Miséi csak külön kérésre mondtak benne.

A szőlőhegyekben levő 3 nyílvános kápolna Bagolán, a Látóhegyen és - a Palinhhoz tartozott - Főrhéncen állott.

A **Bagola** területére eső kápolna északi tájolással épült, erős falazata, zsindegy tetőzete és fából való tornya, valamint egy 78 fontos (=43,68 kg-os) harangja volt. Szőlőhegyi lakosok a Legszentebb Háromság tiszteletére emelték. Misét csak akkor celebráltak benne, ha a szőlőhegybirtokosok kérték.

Az építés idejéről a visitatio jegyzőkönyv nem szól. A kanizsai templom és plébánia 1778-ban végzett canonica visitatiojáról készült jegyzőkönyvben szerepel egy, a Legszentebb Háromságnak ajánlott szőlőhegyi kápolna. Ez vélhetően azonos az 1816. évi visitatio jegyzőkönyvben Legszentebb Háromságnak ajánlottként szereplő kápolnával. A vélemény megalapozottsága esetében az 1816-ban állott bagolai szőlőhegyi kápolna 1778. előtt épült.

A második szőlőhegyi kápolna a **Látóhegyen** épült egy magaslaton, száraz és tűzveszélytől, áradástól biztos helyen, északi tájolással, tartós anyagból, erős tetőzettel. Ezt is szőlőhegybirtokosok építtették. Védőszentje Szt. Bertalan apostol volt. Haranglábjában kis harang függött. Itt is csak akkor volt mise, ha a szőlőhegyiek kérték.

E kápolna építési ideje sem szerepel az 1816. évi visitatio jegyzőkönyvben. Az említett 1778. évi jegyzőkönyvben felsorolt szőlőhegyi kápolnák között Látóhegyi nincs. Ez arra a következtetésre jut, hogy az 1816-ban megvolt Látóhegyi kápolna 1778. évet követően épült.

A harmadik szőlőhegyi kápolna a **Főrhéncen** állott és Jézus Krisztus színe változásának tiszteletére ajánlott kápolna volt. Ezt északi tájolással, tartós anyagból 1756-ban Inkey Boldizsár és a kanizsai szőlőhegybirtokosok építtették. Falai és tetője az 1816. évi jegyzőkönyv szerint jó erőben volt. Tartós anyagból való tornyában levő kis harangja 55 fontos (=30,8 kg-os) volt.

A három szőlőhegyi kápolna egyikének sem volt fenntartási alapja, viszont gondoskodtak fenntartásukról a szőlőhegyiek.

Nem mulaszthatjuk megemlíteni, hogy az 1816. évi visitatio jegyzőkönyv nem szól olyan szőlőhegyi kápolnákról, amelyekről az 1778. évi jegyzőkönyv viszont még igen. Ezek közül az egyik a Szt. György, a másik a Szt. Donát tiszteletére emelt, a harmadik pedig a Kámáncsi kocsmánál volt Nep. Szt. János kápolna. Aból, hogy az 1816. évi visitatio jegyzőkönyvben nem szerepelnek, az a következtetés vonható le, hogy - ha csak ennek oka nem az, hogy netán kifelejtették őket, - 1778. és 1816. között valamikor meg-

semmisültek, s ekként már nem voltak az 1816. évi Kanizsa építményei.

A visitatio jegyzőkönyvben a kápolnákkal azonos űzban szereplő **oratóriumokról** azt olvassuk, hogy a kanizsai plébánia illetékességi területén a mágnások és nemesek egyikének sincs magánoratóriuma. E tény mellett azonban fennállt az, hogy a piarista atyáknak volt oratóriumuk, amelyben meghatározott napokon történő misebemutatáshoz szükséges lehetőséggel, engedéllyel rendszeren el voltak látva.

A jegyzőkönyvből megtudjuk, hogy 1816-ban Nagykanizsán 3 szobros **feszület**, tehát plasztikus corpusu feszület, Kiskanizsán 3, a filiák közül pedig Szt. Miklóson 3, Bagolán 2, a szőlőhegyekben 4, a Ferenc-rendiek temetőjében 1 képes feszület állott.

Megemlíti a jegyzőkönyv, hogy Kanizsán 1 kőből való Szentháromság **szobor**, és kis kápolnába foglaltan 2 Nepomuki Szent János szobor állott.

Sem a feszületek, sem a Szentháromság szobor, sem a Nepomuki Szent János szobrok felállításának idejéről, sem arról, hogy melyikük hol állott, a jegyzőkönyv adatot nem nyújt. ©

A felsorolt alkotásokhoz szükséges fenntartási alap hiányzott. A Szentháromság szoborra az Inkey-család ügyelt, amennyire ezt tenni módja volt, de nem látta el javadalommal. A többi alkotásokat kijelölt fenntartási alap nélkül gondozták.

A „Szent helyek” között számon tartott temető 1816-ban Nagykanizsán és Kiskanizsán I-I volt, mégpedig mindkettő a városnak kívül, és megjelve; hogy közelebről hol, arról a jegyzőkönyv adatot nem tartalmaz. Szent Miklóson és Bagolán I-I megtelt temető volt. Mind ez a kettő, mind a palini temető a falun kívül voltak, s a helyet az uradalmak ingyenesen adták, a kanizsait (nincs megemlítve, hogy a nagy- vagy kiskanizsait) készpénzzel voltak kénytelenek létrehozni. Mindegyik temető körülkerített volt. A visitatio alkalmával kötelezés történt minden temetőben közös temetői feszület felállítására és tisztességes fenntartására. Elrendelte a visitor azt is, hogy a megtelt temetők bővítését kell kérni és sürgetni a megye közbenjöttével.

A jegyzőkönyv arról tudósít, hogy Nagykanizsán és Bagolán a luteranusok (itt protestansokként említve) a katolikusokkal közös temetőt használtak. A nem egyesült görög szertartásúaknak és a zsidóknak saját külön temetőjük volt. A plébánia illetékességi területén levő többi helységben a katolikusok egyedül haz-

nálatára szolgált a temető. A keresztség nélkül elhalt csecsemőknek szülő sajátos hely semmilyen sem volt megállapítva, hanem az árokba temették őket.

Az érhető területi korlátokra tekintettel ezúttal a forrásunk nyújtotta adatoknak csak egy részét ismertettem, így a./ a szervezési adottságokról szólókat követően b./ a népességi adatokat, majd c./ egyes helyi terepadottságokról tájékoztató néhány adatot, valamint d./ azokról a létesítményekről tudósítókat, amelyekre a forrásunkat létrehozó visitatio tevékenység elsődlegesen terjedt ki,

A jegyzőkönyv egyéb tárgyú helytörténeti adatoknak is gazdag tárháza. Ezek közé tartoznak az egyháztörténeti-ken kívül oktatás- és neveléstörténeti adatok, így iskolatörténetiek, tehát az iskolaépületekről, a tanítókról, mellékfoglalkozásairól, és jövedelmeikről, s a gyermekek iskolalátogatásáról, egyes szülői magatartásokról tájékoztató adatok.

Jegyzetek

1. Egynehány hazai utazások leírása. Kiadatot [gróf] T[eleki] D[omokos] által. Nyomtatottat Bécsben MDCCXCVI. - *Éder Zoltán* által gondozott új kiadásban jelent meg Budapesten, 1993-ban.
2. Az *Éder Zoltán* által gondozott kiadás, p. 9. és 107-108.
3. *Bronyevszkij, Vladimir*. Utazás Magyarországon (1810). Fordította: *Tardy Kallós Lajos*. Budapest, [1948]
4. A 3. sz. jegyzetben idézett műhöz a fordító által írt Bevezetés.
5. *Bronyevszkij* i. m. 27-29.
6. E jegyzőkönyvek adatain nyugszik *Dr. Rózsa Miklós* Kanizsa mecsesből kialakított plébániatemploma 1690-1700 között, tanulmánya (Nagykanizsa, 1993.)
7. Magyar Országos Levéltár. A Budai Kamrai Adminisztráció levéltára. E 282. Memorialien und Anbringen. C. No. 84.
8. *Dr. Pfeiffer János*: A nagykanizsai világi plébánia szervezésének története. Veszprém, 1841. p. 4-5.
9. *Gyalay Mihály*. Magyar igazgatástörténeti helységneveléskon, Budapest, 1989.
10. A jegyzőkönyvben római birodalmi hercegeként említett Bathiany Fülöp németújvári herceg Bathiany-Strattmann Fülöp valóságos belső titkos tanácsos volt, aki 1781-ben született és 1870-ben halt meg. - (*Nagy Iván*: Magyarország családai LXII. és pótkötet. Pest 1857-1868. I. 246., *Kempelen Béla*: Magyar nemes családok LXI. Budapest, 1911-1932. I. 493.)
11. Személyét az 1754-ben született és 1819-ben meghalt gróf Festetics Györggyel, a Georgikon megalapítójával azonosnak tartjuk (*Nagy Iván* i. m. IV 163-164., *Kempelen Béla* i. m. IV 117.)
12. + 1779., + 1842, Császári és királyi kamarás. 1809-ben a zalai lovasezredben századparancsnok. - (*Dr. Göcze Rezső*: A Palini Inkeyek a késői feudalizmusban. Honismeret 1988. 1. sz, 17-24.; 22-23. ;)
13. Megállapításra vár, hogy az építtető Festetics Kristóf F. Pál aranyarkantyú vitéz, cs. kir. tanácsos és septemvir, avagy Lajos nevű fiának, aki alispán volt, Kristóf nevű fia: (*Lásd Nagy Iván* i. m. IV, 162. és 163., *Kempelen Béla*), m. IV 117.)
14. Lásd 12. sz. jegyzetet.
15. *Németh József*. Zala megye műemlékei. Zalaegerszeg, 1979, p. 48.
16. + 1689., + 1779. A kir. Ügyigazgatásának Horvátországban ügyvédje, utána Somogy vármegyének több évig alispánja, m. kir. Udvari Kandelláriánál előadó tanácsos, s mint ilyen 1760-ban vonult nyugállományba. (*Nagy Iván* i. m. 299-301., *Kempelen Béla* i. m. IX. 415. ;)
17. A Szentháromság szobrot Németh József szerint 1758-ban Inkey Boldizsár a piacféren (: ma Erzsébet tér) állíttatta. (*Németh József*, m. p. 45. ;) - Ezzel az időbeli adattal összhangban van az a levéltári forrás-adat, mely szerint 1759. május 11-én hatalmazta meg a Kanizsára illetékes megyéspüspök, Padányi Biró Márton veszprémi püspök Berencsy János kiskörmári plébánost, hogy a szobrot áldja meg. (*Pfeiffer János*: A veszprémi egyházmegye történeti névtára [1630-1950]. München, 1987, p. 281. ;)

ÖRDÖG FERENC

ELTÚNT PATIKANEVEINK NYOMÁBAN

1. Mivel az évszázadokon át élő és funkcionáló cégérnevektől a patikanevek jelentős része jellegét tekintve eltávolodott, megokolt amazoktól elkülönített vizsgálatuk. Noha eddig is szóltak róluk a gyógyszerészet történetével foglalkozó kutatók, Csippék János, Papp Dezső, Baradlai János és Bársony Elemér, Nékám Lajosné, és végül, de nem utolsósorban kiváló zalai történész, Blázy Árpád, tüzetes névtani vizsgálatuk eleddig nem történt meg. Ezért fogtam hozzá gyűjtésükhöz, majd azoknak a művelődéstörténeti hatóerőknek (motivációknak) a felderítéséhez, amelyek keletkezésük idején közrejátszottak - óvatosabban fogalmazva - közrejátszhattak megjelenésükben.

Az időpont megválasztásakor a millennium körüli idő látszott a legmegfelelőbbnek, ahonnan névélettani vizsgálódásom során nemcsak vissza, de előre is tekinthettem, sőt az akkor még létező Osztrák-Magyar Monarchia területén is szétnézhettem.

A Magyar Szent Korona Országainban (Magyarország, Fiume és kerülete, Horvát-Szlavónország) ez idő tájt (1899-ben) 1478 gyógyszertár működött, zömüknek (90%) a forrásul szolgáló évkönyv feltünteti a nevét, az alapítás évét, a tulajdonos vagy bérlő, kezelő nevét és a patika jogállását (reál jogú, személy jogú, stb.) A névvel megjelölt 1347 patika 162 féle nevet viselt. A leggyakoribb nevek gyakorisági sorrendben: 1. *Megváltó* ~ *Szalvador* (162), 2. *Szentháromság* (107), 3. *Magyar Korona* (101), 4. *Órangyal* (96), 5. *Isteni Gondviselés* (84), 6. *Szent István* (51), 7. *Re-*

mény (50), 8. *Angyal* (49), 9. *Szentlélek* (44), 10. *Vörös Kereszt* (A).

Az egyik kiváló szakmunkában az olvasható, hogy a patikanevek kezdetben vallási tárgyúak voltak, és csak később, „a protestáns éra beköszöntevel váltották fel ezeket a világi nevek”. Nehezen hihető, mivel a patikák is boltok voltak, amelyekben nemcsak medicinát, hanem fűszereket, herbáriát is árúsítottak, annak ellenére, hogy például hazánkban a budai jogkönyv - melyet 1244-ben kezdtek szerkeszteni - 102. cikkulusa meghagyta, hogy a gyógyszerek más mint gyógyszert nem árulhatnak. Ha még ehhez hozzávesszük, hogy a XVI. századi Európában szinte mindegyik gyógyszertárban ott voltak azok a horoszkópius tabellák, amelyekből a betérő beteg „meggyógyítására” leolvasták a megfelelő terápiát, semmiképpen sem szabad a mai fogalmat visszavetíteni a múltba, különösen nem a nagyon is távoli múltba. De maga a *patika* ~ *apalika* szó is a XV-XVI. században raktárt, magazint, boltot, gyógynövényboltot, majd gyógyszertárt jelentett, akárcsak a latinban, amelybe - mint annyi más szó - a görögből került. Újlatin származékai (a spanyol *bodega*, az olasz *bottega*, a francia *boutigue* stb.) közönséges szótárszót jelent. A magyar patika közvetlenül a német *Apotheke* átvétele (ami az olaszban *farmacia*, a franciában *pharmacie*), majd már 1405 körül hol *apoteca*-ként, hol *patica*-ként jelenik meg nyelvemlékeinkben. A szókezdő *a*-névelőként érezvén - elhagyták, akárcsak a *lombik* a *Madéfalva* stb. esetében, ezeknek is eredeti alakjuk *a*-val kezdődött (*alombik*, *Amadéfalva*). A szótörténeti bizonyíték mellett maguk a legkorábbi patikanevek is cáfolják a fentebbi vélekedést, mivel legrégebbi alapítású patikáink egy kivétellel (a pozsonyi *Megváltó*, de ennek elődje a *Griff* volt) közönséges cégérnevet viselnek: [*Fekete Sas* (Nagyszében 1560, Beszterce 1600), *Oroszlán* (Lőcse 1503), *Vörös Rák* (Pozsony 1500)]. De már a XVII. szá-

A névtudomány alkalmazott művelődéstörténet. (Pais Dezső)

zadban megkezdődik a vallásos témájú nevek előretörése, mert a 17 ekkori alapítású patika közül nyolc a *Megváltó*, *Szentháromság*, *Angyal*, *Segítő Mária*, *Gránátalma*, *Isten Szeme* nevet viseli. Ez a folyamat a XVIII. és a XIX. században tovább erősödik, 1899-re eléri a 42%-ot. Mindazonáltal meg kell említenem, hogy a szerzetesrendek - amelyeknek már a Kr. u. 325. évi nikeai zsinat a betegek gyógyítását, sőt kórházak felállítását is a lelkükre kötötte - működtetett patikáikat nem okvetlenül hittitkokhoz [*Szentháromság*], isteni személyhez [*Megváltó*] vagy valamelyik szenthez címezték, mert például a kanizsai és a sümegi ferencesek a tulajdonukban levőknek a *Fekete Sas* gyakori cégérnevet adták, nyilvánvalóan a névdívat hatására.

2. A fentiekből következően patikáink nevét minden különösebb nehézség nélkül két nagy csoportba sorolhatjuk: világiak és vallásosak.

A./Világi témájú nevek

a./ Ezeknek a neveknek a legrégebbi rétege a címetanból jól ismert állatok nevei, amelyek a vendégfogadók és a fűszerboltok portálján igazították útba az akkor még igen gyakran írni olvasni nem tudó vidékit: *Arany Szarvas*, *Sas*, *Szarvas*, *Gólya*, *Pelikán*, *Hattyú*, *Holló*, *Medve*, *Fehér Galamb*, *Fehér Oroszlán*, *Fehér Szarvas*, *Két Oroszlán*, *Sólyom*, stb.

b./ Ide vonhatók a fantázialények is. Az ókori eredű *Griff* kettős természete miatt (oroszlántesten sasfej, szárnyak, illetőleg karmok) a keresztény művészetben Krisztus feltámadásának és mennybemenetelének a szimbóluma lett, ezért aztán átível ez a név a vallásos témájú nevekhez, akárcsak az *Egyszarvú*, *Arany Egyszarvú*, és unicornis, amely már az Ószövetségben is szerepel, majd a középkori vallásos irodalomban mondája révén Szűz Máriához is kapcsolódik azáltal, hogy vadászatának jelene az Angyali üdvözlét allegorikus ábrázolásai közé számítja. Régi patikáinkban az unicornis agyara volt kiállítva - ez jelképezte

a szarvat -, amelynek gyógyerőt tulajdonítottak."

c./ Értékes adatot közöl Csatkai Endre az *Elefánt* bécsi fogadócégér megfejtéséhez: „Egy gráci kocsmát ért az a megtiszteltetés, hogy elefántot éjjeleztek benne. A XVI. században még nagy csoda volt a hatalmas állat megjelenése Európa-szerte. 1557-ben Miksa császár kapott ajándékba egy ilyen elefántot. Egy abban az évben épült bécsi házon domborművet helyeztek el a bámult állat képével." Az *Elefánthoz* aztán fogadót, majd patikát is címeztek Bécsben.

d./ Művelődéstörténeti szempontból tanulságos adalékot olvashatunk Pécsnek a *Szerecsenhez* címzett, 1697-ben alapított patikájáról Baradlai-Bárony A magyarországi gyógyszerészet története című művében: „Germinus fia, Ladislaus 1352-ben örökös nélkül halt el, és hontmegyei, százdi birtokát Nagy Lajos újra egy gyógyszerésznek adományozta. Ez a gyógyszerész magister *Zerechen*, aki nagy potentát lehetett, mert mint udvari gyógyszerész egyben a pécsi királyi kamarának is főispánja volt." Éppenséggel elképzelhető, hogy e patikanév népnévből lett személynevet takar, és ha ez így van, akkor ebből divatnév lett, mert Bécsben, Grazban, Triestben (itt *Két Mórhoz*) is találkozunk *Szerecsenhez* nevű patikákkal. Igen ám, de a névadási módok keresztesződésével, illetőleg együththatásával nemcsak a személynevek kialakulásakor kell számolnunk (tehát amikor nem dönthető el mai tudásunk szerint, hogy például az 1771. évi kalosi népességösszeírásban feltűnő *Johannes Probhéta* 45 éves nős ember azért kapta-e a nevét, mert ő vagy valamelyik felmenője jóvendómondó, esetleg bölcs ember volt, vagy azért, mert szakállat növesztett, netán ez a szó volt a szavajárása, stb. hanem a patikanevek keletkezésakor is. A *Szerecsen* népnév is lehet, hiszen a XVII. századik patikusaink többsége olasz (esetleg mór) származású volt (az első európai gyógyszerterárium is Nápolyban nyitották meg 1140-ben), és azt is tudjuk Tagányi Károly kutatásaiából,

hogy „a mohamedán vallású, török, de nem bolgár török eredetű szaracénok, izmaeliták, kálizok vagy böszörmények már 1111-ben mint a királyi jövedelmek kezelői működtek." A fogadókra, boltokra nálunk a patikákról került át, mert Pest-Budán csak 1859-ben fordul elő a *Két Szerecsen* bolti cégéreként.

e./ Ezek mellett már a XVII. században megjelennek a nemzeti és a hazafiás nevek: *Magyar Korona*, *Szent István*, *Magyar Király*, amelyek aztán a XVIII. és a XIX. században gyorsan terjednek, egyikük-másikuk divatnév is lesz (például a *Magyar Korona* 1600-ig nem fordul elő 1000 és 1690 között azonban már 20 patika viseli, ez a szám 1700 és 1799 között 32-re emelkedik, 1899-ben pedig csaknem eléri az 50-et). A nemzeti önismeret és önbecsülés jeleként ezek mellett a XIX. században feltűnik a *Mátyás Király*, a *Magyar Király*, a *Magyar Címer*, a *Széchenyi István*, az *Attila*, a *Bethlen Gábor*, a *Hungária*, a *Hunnia*, a *Megyecímer*, *Országcímer* és a *Székelycímer*.

f./ A klasszicizmus XVIII. és XIX. század eleji magyarországi virágzása patikaneveinket sem hagyja érintetlenül, a gyógyítás görög és római védőisteneinek neve vagy jelvénye a patikák portáljain is olvasható, illetőleg látható. Az *Aesculap Hygieia*, *Kígyó*, *Fehér Kígyó* egymással jelentéstani vonatkozásban levő nevek, és mindegyike végsősoron a görög mitológiába nyúlik vissza, persze római közvetítéssel. Aszklepiosz Homérosznál még mint csak kitűnő orvos, később azonban már a gyógyítás istene, akinek tiszteletére kies helyeken templomokat építenek és kígyókat tenyésztettek, ezeket a gyógyítás eszközüül használják. Ezért ábrázolták kezében pálcával, amelyen kígyó tekereg. Az egyik monda szerint két leánya volt (egy másik szerint négy nőtestvére): *Hygieia*, aki a domborműveken és szobrokon a bal kezében levő csészéből egy kígyót itat (nevéből köznevesült a közeli múltban a *higiénia*, *higiéné*), másik leánya *Panacea*, akinek nevéből a 'mindent gyógyító, minden bajban használó csodaszer', a *panacea* nemzetközi vándorszó lett újlatin közvetítéssel (angol *panacea*, francia *panacée*, német *Panazee*, olasz *panacea* stb.) Hogy a csésze Szókratész (Kr. e. 469-399) mérgegharára utalva vált volna a patikusok, illetőleg az orvosok jevjényévé a kígyóval együtt, alig valószínű, ha a csészét már ott látjuk *Hygieia* kezében, ábrázolása pedig visszanyúl az archaisztikus korba. *Apolló* a görög nép egyik főistene, aki eltávolítván a bajt, nemcsak erőt és egészséget ad, de a bűnbocsátás hatalmával is rendelkezett: Python kígyó vérenek kiontásával a tisztulást kereste. A kí-

Aesculap

gyó nemcsak a gyógyítás eszköze, hanem évenkénti vedlése, megújulása miatt a gyógyulás, fölépülés, megújulás szimbóluma is. Föltehetően ezzel hozható összefüggésbe, hogy *Apolló* neve patikanévként is megjelenhetett. *Minervát*, a főisteni triász harmadik tagját [az első kettő Jupiter és Juno] a rómaiak a görög Pallasz Athénéval azonosították (aki ugyancsak a főisteni triász harmadik tagja Zeusz és Héra mellett), következképpen *Minerva* védelmét élvezték a tanítók, a szobrászok, költők és a zenészek mellett az orvosok is, és már a köztársaság korában mint *Minerva Medica* temploma volt az Esquilinuson. Ha tehát *Minerva* nem egyéb a hellén Athénénél, akkor ez utóbbinak a szobrain felfeltűnő kígyó vonatkoztatható *Minervára* is. A gyógyítással, különösképpen a hévizes terápiával függhet össze a *Herkules* névnek a patikákon való megjelenése.

Diána - a görögségben *Artémisz* - védte az asszonyokat legnehezebb percekben, de még várandós állapotukban is. *Flóra* és *Fortuna* nevének ma már közszói jelentése is kapcsolatba hozható a patikákkal. *Irisz-től* alighanem kevesen tudhatták, hogy a szívárvány megszemélyesítője, akihez hozzákapcsolódhatott az Ószövetség szívárványmotívuma is, ami Isten ígését jelentette az Ararát hegyén fennakadó bárkában levő Noénak és háza népének, hogy nem lesz többé vízözön (1 Móz 9.)

g./ A rendszerkényszer miatt külön alcsoportba kell felvennem a patika egyik legfontosabb munkaeszközüéből keletkezett nevet, a *Mérleg-e*, noha egyedi, később sem gyakori, nem úgy, mint az Amerikai Egyesült Államokban a gyógyszer-tárakon megjelenő aranyozott mozsár.

Aesculap

En náluk valóságos cégér lett, mivel nincsenek ott senkihez és semmihez sem címezve a patikák, ugyanakkor tulajdonosok nevét nagy betűkkel kiírják, ami meg nálunk nem volt szokásban.

h./ A szenvedő és a gyógyulásban bízó ember számára nemcsak a később tárgyalandó vallásos témájú nevek voltak reménykeltőek, hanem a *Remény* (50 patika), a *Reménység* (6) és az elvilágiasodott reménykép, az *Olajág* is (1 Móz 8).

i./ Az *Opera* (Budapest), a *Flórián* (Budapest, Flórián u.) a két *Kálvária* (Budapest, Szeged), a *Prófeta* (Budapest, II. és I. u.), a *Kigyó* (Budapest, V., Kossuth Lajos u. 2.), a patika alapításakor, 1784-ben még Kigyó tér, amikor még a patika a *Csillaghoz* volt címezve, de már 1789-től a mai nevét viseli), stb. nevek azt jelzik, hogy a patikák fölveték a közeli levő tájékozódási pontot szolgáló szobor, épület vagy utca nevét.

j./ A helyi történeti, irodalmi hagyomány ápolását láthatjuk a mohácsi *II. Lajos magyar király* (1848.), a szekszárdi *I. Béla király* (1863.), a sárbogárdi *Tinódi Sebestyén* (1861.) a kápolnásnyéki *Vörösmarty* (1887.), a szigetvári *Zrínyi* (1893.) nevű gyógyszertárak XIX. századi megjelenésében. Föltehetően a kesztői helyi *Két Oroszlán* is helyi hagyományra utal, nincs kizárva ugyanis, hogy ugyanarról a két oroszlánról van szó, mint amelyik még ma is ott őrzi a Festejűcsék címerét volt kastélyuk főbejárata fölött. Ez is valószínűsíti azt a föltevést, hogy a heraldikai patikacímek [*Sas*, *Pelikán*, stb.] összefüggésbe hozhatók a település (város, mezőváros) földesurának vagy egykori földesurának családi címerével.

k./ Hogy a Genfben 1863-ban

Henri Dunant svájci polgár kezdeményezésére megalakított Nemzetközi Vöröskereszt milyen nagy jelentőségű esemény volt, azt a rá következő években megnyílt 41 *Vörös Kereszt* és a 7 *Genfi Kereszt* nevű patika is mutatja.

l./ Az 1895-ben bejegyzett *Fehér Kereszt* meg attól az 1882-ben alapított osztrák-magyar karitatív egyesülettől vette a nevét, amelynek „célja az osztrák-magyar közös hadsereg megsebesült vagy beteg tisztjeinek ingyenes gyógyítása, fürdőhelyeken való elhelyezése, özvegyeinek, árváinak a támogatása volt.”

B./Vallásos témájú nevek

a./ Mivel Magyarországon a XVII. század közepén a legtöbb patikát a jezsuiták alapították, de még a XX. század első harmadában is világszerte 133 szegénygyógyszertárt működtettek, ez magyarázza azt, miért viseli 162 a *Megváltó*, 12 az *Üdvözítő*, 3 a *Jó Pásztor* nevet, azaz Jézus Krisztus attribútumait, hozzátéve persze, többségük már nem hozható közvetlen összefüggésbe a jezsuitákkal. Rajtuk kívül a ferencesek és az irgalmasok létesítettek még számottevő patikát. Az irgalmas rend tagjai csak kisebb részben voltak felszentelt papok, nagyobb részük orvos és gyógyszerész, illetőleg betegápoló testvér volt, akik a kórházakban és az ingyenes rendelőkben dolgoztak. Valamennyi patikájukat nálunk is, másutt is - *Gránátalmához* címezték, mert rendjük jelvénye egy félbe vágott gránátalmán álló kreszt. A szentek életét, legendáját tárgyaló művek szerint ennek a története a következő: A portugál Istenes Jánosnak (1495-1550) Jézus Granadában szakadt ruhájú, éhező és fázó gyermekként jelent meg. János gondjaiba vette, Jézus pedig hálából egy gránátalmát adott neki - amelyen egy kereszt állt - ezekkel a szavakkal: János, Granada lesz a kereszted! A latin *pomum granatum* (jelentése 'alma nagyságú, sok húsos bogyszerű magot tartalmazó növény) semleges nemű jelzős szerkezetnek a többes száma a *poma granata* a kései latinban egyes számú nőnemű alakká értékelődött át, és ezáltal véletlenül egybeesett a délspanyolországi Granada városnévvel. E városnév legkorábbi ismert változata az arab Garnata, amelynek eredete bizonytalan, de egyes nyelvészek a 'gránátalma' jelentésű spanyol *granada-va* hozak kapcsolatba. Nemcsak az irgalmas rend jelvényének, de magának a rendnek a neve is, illetőleg ennek szép legendája is Granadához kötődik, itt hallgatta ugyanis Istenes János a kiváló hitszónoknak, A vilai Jánosnak a megható prédikációját, ami annyira megrendítette, hogy közben így kiáltott fel: Misericordia

(=irgalom!) Ezután megalapította az irgalmas barátok (*fratres misericordiae*) rendjét, ami oly életképesnek, illetőleg népszerűnek mutatkozott igen rövid időn belül, hogy széles körben elterjedt. Európában ez a rend honosította meg a módszeres kórházak intézményét, amelyekben patikákat is működtettek. Istenes János 1690-ben VIII. Sándor pápa szentté avatta, XIII. Leó pedig a betegek, a kórházak védőszentjének nyilvánította. A legnépszerűbb, a legtiszteltemértőbb rendek közé tartozott, II. József sem osztotta fel őket.

b./ A Szentháromság különösen nagy tisztelete - a Mária-kongregációk elterjedésével egyetemben - a XVIII. század közepén, a magyarországi barokk kiteljesedésének időszakában bontakozik ki. Ennek hatására tűnik föl, illetőleg terjed el a *Szentháromság* (107 patika), a *Szentlélek* (44), a *Szűz Mária* (18), a *Segítő Mária* (17) és a *Szent Mária* (7) patikánév.

c./ Több vidéknek, illetőleg egyházmegyének vannak különösen tisztelt szentjei, akiknek a neve patikánévként is megjelenik. Szent Vid kulcsza például Délnyugat-Magyarországon és Horvátországban olyan jelentős volt, hogy a Zágrábi Egyházmegyében a századforduló után 5 templom és 23 mellékoltár és kápolna viseli a nevét, köztük Zrínyi Miklós szülőhelyének, Ozalj mezővárosnak a temploma is. Személynévként (kereszt- és családnévként) is gyakori volt mind a magyarok, mind a szlávok, mind a németek körében [*Vida*, *Vidos/a*/, *Vidus*, *Vidacs*, *Vidács*, *Vitko*, *Vitkovics*, *Vidovics*, *Veit/h*/, *Feit/i*/, *Voit*, *Veitel*, *Veiter*, *Vayter*, *Feix*, *Veix*, *Vait/h*/, *Vix* stb.] bizonyára ezért adta a költő legkiválóbb viézének ezt a nevet [*Deli Vid*]. Egyelőre nem tudom, hogy mennyiben járult hozzá Szent Vid tiszteletéhez az itt élő mintegy 25 %-nyi görögkeleti szerb lakosság körében az évszázadokon át megült Vidov dan (Vid napja). Ezen a napon, (június 15-én, a Gergely-naptár szerint június 28-án) 1389-ben a rigómezei (koszói) csatában a törökök Murad szultán

vezetésével legyőzték a szerbek seregét. Muradot Milos Obilic szerb vitéz sátrába lopakodva ugyan megölte, de ez a nap vált a sok évszázados török elnyomás gyásznapjává, amelynek 525. évfordulóján Sarajevóban Gavrilo Princip szerb diák lelőtte Ferenc Ferdinándot és feleségét. Fiumében van *Szent Vid és Modest* templom, és föltehető, hogy az itteni hasonnevű patikára innen vonódott át. A Szeged rókusvárosi, továbbá a sós-kúti patikanév is megegyezik a templomtitulussal [*Rókus, Rozália*]. *Szent Bernát* neve pedig - aki a cisztercita rend megalapítója volt - e rend magyarországi tartományának a székhelyén, Zircen vált patikanévvé.

d./ Mindezek mellett az *Őrangyalhoz, az Angyalhoz*, továbbá mindazokhoz a szentekhez, akikhez a katolikus ember betegségben fohászokdni szokott [*Szent Teréz, Szent Borbála* és mások] számos patikát címeztek, különösen a pestis- és a himlőjárványok alatt és után.

3. A fent bemutatott névadási indítékek, valamint történeti rétegződésük fölvezetése után területi megoszlásukról is szólnom kell néhány szót. Azokon a vidékeken, ahol nagyobb számban élnek protestánsok, nincs szentekhez címzett patika (Debrecen: *Angyal, Arany Egyszarvú, Fehér Hattyú, Kígyó, Magyar Korona, Megváltó, Reménység*; Békés: *Arany Csillag, Fehér Hattyú, Isteni Gondviselés*). *Luther Márton-ról* is századunk első harmadában a nem kevés evangélikus számláló Békéscsabán neveztek el patikát.

A korábbi századokban - de még a XX. században is - több fogadó üzleti vagy egyéb okból megváltoztatta cégérének nevét. Ennek nyomát a patikanevek esetében nem tapasztaltam, azt viszont igen, hogy a XIX. századra jellemző magyarítás következtében a diószegi *Auróra* *Hajnalid* változtatta tulajdonosa.

Az A/g pontban említett, tehát az utcáról, térről stb, elnevezett patikák száma az 1930-as években megszaporodott. Budapest *Alkotás* (Alkotás u.), Vá-

rosmajor (a Városmajorban), *Szent Endre* (Szentendrei u.), *Belvárosi* (Szervita tér), *Városház* (a Városház mellett), *Bazilika* (A Bazilika mellett), *Oktogon* (az Oktogonon), *Deák Ferenc* (a Deák Ferenc utcában), stb.

Ha patikáink nevét nem elszigetelten, hanem az európai vagy legalábbis a volt Osztrák-Magyar Monarchia patikaneveit is figyelembe véve végezzük el, nyilvánvalóvá válik, nemcsak a típusok, de még a nevek többsége is megtalálható Bécsben, Prágában, Trisztben, Lembergben, stb. (pl. Bécs: *Arany Elefánt, Arany Griff, Arany Korona, Arany Sas, Cet, Egyszarvú, Fehér Szarvas, Fekete Medve, Fekete Sas*, s hogy ez utóbbi sem itt, sem másutt nem a császári sasra utal, ahogy egyesek vélik, arra a prágai Reichsadler nevű patika a bizonyíték.

Végezetül megállapíthatjuk, a patikanevek intézményes eltörlésével számos nyelvi, művelődési- és egyháztörténeti emlékünknél ment feledésbe. Bizunk benne, hogy a gyógyszerárak most folyó magánkézbe adásával történelmi patikaneveink egy része (világiak és vallásos májűak) megmenekül a teljes feledéstől.

Jegyzetek

- 1./ Csippék János: A szerzetesrendek gyógyszerértárai. Gyógyszerészeti Közlöny XIX. 591-3, 672-4.
- 2./ Papp Dezső: Amerikai gyógyszerértárok. Gyógyszerészeti Közlöny XIX., 142-3.
- 3./ Baradlai János - Bársony Elemér: A magyarországi gyógyszerészet története II. Bp., 1930.
- 4./ Nékám Lajosné: Régi magyar patikák. Bp., 1971.
- 5./ Blázy Árpád: A gyógyszerészet szerepe a mezővárosi települési struktúrában. A Dunántúli településtörténe-

te 1776-1948. II/1., 212-7; uő.: A gyógyszerészet megjelenése és fejlődése Zala megyében 1711-1847. Zalai Gyűjtemény 1. szám 6./ Vö. Név és társadalom. Bp. 1981. 235-9. Az itt közölt tipológianak ez a tanulmány továbbfejlesztett változata. Lásd még A. Grenser: Zunft-Wappen und Handwerker-Insigien. Frankfurt am Main 1889; E. Siegris: Alte Wiener Hauszeichen. Wien, 1924; Csatkai Endre: Cégérek. Bp., 1971.

7./ Gyógyszerészek Evkönyve 1899. Szerkesztette K. Karlovsky Geyza Bp., 1900.

8./ Baradlai - Bársony i. m. I. 339.

9./ A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára. Főszerkesztő Benkő Loránd. Bp., 1967. patika alatt.

10./A keresztény művészei lexikona. Szerkesztette Jutta Siebert. Bp., 1986. egyszarvú griff alatt.

11./ Csatkai Endre: i. m. I. 2.

12./ Baradlai-Bársony i. m. I. 57.

13./ Ördög Ferenc: Zala megye népeségösszeírásai és egyházlátogatási jegyzőkönyvei 1745-1771. Budapest-Zalaegerszeg, 1991. I. 608-10.

14./ Baradlai-Bársony i. m. I. 69.

15./Tagányi Károly: Magyar Nyelv. XX, 137.

16./ Vö. Papp Dezső i. m. 142.

17./ Révai Lexikon Fehér Kereszt alatt.

18./ Vö. Baradlai - Bársony i. m. 216.

19./ Vö. Schematismus cleri archidieocesis Zagrabienensis. Zagrabiae, 1913. passim.

20./ Vö. a különböző hazai személynévtárak mellett K. Biechenmacher: Etymologisches Wörterbuch der Deutschen Familiennamen. Limburg a. d. Lah, 1957; H. Bahlow: Deutsches Namenlexikon. München, 1967.

21./ Vö. Gyógyszerészek Evkönyve 1935. Szerkesztette Karlovsky Géza - Korintánszky Ottó. Bp., 1935.

22./ Vö. K. Czuberka - G. Kraus: Österreichische Medicinal-Schematismus.

HALÁSZ ALBERT

FALUCSÚFOLÓK A MURAVIDÉKRŐL

Az összegyűjtött szöveget három magyar muravidéki falu (Petesháza, Felsőlakos, Gyertyános), hat adatközlőjéről gyűjtöttük. Az anyag természetesen nem teljes. Mintavétel, keresztmetszet a tárgyalt témához.

Mindenütt a következő kérdéscsoportokra próbáltunk választ kapni:

1. Mit tudnak saját falujuk keletkezéséről?
2. Ismernek-e valamilyen történetet a faluval, ill. annak lakóival kapcsolatban?
3. Csúfolják-e a falut, lakóit; csúfolnak-e más közeli falvakat, azok lakóit?

Várható volt tehát, hogy mondák, anekdoták, rigmusok, az adatközlők megfogalmazásával mesék, történetek kerüljenek előadásra.

A beszélgetéseket magyar egyezményes átírással jegyeztük le, ezáltal kiemelve a nyelv táji sajátosságait, mely az adott közösségben elválaszthatatlan a közlés jelentésétől és stílusától.

Célunk az összegyűjtött szövegek műfajainak és alműfajainak megállapítása. Hogy a besorolás minél pontosabb legyen, a szövegek előfordulását, elterjedését, variálódását, a formációt, a szövegtagolást, valamint a tartalom és a mondanivaló összefüggéseit vettük vizsgálat alá.

A szövegek előfordulása, elterjedése

A folklór sajátossága, hogy az idősebb személyek a hagyományőrzőbbek. Ez az állítás, az esetek többségére érvényes ugyan, de témákra nem jellemző, ugyanis már (vagy még?) a tizenévesektől is hallhatunk a csestei gránátról, vagy a petesháziai úszásáról.

Az idősebbek ismeretanyaga korukból kifolyólag sokkal gazdagabb.

A területi elterjedésnél nincsenek különösebb sajátosságok, érvényesek az általános terjedési szabályok, mégpedig:

a.) A csúfoló szövegeket (ha a falut csúfolják) a csúfolt falu szomszéd falvaiban föltétlenül ismerik, de általában nagyobb területen is elterjedtek.

b.) Maga a csúfolt község, ill. személy is ismeri azt, amivel csúfolják.

c.) Ha újabb történet jelenik meg, nincs kizárva, hogy egy idő után eltűnik, vagy csak egy bizonyos behatárolható körben válik ismertté.

Az a.) pontból következően egy-egy szövegnek számos variánsa lehet, mert falvanként, tájanként változhat a szereplő neve, egy újabb átruházásnál a falu neve, és minden újabb elmondásnál változik a megfogalmazás, a szövegformáció. Hol bővül, hol hiány keletkezik. Úgy is fogalmazhatnánk, hogy két szövegváltozat sem azonos.

A variálódás

Az előző fejezetben szó esett a szövegek változásáról, változatairól. Hogy szemléltetőbb legyen mai, de más által gyűjtött variánsokat közlünk mutatóba. Az anyagot Horváth Károly: Csúfolók a Kerka mentén, c. könyvéből vettük.

Nem a témához tartozik, de mindenképpen fontos megjegyezni, hogy a szerző sajnos nem jelöli azt, hogy a csúfolót melyik községben gyűjtötte. Azt megtudhatjuk, melyik falut mivel csúfolták, de azt már nem, hogy kik.

Saját gyűjtésből csak a szövegek számát jelöljük. Horváth könyvéből pedig a szövegeit sorszámaival együtt.

Az 1.2-es szöveg változata a következő:

10. Álva alszik (fekszik), mint a jakabfai (lakosi) tehén = a napközben is bóbiskoló, társaságban beszéd közben elalvó emberre mondják.

11. Álva alszik, mint a Nagy Pista tehené = (A lendvajakabfai Nagy Istvánnak két lassú járású tehene volt. Megkiabálta egyszer az egyik gazda: Te Pista! Ezekkel még holnap délre sem érsz ki a földre. Mire a gazda: Mit csináljak velük, állva alszanak.)

A 2.1 és a 3.2. szövegek változatai:

16. Átesett, mint a petróai gulás az itatuvállun = (A gulyás az itatóvályúnál állt, mikor az állatok meglökték, és átesett a vályún.)

17. Átesett, mint a reszneki asszon a cséplőgépen = (Az egyik reszneki asszony cséplés idején az egyik osztárról a másikkra akart átlépni, de megcsúszott és a cséplőgép alá esett.)

185. Kérésztülesett, mint az ikludi asszon a szekérrudon = (Egyes zalai községekben a pajtákat a lakóházakkal egybeépítették. A szűk pajtában nem fért el a szekér, a rúdja az udvarra állt ki. Ebben esett el a ikludi asszony.)

A 6.2 szöveg variánsa:

18. Átiuszták, mint a csesteiek a hajdinát = (Hajdinavirágzás idején jön le két ember a hegyről. Mikor a sötét éjszakában italos fejjel a hajdinához érnek, azt hiszik, hogy kiöntött a patak. Levetkőznek mezítelenre, ruhájukat,

bucskájukat magasan fejük fölött tartva akarnak átkelni a patakon. Mikor négykézláb próbálják a vizet megközelíteni, akkor veszik észre, hogy ez nem víz, hanem a virágzó hajdinatábla.

Egy másik variáció szerint a hajdinatáblán mezítelenül átmennek, majd felöltöznek abban a reményben, hogy átkelnek a patakon. Néhány lépés után azonban belepottyannak a patakba. Megszólal az egyik: Te komám! Én gondoltam, hogy most jön a patak.)

273. Megusszák, mint a csentiek (szombatheliek; kisszigetiek) **a hajdinát** = (lásd 18.)

274. Meguszák, mint az egyszeri asszonyok = (lásd 18.)

A 4.2. szöveg variánsa:

394. Spekulál, mint a csentei gránát = (A második világháború alatt történt, hogy egy éjszaka a németek is meg az oroszok is lőtték a falut. Másnap az egyik csentei ember úgy mesélte munkahelyén: „Ahogy kinézek, látom ám, hogy az egyik gránát megáll a levegőbe, csak pékulál, pékulál, asztán fölrobban.”)

Melyek a levonható tanulságok? Már az általunk gyűjtött szövegek között sincs két egyforma, csupán hasonlókat találunk: az 1.3 és a 4.1. valamint a 2.1 és 3.2, de az első kettőben csak a falu neve, a másik kettőben pedig a szituáció változik. Az alaphelyzet és a csattanó lényege nem. Így a 2.1 és a 3.2 szöveg értelme, azaz a félreértés a nyelvi többértelműségen alapul, mely komikussá teszi a szituációt, míg Horváth gyűjtéséből a 16., 17. és 185. szövegekben nem a nyelvi fordulat váltja ki a hallgató reakcióját. Ebben a három csúfolóban csupán tényközlés történik, az alaphelyzet bármikor bárkivel megeshet, de képzeljünk el egy nőszemélyt, ahogy „átesik” a pajtán, vagy a csép lőgépen. Ehhez vagy a nőnek kell óriásnak lennie, vagy a pajtának, ill. a cséplőgépnak nagyon kicsinek.

Ha terepszemlélet tartunk, és megvizsgáljuk a visszaemlékezéssel befogható múltat, a 6.2-es szöveg tekinthető eredetibbnek a 18., 273. és a 274. sz. szövegekkel szemben (de ezt megfelelő bizonyítékok nélkül nem állíthatjuk), ugyanis megtaláljuk a szőlőhegyet, a közelmúltig jelentős volt a hajdinatermesztés, a Mura többet volt medrén kívül, mint medrében stb. Erre vall a 274. sz. szöveg lecsupaszodása, megváltozása is.

A 4.2-es szöveg hihető bár, de eredetibbnek, gazdagabbnak mutatkozik a 394. csúfoló.

Legtöbbször már nem lehet kibogozni az eredeti szöveget, a helyszínt, csak olyan esetekben, amikor amaz nem ruházható rá más falura vagy személyre. Ilyen lehet az 1. l-es, a 3. l-es és az 5. l-es szöveg.

A formáció

Az összegyűjtött szövegek már az első látásra, külsőre is eltérnek egymástól. Stilis szempontról a következő szövegtípusokat állapíthatjuk meg:

1. Eredetmagyarázó szöveg: 1.1.
2. Csak tényközlő szöveg (akár a 4. pont alá is besorolható): 5.1 .
3. Mondásszerű szöveg: 1.2, 1.3, 4.1 .
4. Mondásszerű szöveg magyarázattal: 2.1, 3.2, 4.2, 5.2, 6.1, 6.2.
5. Falucsúfoló, mondásszerű szöveg nélkül: 5,3
6. Rigmusban foglalt csúfoló: 3.1

A szövegtagolás

A szöveg tagolása azért fontos, mert beláthatunk a szövegstruktúra belsejébe, mely számos rejtett információt hordoz számunkra, és könnyebbé teszi a szövegek kategorizálását, csoportokba sorolását.

A szövegnek két megjelenési formája van:

1. vizuális
2. akusztikus

A vizuális szöveget látjuk, tehát írott vagy egyéb módon érzékeltetett, az akusztikus szöveget viszont csak hallhatjuk. A mi esetünkben ugyan akusztikus szöveg a forrás, de az elemzéshez és egyáltalán a közléshez bizonyos szabályok szerint írott formába kellett áthelyeznünk. Az írott szöveg a következő elemekből áll össze (a kisebbtől a nagyobb felé haladva):

- a./ fonéma
- b./ morféma
- c./ lexéma
- d./ szintagma
- e./ mondat

A felsoroltakat nyelvészeti kategóriáknak mondhatjuk leginkább, ezért itt nem foglalkozunk velük. Bővebb ki-fejtésük a szakirodalomban található. Fontos viszont a mondattagolás és a mondaton túlmutató egységek folklorisztikai vizsgálata.

A mondat összetevői:

- e. 1.: A *mondategység* nem teljes mondat, csak a mondat egy része, mely rész lehet:
- e. 1.1.: Egy predikatív mozzanat,
- e. 1.2.: Egy tagmondat,
- e. 1.3.: Egy egyszerű mondat.

e.2.: A *mondategész* már nem földbontott, és lehet:

e.2.1.: Egyszerű mondat.

e.2.2.: Összetett mondat.

A mondaton túlmutató egység a szöveg. A szöveget a grammatikai egységekből (a-d) összeálló mondatrészek és mondategységek képezik:

1. A mondategység
2. A mondategész
3. Az ezekből összeálló mondattömb
4. A bekezdés

Ezeknek a mikroelemeknek a segítségével nyúlhatunk hozzá a tartalomhoz, és fejthetjük ki a mondanivalóját:

A tartalom, a forma és a mondanivaló

Lássuk a szövegeket:

1.1.: A válasz a Mit tud a falu keletkezéséről kérdésre érkezett. Az első mondat elkezd a válasz megadását, etimológiai alapon közelíti a személynevet és a falu nevét: Peti, Petös: - Petösháza, de nem mondja ki, hogy róla (az említett nevű személyről) nevezték el a falut, inkább a második mondatban hitelesíteni próbálja állítását, meghatározza a helyet és az időt (megfoghatatlanul), egy definiálhatatlan hírforrásra hivatkozva. A helyet logikailag indokolja: ... ott nem vót víz. Ezzel összekapcsolta a Peti-t, Petös-t és a házát. A mozaikot a hallgatónak kell összeraknia, hogy megkapja a Pefösházát (köznyelven Petesháza.)

1.2. Ebben a közlési formában mondat szerűnek tűnik az egyetlen mondat. Kommentárt, magyarázatot nem tartalmaz. Először is azért maradhatott el, mert mindenki ismerte, és fölöslegessé vált, ezért akire vagy amikor mondták, metaforikusan fejezték ki az általuk feltételezett igazságot. A „szólásmondást” átvették mások is, akik nem ismerték a magyarázó szöveget. Lehetnek ezek a szűkebb közösségen kívüliek (távoli vidék), vagy a fiatalabb nemzedék (tér- vagy időbeli távolság), melynek tagjai ugyan ismerték a mondatot, de a megfelelő alkalomkor nem tudták használni, mert nem tudták, mire irányul annak tárgya. Tehát ezért is elmaradhat a magyarázó szöveg. Voltaképpen miről is szól? Azonnal kiderül, ha megnézzük a fent ismertetett 10. és 11. falucsófolót.

1.3. Magyarázó részt itt sem találunk. Talán nem is kell, mert az egyetlen mondat szavából kiderül (a se-ből), min van a hangsúly: a megnevezett helyről még a leghétköznapibb, legártatlanabb és egyben hasznos dolog sem kell.

2.1. A szöveg két bekezdésre, két mondategységre tagolható. Az első bekezdés egyetlen mondat, és mondat szerűen hat. Jelentését csak azok ismerik, akik már hallották a magyarázatot is.

A második bekezdés már több mondategészből álló mondattömb, jellege elbeszélésszerű, magyarázza a szöveg első részét.

3.1. A szöveg rigmusba szedett, csúfoló jellegű. A megjelölés nem csak egy községre irányul, hanem hatra. Az egyes szövegrészek, mondatok csak magyarázat kéréssel fejthetők meg, mert létező, de elmaradt magyarázó szövegük nincs.

Valamikor a két Lakosban (Alsó és Felsőlakos) sok lovasgazda volt, hiszen a lendvai vasútállomásról tovább kellett szállítani Muraszombat felé az árut.

A gyertyánosi Tónál sok volt a nád, amit különféle célokra használtak föl. Ebből más falvakba is jutott.

Lehet, hogy Kapca utcái a magas vízállás miatt gyakran sárosak voltak, de a sárképű mást is takarhat.

A hossziszoknya Hodiza és rövidszoknya Palina a viselet szerinti elkülönítés, ill. megkülönböztetés gyanúját sugallja. Hogy a két, mindig szlovének lakta falu mi okból került az egykori szintiszta magyar falvak társaságába, nem tudni. Valószínű, hogy a földrajzi közelség, a főútvonal, és a mindennapi kapcsolatok meghatározó tényezők voltak.

3.2. Ez a szöveg a 2.1 -gyel azonos felépítésű.

4.1. A szöveg a 3.1 -gyel azonos, csak a falu neve változik. Még a lényeg is megmarad, hiszen Hosszúfalu után Hetés következik.

4.2. A csúfolót arra mondják, aki valamin sokáig gondolkodik, valamit sokáig fontolgat.

5.1. A két mondatrészből álló szöveg első része tényközlő, csak a beavatottak értik. A második rész adja a magyarázatot. Együtt „fekete humornak” fogható föl.

5.2. A történettel a zsugoriságra utalnak. A szöveg itt is két részre oszlik. Az első a formula, a második pedig annak a magyarázata.

5.3. Az emlegetett falu a vasút mellett terül el, ezért nyilvánvaló, hogy más falvakra nem ragadt rá ez a csúfolódás.

A helyszín, tehát a földrajzi hitelesség, még maga a történet is eredeti eseményt sejtet. De behatóbb vizsgálatnál kiderül, hogy a téma más vidékeken is előfordul, sőt, irodalmi feldolgozásban is megtalálható.

6.1. A szöveg ez esetben négy külön részből áll. Az elsőben halljuk a csúfolást, de a magyarázata csak a második részben következik, melynek befejezése és egyben a harmadik része a csattanó. A negyedik részben magyarázatot kapunk a szójáték adata félreértésre, és visszautalást a bevezető formulára.

Fő csúfoló funkciója mellett számos információt tudhatunk meg belőle:

Kiolvashatjuk belőle, hogy a falunak egykor nem volt saját temetője, ezért hol temetkeztek, hogy szállították oda a halottat; a Mura kiöntött vize néha szinte Lendváig elárasztott mindent; képet kapunk a tájnyelvről, stb.

6.2. Ez a szöveg is két nagyobb egységből tevődik össze: a bevezetőből és a magyarázatból.

A fenti elemzéseket figyelembe véve kategorizálhatjuk a tárgyalt szövegeket. Mivel egyes szövegek műfaja nehezen meghatározható, több is beleillő, átfedések keletkeznek. Zömében falucsúfolóval van dolgunk, ez pedig, magában is átmeneti műfaj.

Szöveg	Műfaj
1.1.	Nem tartalmaz sem humoros, sem pedig „oktató” elemeket, tehát nem minősül csúfolónak. Szerkezetét tekintve a történeti mondák „helynevek magyarázatát adó magyarázatok” típusába tartozik.
1.2.	A <i>proverbiumok előzményeinek szóláshasonlat</i> csoportjába sorolható, de az itt hiányzó kiegészítő szöveggörnyezetet figyelembe véve a <i>valódi proverbiumok szólás formájú csúfolók</i> csoportjába sorolható ¹⁵ .
1.3.	Szintén a proverbium „szólás formájú csúfolók” csoportjába tartozik.
2.1.	A tréfás, humoros prózaprozai műfajok körébe tartozik, leginkább az anekdota jellemzői találhatók meg fölépítésében. Első mondata a <i>szólás formájú csúfolók</i> közé is becsorolható.
3.1.	Jóllehet csúfoló, de nem nevetető jellegű, ezért tekintettel a verses formájára, a rímusok közé sorolható.
3.2.	Szerkezetileg és funkcionálisan is megegyezik a 2.1-es szöveggel.
4.1.	Az 1.3-mal azonos jellegű.
4.2.	Falucsúfolónak is fölfogható, de közelebb áll az anekdotához.
5.1.	Egyik hagyományos műfajba sem sorolható, egyszerű elbeszélése miatt. Se nem humoros, se nem igazán csúfoló, sem pedig oktató jellegű. Egyszerű tényközlésnek fogható föl, bár a szöveg első része (=első bekezdés) kódolt, értelmezése rejtett. Szükséges hozzá a második, a magyarázatot adó szövegrész ¹⁶ .
5.2.	Az első bekezdés a szólás formájú csúfolókhoz áll közel, de második része miatt az anekdotához sorolandó.
5.3.	Anekdota, ezen belül egyértelműen falucsúfoló.
6.1.	A rötötliáda kategóriába illik. Az első bekezdés szólás formájú csúfoló, a második rész akár népköltési anekdota is lehet.
6.2.	Szerkezetében és funkciójában megegyezik a 6.1-es szöveggel, azzal a különbséggel, hogy itt hiányzik a befejező, a magyarázandó rész.

IRODALOMJEGYZÉK

H. Bottányfó Éva-Horváth Mária-Korompay Klára-D. Máti Mária

1989. Bevezetés az egyetemes magyar nyelvészeti tanulmányokba. Budapest. *A fonéma, morféma, lexéma, szintagma, mondat címszavak.*

Horváth Károly

1992. Csúfolók a Kerka mentén. In.: Lenti Honismereti Füzetek 3., Zalaegerszeg.

Petőfi S. János

1988. A szöveg mint interdiszciplináris kutatási objektum. In.: Magyar Nyelvőr. Budapest, 219-229.

Voigt Vilmos

1989. Tréfás és humoros rövid prózaműfajok. In.: A magyar folklór. Egyetemi tankönyv. Budapest 301.

Voigt Vilmos

1989. Proverbiumok. In.: A magyar folklór. Egyetemi tankönyv. Budapest, 284-287.

MELLÉKLET

Az összegyűjtött szöveg falvak és adatközlők szerint

1. Gyuricza Mária, 1909. r. k., Petesháza 77.
 - 1.1 Vót égy Petös, vagy nem is tudom Peti halász, ő vót itt az elsű laku. Aszongyák, ott vót neki a háza a „dombon”, ott nem vót viz.
 - 1.2 Szoktyák mondanyi, hogy áva alszik, mind a kótiló.
 - 1.3 Mégasztán, hogy Hetisbü még macskát se.
2. Vida Ilonka, 1923., r. k., Petesháza 508.
 - 2.1 . Mongyák, hogy átesött, mind az egyszeri asszony a pajtán, ccé égy asszony méghijtak segittenyi. Pajtát építöttek. Amiko evégeztik a munkát, az asszony aszonta: ezön is átestem.
3. Fehér István, 1910, r.k., Felsőlakos 56.
 - 3.1 . *Lót fogatu két lakos.*
Nádlevelü Gyertyános.
Sárképü Kapca.
Pozsár fogu Kót.
Hossziszoknya Hodiza.
Rövüdszoknya Palina.
 - 3.2. Átesött, mind pincei asszony a cséplügépön.
Ez má régön törtint, akko még cséplügéppe csépiütek. Méghijtak égy asszonyt is. Asztá amiko evégeztik a cséplist, aszonta: na, ezön is átestem.
4. Mód Ferenc, 1905. r.k., Felsőlakos 53.
 - 4.1. Mongyák, hogy Hosszifalu után még mcskát sé.
 - 4.2. *Gondukodik, mint a csentei gránát.*
Csentibe éccé valaki falát égy gránátot. Ez ollan bomba vót. De nem robbant fö. Addig játszott, addig játszott vele, még fö ném robbant. Hát, aztán méghat.
5. Tót Irén, 1938. r.k., Felsőlakos 93.
 - 5.1. Zsikucba hallottam, ott mongyák, hogy akko van baji, ha három Feri gyün eccerre a házho.
Azér mongyák, mer a papnak is, a kántornak is, még a halottaskocsisnak is Feri a neve.
 - 5.2. *Föbonthatatlany, mind a hosszifalusi asszony likörösüvege.*
Vót égy asszony, akihö ha ménlek - vendigök - mindig tett az asztara égy likörösüvegöt, asztán azt mondta: mégkinánalak, de ném tudom künyittanyi. Mindig azt az üvegöt téte az asztara.
 - 5.3. *Mégépitöttik a vasutat Léndván, mentek lakosiak szekérre ara, asztá látták a mozdonyt. Aszonta a kocsis: nézzitök, huzza a sparhet a sifonyért.*
6. Szarjas István, 1912. r.k., Gyertyános 72.
 - 6.1. *Föcsinyállák, mind a gyertyánosiak a halottiyikat.*
Gyertyánosba valamiko nem vót temetü. Fö a Szentháromsággho vittik mindig a halottakat etemetnyi. Éccé küöntött a Mura, Akko is valaki méghat. Ugye, csinyáta nekü deszkábu koporsut, abba vittik, kocsin. Ott, ahun mást a vonatállomás van, a viz ollan mell vól, hogy elérte a koporsu fenekit. Ném akarták, hogy hát vizes lögyön a halottiyik, osztó szót égyyik:
„Embörök, fö kö csinyányi a halottat!”
Persze, ök csak magasabbra akarták föemenyi. Ezután mongyák, hogy a gyertyánosiak a halottakat föcsinyállák
 - 6.2. *Méguszták, mind petösháziai a hajdinyát.*
Écce a petösháziai méntek haza a hegyrű, asztán be vótak rugva. Hát odaértek a hajdinyaföldig. Épp virágzott. Éje vót, tellihód, asztá a hódfénybe világított. Na - aszongya az égyyik - küöntött a Mura - aszongya - hát át kü usznyi. Levetküztek, asztán beleméntek a hajdinyába, hogy átuszzák.

JEGYZETEK

- 1 . Egykor Zala vármegye, alsólendvai járás, ma Szlovenia.
2. Lásd: melléklet.
3. Nincsen pl. egy vagy több különösen csúfolt, vagy csúfoló falu, de megemlítésre méltó (bár a dolgozatból nem derül ki), hogy a hétköznapi életben nagyon is megkülönböztetik a távolabbi falvak ill. falucsoportok vagy akár nagyobb tájegységek közös másóságát (nyelv, szokás, vallás, stb. szintjén). Ilyen területi egységek, melyek természetesen kimutathatóan mégis egybetartoznak, azaz elkülönülnek, a Muravidéken a következők: a Mura menti magyar falvak (ahonnan az adatok is vannak), a szomszédos szlovén nyelvű rend falvak, a hetési magyar falvak stb.
4. Ebben az esetben a Szlovén Köztársaságban levő, Dobronak nagyközségtől délre fekvő összes magyar település, ezen túlmenően az egész magyar nyelvterület, de európai párhuzamokat is találhatunk.
5. Horváth Károly 1992.
6. A látható szöveg több módon csoportosítható: kéziratos vagy nyomtatvány, köznyelvi vagy regionális nyelvi vagy tájnyelvi, továbbá megkülönböztethetjük az előfordulás helye szerint (pl.: újságban, könyvben, falon (grafitti), jelzőtáblán, járművön, stb.) megkülönböztethetjük a funkciója szerint is (pl: tudományos szöveg, szórakoztató szöveg, reklámszöveg, stb.) stb.
7. Itt is fontos, hol, mikor, milyen célból történik a befogadás.
8. Vö.: H. Bottyányfi Éva-Horváth Mária-Korompay Klára-D. Mátyai Mária 1989. Petőfi S. János 1988.
9. Megegyezik az e. 1 -gyel. Ez a mondatrész kellő környezetben fölfogható szövegnek is.
10. A helyzet ugyanaz, mint a föntivel.
11. Ezt több mondatrész, vagy mondat egész képezi.
12. Ez lehet egy vagy több mondat ömb.
13. Gárdonyi Géza: Göre-levelek.
14. A magyar folklór. Bp., 1989.301.
15. Vö.: A magyar folklór. Bp., 1989. 184-287.
16. Legközelebb a 4. csoporthoz áll.

ÁCS JÓZSEF

RADIKÁLIS EKLETIKA (Garaczi László: Mintha élnél)

Az (író)társadalom mgosztottságát látva aligha képzelhető, hogy mindenki elismerően szólna Garaczi László munkásságáról. Ez nem baj, ám fennáll a veszélye, hogy a sértődöttség szikkasztó hatása miatt megkeményedett frontvonalakon maguk a művek sem igen törnek át a túloldalra, s így az esetleges elutasítás egyik irányban sem maguknak a műveknek, hanem a szemközti székértábor világ- és irodalmi szerepfelfogásának szól. Ha gyanúm legalább részben alaptalannak bizonyulna, annak magam örülnék a legjobban.

Nem hiszem, hogy Garaczi Írásai védelemre szorulnának, vagy ő maga efféle védelemre igényt tartana. Tehetségét aránylag széles körben elismerik. Talán még sincs minden haszon nélkül, ha nem elégszünk meg a különféle, mainapság divatozó álcuskifejezések felemlítésével, melyek az Írásmű értékére a megfelelő körben azonnal korlátlan garanciát jelentenek, míg az ellenoldalt arról győzik meg, hogy egy fáradt legyintésnél többet a mű nemigen érdemel.

Az integrációt egy lidérces szinten, erőszakkal megteremteni próbáló diktatúrák gyors letűntével a modern társadalmak szövete (a gigantikus arányú termelés-fogyasztás struktúráján kívül) kulturális értelemben egyéni vízióik által határolt, s ezért jórészt kommunikációképtelen sejtcsoportok halmazává esett szét. Ld.: „A szocietás hervasztó dézsávúje a demoralizált vegyi vacogók, sziporkázó pszichopaták és méla szesztestvérek karéjában. Aztán a sznobok, a neofiták, a kukkolók, a slepp, a rettenetes hengegők, a periférikus értelmiség smúzolás kivagyisága.” [82], A felbomlás az individualizmus törvényerőre emelkedésének pillanatában érte el az egyes embert. Folytatódott pedig az egyes ember gondolatvilágának teljes dezintegrációjával. „Feleség, két gyerek. Nem érdekelnük egymást. A hajdani intimitás helyén kommunikálhatatlan mániák” (80). Gondolkodásunkat, ha nem vigyázunk, ilyen körülmények között csakhamar hézagmentesen kitöltik az elvekké stilizált egyszerű beidegződések és a különféle partikuláris szempontok közti őrlődés.

A „*posztmodern eklektícizmus szükségszerűségén*” például akár a könyv kézbevétele nélkül is könnyen összerúghatnák a port a küzdő felek. Rögtön lehetne töprengeni, hogy: 1./ milyenek a táborok közti aktuális erőviszonyok, 2./ mi a küzdelem várható kimenetele, 3./ ennek milyen lehetséges következményei vannak, stb. Ez azonban felesleges.

Garaczi sajátos világát ugyanis, annak minden tarkabarkasága ellenére nem a stiláris eklektika jegyében rajzolja meg, mert a különféle kifejezésmódok visszhangteret bővítő, s ekként célzafos-célozgató alkalmazásánál, a rejtjelzett képes beszédnél, a „textusban” eharapózó „rájátszások”-nál - melyeket aztán a szövegből (és a már-már szaktudományként felfogott irodalomból) orrát kidugni nemigen kívánó kritikusgárda dolga aztán a mű exhumálásakor ünnepélyesen felfedni -, tehát mindeme műfogásoknál sokkalta jobban érdekli magának a világnak az eklektikussága. A radikális eklektika nem éri be a stílusrétegek poentírozott ütköztetésével - bár alapeszköze ez az eljárás. A radikális eklektika szimultanista: hgyja magát sodortatni a kesze-kusza áramokkal, ide-oda ugrál szubkultúrák és reprezentációs síkok közt, mert biztosan tudja, mindeme mozgások eredőjeként: úgysem jut sehová. Marad ott, ahol van és az, aki. És épp ezzel jön létre egy sajátos korrajz.

A radikális eklektika radikalizmusa abban nyilvánul meg, hogy mindeme magatartásminták és különféleléppen elfogult köz és privát világszemléletek mögött - akár elbeszélői szolipszizmus árán is -

SZABÓ ZOLTÁN FOTÓJA

igyekeznek felkutatni valami változhatatlan lényegét, mely a szöveg (illetve írója világának) egységét a szanaszét szóródó anyagok ellenére garantálhatja.

A radikális eklektika alapkérdése valóban az, hogy elevenek vagyunk-e vagy holtak, hogy egyáltalán marad-e még valamiféle szervesség a világunkban (Létezik-e még *világ*?) Ez az életre-halálra szóló dilemma azonban nem megválaszolható és nem megválaszolható kérdés, hanem egy személyes és kétségbeesett kutatás kiindulópontja. Ettől lesz hiteles és jó irodalom, amit Garaczi csinál. A világ nem nagyon látszik életben lenni, de én még vagyok benne (legalábbis *mintha élnek*). Innen az elbeszélő végletes szubjektivitása, gyermeki csodálkozása. Ezért illeszkednek a gyerekkori emlékek szervesen a jelenidő történései közé.

Miről tudjuk egyáltalán, hogy életben vagyunk? Nem lehetséges, hogy már csakugyan halottak vagyunk? Garaczi legjobb indikátora s egyetlen fegyvere a humor, mely mindig a vonatkoztatási rendszerek relativitásának felismerésén alapszik. „*A komikum a tudat önszemléletének szerénysége.*”, írja Király Jenő. „*A tudat játékossá, lényegileg humorisztikussá válik, ha felismeri, hogy nincs abszolút tudat. Többet mer, ha nem tiszteli annyira önmagát. Saját zsarnoksága alól szabadítja fel magát e könnyed szabadossággal, önmagát nem tisztelve olyan nagyon kevésbé fenyegetik saját eredményei.*” „*A humor nem térít és nem parancsol.*”

A mű 78. oldalán gyerekkori emlék: „*Aprólékos részletességgel kidolgozunk egy elméletet, mely szerint minden meghalt, csak a lendület viszi tovább a dolgokat. A lendület élőnek mutatja a holtat. Fogékonyabb osztálytársainkat e mortális metafizikával rémisztgetjük, halott vagy, öcsi, ne szuszogj.*” A 66. oldalon arról értesülünk, hogy a Yellowstone parkban a macskamajmok, a lemúrok, a megtevesztésig képesek utánozni a turisták viselkedését a tűzgyújtástól a közös visongáson át a parázs levezelésének rituális záróaktusáig. Mímelik tehát az „emberi” életet (s ez például a napihír szerint elegendő a helybéli atyának, hogy keresztény hitre akarja őket téríteni.) A *Mintha élnél* alcíme szerint *Egy lemúr vallomásait* tartalmazza, tehát az elbeszélő maga is afféle macskamajom csak, aki csupán úgy tesz, mintha olyan lenne, mint a többi ember, eleinte értetlenül, majd jobbhíján utánozza azt, amit mások, a körötte élők, „emberi életnek” neveznek. Tapasztalatait aztán papírra veti.

Margócsy István Garaczi *Nincs alvás!* című novelláskötetéről írott tanulmányában úgy véli, szerzőnk avantgardista: egyszerűen a hagyományos próza-építkezési eljárásokat rombolja le, illetőleg azokkal ellentétes úton igyekezik járni. Pedig Garaczi teljesen abszurd, mégis szomorkásan komoly látás- és beszédmódja nem előzménytelen a magyar irodalomban. Csak amennyivel kulturálisan áttekinthetlenebb és zűrzavarosabb lett, mondjuk Karinthy óta, a világ, annyival kaotikusabb Karinthy-nál Garaczi.

Garaczi világát a hasonlóan távolságtartó Karinthyéval - és, egész másként, a rövid bekezdésekben „motyorászó” Mándyéval - épp a lemúrság furcsa alapszituációja rokonítja. (Ezt a távolságtartást például a másik „radikális eklektikus”, Nagy Attila Kristóf esetében kevésbé érezni, ő hajlamos belefeledkezni a világba.). Ha Garaczit ütjük fel, könnyen megeshet, hogy ilyesmibe botlunk: „*A szőr, mint olyat, máig sem értem. A társadalom nagy deficiitje. A fodrászat a tékozló természet konfekciójára szakosodott monstre és értelmetlen iparág. Kétmilliárd férfi húszezer évet borotválkozik naponta.*” [16], Karinthy *Szemléltető statisztika* c. humoreszkje ötlük azonnal az eszünkbe a síremlék nagyságú szappannal és a Balaton-méretű mosdótállal. De Garaczi bizarr írásmódja Swift abszurd pamfletjeinek hangjával vagy Hamvas Béla regényeinek humorisztikájával is rokonságot tart. Mikor pedig az írja, „*Aztán valaki egy nagy fekete korongot lógatott az agyamba*” [43], ez nyugodtan lehetne a fiatal, expresszionista Kassák egy verssora valahol. A könyv egy helyütt egyébként a mesterkeresés ironikus leírását adja, mely egyszersmind az irodalom körén belül rekedő hatástörténeti okfejtéseket is kifaragja. „*Nemsokára beszereztem Esterházy skalpját az FMK-ban, aztán gyors egymásutánba megfogtam Erdélyt, a Dixit és Bódy Gábort. Ereztem, hogy ingyen töltődöm a tehetség fluidumával* [24]”.

Király Jenő: Frivol múzsa (A tömegfilm sajátos alkotásmódja és a tömegkultúra esztétikája), Nemzeti Tankönyvkiadó, 1993. Az idézetek a 353-354. oldalról valók.

Garaczi írásművészetének néhány lényeges, mert világlátást meghatározó összetevőjét azért érdemes megemlíteni. Hiszen a Mintha élnél alapmotívuma az „ingyen mozi” metaforája Ottliktól (Weöresnél: „Mindent vetítővászonon éltem át”), a váratlanul a dolgok mögé kérdező, nyelvet facsaró-faggató macacsság Erdély Miklóstól, az életre-halálra menő eklektika Bódy Gábortól, a részegség öntudatos szürrealizmusa a kései Hajnóczytól.

Garaczi írásmódját már a kezdetektől jellemezték a gyors váltások, az atonális szerkesztés, az abszurd és groteszk elemek fotómontázszerű halmozása. [„A néma nő hallgat, néha felüvölt, aztán mégse, mintha prézliben pillangózna.” [6], „Föld alatt síelek vakonddal a számban, az égből lógnak a fák gyökerei, és a temetői holtak kötelékben szállnak, mint a vadludak.” [27]]. Mintha kábszeres tripek élménybeszámolóit olvasnánk. De Garaczi előszeretettel kever a szürrealista montázsok közé naturalista életképeket {„A Kiscsülökben pulznak dőlnek a rongyosok, főzeléket kanalaznak, és a betűjátékot nézik a kettesen,” [7]}, illetve köznapi, rétegnyelvi szövegeket („a Nagyasszony is hallgatott, hogy amíg ő bent dekkolt a diliházban, betéptek, mint az atom, pedig a Küronya tudja, hogy a lecsótól bekattan a bula” [100], stb.). „[...] száguld a toll, és száll a képzelet, tele a diktafon és a fej sztorikkal és szomorzsákkal” [84], írja. Hiszen az író, mikor a lét eseményeinek nevet igyekszik találni, sosem magányos csatát vív a szavakkal. Természetesen mások, a nem-írók is jól-rosszul próbálkoznak vele, hogy kifejezzék magukat. Ez a lejegyzett kocsmai történetekből novellákat barkácsoló hrabali metódus, melynek végeredményén persze rögtön meglátszik a kedélyes kiskocsmák hiánya. „[...] mivel Larion teljesen véletlenül ismerte Wittgenstein kései műveit, elmagyarázta Laurának az alternatív résznyelvek, rítusnyelvek, nyelvmutációk nemhogy csorbítják a nyelv egészét, hanem gazdagítják, kiteljesítik, az eredetiség nem elkülönít, hanem éppenséggel visszacsatol és újjáéleszt,” olvassuk a *Nincs alvás!* egyik novellájában. Persze a trükk az, hogy ez a fejtegetés maga is egy szubkulturális nyelven íródott, s helyi értékét, érvényét épp a novella más nyelvi rétegei adják: „[...] mire Laura azt válaszolta, hogyha Larion már nem szereti őt, mondja meg nyíltan, ne köntörfalazzon” (*Larion és Laura*). Garaczi sosem ragad meg egy kontextusban, egy magának elég, önmagát ösztönösen dogmatizáló világfelfogásnál, életségjelétnél, mert épp az élet különböző metszeteinek látszatellentmondásain ámul legszívesebben. Igyekszik ennél több váltást elhelyezni (tipikus a házibuliból házibuliba szédelgők fordulata: „Kimenekülök”), azaz a változatos, egymást kölcsönösen értetlen közönnyel vagy megvetéssel szemlélő csonkaságokat egymással ennél többször konfrontáltatni. Ez rákényszeríti, hogy szinte cédulánként építse fel a szöveget. Emblematikus tömörségű képekkel kell dolgoznia, nem festhet időigényes portrékat, ha célja „több rétegei átjárni, mint kukac a szendvicsben” [73]. Ez a mozaik-szerkesztésmód persze kizárja a regényidő kialakulását, természetesen sincsenek hősök (az elbeszélőn kívül), nincs cselekmény, nincs jellemfejlődés. Ilyen szövegépítkezés mellett a prózaírás bizonyos hagyományos tereiművei valóban el vannak zárva a szerző elől, ám Garaczi ezt írás közben legfeljebb annyira érezhette veszteségnek, mint amennyire egy hal sajnálja, hogy nem tud repülni.

Garaczi nem egyszerűen a hagyományos elbeszélői módszert akarja feloldani például a *Nincs alvás!* novelláiban, hanem a fogalmi nyelvet magát. Miért? Mert a világ emberi fogalmainkkal egyszer s mindenkorra rögzített összefüggései elfedik az alattuk-mögöttük meghúzódó kimondhatatlan primér valóságot és szükségtelennek mutatják a további kutakodást: álvilágot teremtenek. A novellákban Garaczi igyekszik visszahátrálni a fogalomalkotás előtti világba, ahol kiderül, hogy az általunk kialakított fogalmak ha nem is tetszőlegesen, de a sok lehetséges változatnak csupán egyikét valósítják meg. „Feliratot láttam az égen délibáb gyanánt, hogy »Az arc: a fej tenyere«, meg hogy »A fog: a száj körme.«, meg »Az orr: az arc nyelve*, amiből arra következtettem, hogy elmém megbomlani készül.” [*Fogak*]. A *Mintha élnél-ben*: „Kinyílik a szem, a nyelvi szokások fala leomlik, új tájakon kering a képzelet” [81],

Garaczi, mikor próza-költészetét a világ kacatjaiból, félértesüléseiből, egymással beszélőviszonyban nem lévő szubkulturáinak naturalista pillanatfelvételeiből, kinyilatkoztatástörmelékekből és „kis színes” újsághírekből szemét-kollázsokká ragasztja-préseli {„egy szkafander és egy tiara keveréke rafiával körbespurnizva” [7]}, bőven talál nyersanyagot: egymás számára érthetelen monomániák, süketek párbeszéde, az újságok mulatságosan ostoba, kakofón hangkeveréke: „lezakóztak a Budapesti Solymok,

nehezen azonosítható tevékenységet folytattak, Répási a Benfica ellen nem, Tyukodiékkal szemben viszont eredményes volt, az ideális kémény, száz év garancia, 31 előnye van minden másfajta kéménnyel szemben, Madonna nagymama lett, Hegedűs D. Géza szerint nincs kizárólagos igazság, «ezer titkú emberi megjelenés*, mondja, a magyar kick-boxost Bugyinak hívják, fehérorosz bajnok terti le" [65], stb. Mintha egy rádió állomás keresőjét tekergetné: fantasztikus változatosság és végtelen egysíkúság. Miként lehet úgynevezett írónak megszólalni egy ilyen élőhalott, a „szót értés" értelmében vett beszéd közös nevezőjét nélkülözni kényszerülő közegben? Tulajdonképpen sehogy. Minek (kinek) írjon akkor az ember?

Márai a *Szindbád hazamegy* című regényében egy helyen kifejti: az író csak ne akarjon olyan fene egészséges életet élni, az nem tesz jót neki, az író éjszakázzon, ismerkedjen, biliárdozzon kávéházakban stb., az a dolga. Garaczi megfogadta a tanácsot - alighanem még Márai olvasása előtt. Saját emblémája a több helyen felbukkanó „*hányásfoltos billiárdasztal*".

Garaczi a 80-as 90-es évek sajátos „éhezőművésze", aki „nem talál olyan eledelt, amit szeretne", ám akit a modern világ, ez az erőszakos dadus szüntelen megtöm mindenfélével. Ezért a kínzó képzetektől az első adandó alkalommal megpróbál természetes úton szabadulni. Ennek az a módja, hogy papírra veti őket. Garaczi számára az írás kiszabadulás abból, ami írás nélkül mint sötétség ránkódna rá és köréje [„*Agyad stabil kód.*" [71]. Ám „*Az irónia nem a világ beteg tárgyainak szól, hanem annak a ténynek, hogy beszélek*" [71]. Mert „*Nem lehet beszélni, de hallgatni sem tanácsos*". Az írás életfunkció. Garaczi biológiai hasonlata erre a *hányás*. „*A kígyó egészben nyeli le a zsákmányát, az emészthetetlen részt kiöklendezi, ezért a napisten felfalójaként a sötétség megtestesítője.*" [63]. (Lásd még pl. a *Tartsd a szemed a kígyón!* kötet címlapján Najmányi László fényképét, a hányást jelképező, bélként tekerdő fehér gumicsővel.) Ezért bukkan elő ízisz különféle vonatkozásokban a kötet második felében. Egy gyerekkori kép: „Mivel mindent kiokádtam (lásd még: kreatív evés), anyám becsavart egy kendőbe, és elindult orvosért" [12]. Garaczi könyvei lapjain nem annyira beszél, mint inkább kibeszél. Kibeszéli magából ezt az iszonyú, érzékeinket kéjjel-fájdalommal bombázó, érthetetlen világot, mely dühítő és fantasztikus jellegénél fogva állandó fogalmazásra ingerli. „*Azzal kísérleteztem, hogy megállítom a gondolkodást, és nagyon megdöbbenett, hogy ez mennyire lehetetlen. [...] A gondolatkényszer kiszolgáltatottá tett, ebben a tehetetlen legyőzöttségben ismertem magamra*" [24, 25], írja. Ám mint ez a reflexív részlet is bizonyítja - szó sincs itt valamiféle feldagasztott, majd gáttalanul áradó tudatfolyamról, Garaczi nem az idegelmény egyszál-fonalát akarja teljes öntudatlanságban legombolyítani: ennek látszólagos sokszínűsége, hosszútávú unalma kielégítetlenül hagyja. Asszociációinak sűrű bokorerdejét nagy műgonddal és valami sejtésszerűen érzékelt magasabb összefüggés jegyében ritkítja meg; a gyermekkor morzsolódó emlékképeit a tudat amúgy is darabokban dobja elének. Kitűnő nyersanyag ez a kolázstechnikával írónak, akik egyben a gyerekkor nyers és elfogulatlan szemléletét és nyitottságát is szeretnék megőrizni. Esterházy Péter *Fancsikó* és Pintájának sikere vagy a vajdasági Balázs Attila remek regényei (például a *Szemelvények a Féderes Manó emlékirataiból*) bizonyítják, hogy ilyen, elsőre kissé életidegennek tetsző módon is olvasható, átélhető és mély könyveket lehet írni. A gyerekkori emlékek felidézése mindig személyességre kényszerít és ez általában biztos hitelt és érvényt ad a műnek. Az idősíkokat keverő Garaczinál ez a minden korábbinál közvetlenebb személyesség a jelen idejű események elbeszélésébe is átsugárzik. A *Mintha élne*/kitűnően érzékelteti az elmúlt négy-öt év nagy alapélményét is: amiről azt hittük, csak átmeneti állapot lesz, arról kiderült, jó lesz egy életre berendezkedni rá. Ettől persze még érdekesebb, hogy amire korábban egy életre berendezkedtünk, átmeneti állapotnak bizonyult. „*Méltóság és önmérséklet, felemelődnek a tekintetek*", írja a rendszerváltásra emlékezve. „*Másrészt*", folytatja, „*a helyzet teljesen áttekinthetetlen, mintha minden el lenne veszve, mintha egy rettenetes, ismeretlen erő ejtené foglyul a jövőt.*" [40].

„*És persze reménytelenül vénülsz, és unod, hogy még mindig nem érzel felelősséget, unod, hogy ledumálnak a fiatalok, vagy ravaszul a híredhez dörgölődnek, unod az ismétlődő helyzeteket, az egy rugóra járó, vicces agyakat, unod az újak szemében az örült ragyogást, a luciferi megistenülés paroxizmusát. Unod, hogy nincs meg benned az érdektelenség hiánya. Unod, hogy egyedül vagy, hogy meghalsz, unod, hogy senkit se érdekel, csak a módszeredre kíváncsiak. És halálosan unod szókratészi daimonodat.*" Garaczi nem blöfföl. (Jelenkor, 1995.)

BÜKY LÁSZLÓ

FÖLÖTT, ALATT, KÖZÖTT

Bécs Ernő versei

A verseskötvényben Poszler György bevezetője ad rövid eligazítást a szerzőről: életéről („Hatványozottan nehéz”), amely ötvenhat év múltán ért véget („Utolérte Babits betegsége”), irodalmi-költészeti, eszmei- és esztétikai kapcsolatairól („Az egyik sugalló Füst Milán”; „A másik sugalló Krúdy Gyula”).

A versek négy csoportba oszthatóak olvashatók: A város kapuja előtt, Elementek a vonatok, Húsvéti üdvözlés, Gyertyaszentelő, Szitafejű kétségek sakkognak. E csoportcímek bizonyos mértékig jelzik a költői életutat, melyet a versek tanúsága szerint is a költőségért való küzdelem, a magyar tájhoz és néphez való ragaszkodás és a (nem csupán magyar) élet eseményei szegélyeznek, alakítanak. A költő állandóan küszködik a fölöslegesség érzetével, a kisemberszürkeségű mindennapokkal: „Senkit se várok, senkit se keresek, önmagamnak sok vagyok” (A Lovag történetei), „... hiába kiáltok, / senki sem fogad” (Otthon). Az egyedüllét meg is termi a kisember esendő érzésvilágát hordozó lírai alanyt, az Amikor Pilinga Ákos című vers rajzolja meg ezt az életkeretet és érzelmkeretet. Ám többször a költő felül-emelkedik az önmaga által is kialakított lírai helyzeten. Ugyan szentel verset a kínzó egyedüllétnek (Egyedül), az elveszített, a meg nem szerzett értékeknek (Az a város), a lelki (és identitás) zavaroknak (Kintorna). Az önhelyzetét magasabb nézőpontból szemlélni tudó lírikus rokonszenvesen szól ilyenkor:

Vályogot ragaszt rád a hideg,
bőröd alatt vacog időd.
Még sokáig hólyagzik a Nap,
- ne számold a galaxisokat!

Van hazád [] és elég neked
egy golyóstoll és rántott leves. (Születésnap)

Sok költemény hordozza inkább a panasz, a kiábrándultság hangját: „[...] egyetlen isten se tud megvigasztalni!” (A Lovag történetei). S éppen e panaszra mint alaphang(nem)re található rá Bécs Ernő a XX. századi költészetünk atyamesterének, Füst Milánnak a lírájában. Füst Milánt utánozni éppúgy nem célravezető, ahogyan annak idején Petőfit sem volt az. A legtöbben - Déry Tibor, Illyés Gyula, József Attila, Kassák Lajos, Nagy László, Pásztor Béla, Weöres Sándor (a névsor korántsem teljes) - hosszabb-rövidebb ideig követték a mestert, majd az alakítás-módban, a költői tartásban vehető csupán észre a Füst Miláni hatás, Bécs Ernő - legalábbis e kötet anyagában állandóbb szálakkal rögzül Füst Milán lírájához. Ez némelykor azt jelenti, hogy Bécs újrajzolja a - Somlyó György kifejezésével szólva - Füst Miláni-szituációt. Ilyenféleképpen ítélni meg a Levelek Saverus Mesternek című költeményt például, amelynek már a kezdetét sem volna nehéz nyelvi kifejezéseiben, alkotásmódszerének eljárás technikájában Füst Milánnak az Arménia! című költeményén kívül más darabjaival is tételesen megfeleltetni: „Látod, Mester / újra kisvárosban élek. A rézöntő műhelye mellett, hol pirosbőrű legények öntik nyulánk tomyoknak a harangot. Magorva halászkok küldik nekem a pénteki ebédet, sánta bakter kurjantja az éjfelet. „Hasonlóképpen az Ókori szerelem című Bécs Ernő-vers a Füst Miláni-Oh latin szerelem!-nek nem éppen parafrazisa, inkább olyatén átírása, mintha egy zenekari darabot zongorára tenne át valaki. Ilyenféle a legtöbb Bécs Ernőnél föllelhető Füst Milán-remineszcencia, s éppen ezért nem hat egyszerű utánzóknak, ezért nem ütközünk meg az Arménia és a Bécs Ernő-i Bonónia párhuzamán, hogy egyéb megfeleléseket most ne említsünk. Bécs Ernő Füst-átíratái voltaképp önálló művek, h

telüket a többi versben föllelhető önálló költői világképpé alakuló nézetrendszer adja. Az az álomvilág, amelyet említett bevezetőjében Poszler György alkalmaz erre, lírai keretbe van építve, s ebbe vágyódik a költői én, illetőleg ide törekednék elkülönülést találni a való világtól. Az elvágódás nem csupán Bonóniába való menekülés, hanem a madarak és a vonatok útjának megkívánása (Elementek a vonatok), így többször nincs is bizonyosság arról, honnan és hová készül(ne) a költő. Ahol van, ahol várakozik, „mosdatlan mágusok között” (Mikor a költő elé állt az Angyal) - egyébként itt is van Füst Milán-kapcsolat: „Én más lehelletét utálok s gyakorta mosom kezeim - (Zsoltár) - , amikor meg jelöltséget érez magában („Megjelőlt engem az Úr, hogy jelen legyek seregében”), ott és akkor érezhetően el is hidegült a hétköznapi világtól. (Mágus).

Bécs Ernő életének évtizedeiben nemcsak a kiválasztottak érezhetők: „Latrok mellé rugdostak, megetettek sárral [...]” (A szerelem erdei szólnak). A korszakkal együtjáró zaklatottság is jellemzi a költői ént - „[...] a türelmetlen test dobozába zártak [...]” (Karácsony) -, e zaklatottságban a helyét kereső ember belső bizonytalansága, s talán a betegségekől életidőt veszítő ember térvágya is megnyilvánul. - A betegségek szinte szaknyelvi pontossággal jelennek meg a lírai szövegekben (*agarofóbia, neurosis anancastica, thanatofóbia* stb.), de metaforikus szinten is megtalálhatók, s ilyenkor szimbolikus hátterük is földereng: „[...] gégémre úsztak sikoltások” (Szitafejű kétségek sakkognak). S a Füst Miláni *elmúlás* szó használatának s magának a motívumnak földézését, alkalmazását mint csapdát elkerülvén Bécs Ernő belenyugvással várja, hogy a röntgensugarak becsomagolják, mert „A sötétben sem lesz sötétebb / a sötétnél” (Fölött, alatt, között).

A versekben zömében az élethez ragaszkodó költőember nyilatkozik meg, a hazáját, a népét ismerő és belőlük biztonságot merítő ember. A némelykor patetikus és valamelyest szólamszerű a hazaszeretet megnyilvánulása, még ha szereplírásban is: „Dolgozunk, és minden mozdulat oszlop lesz egy szent timpanon alatt, hol hazánk boldogsága épül”, illetőleg: „[...] ez a pátriámi!” (Levelek Saverus Mesternek, Zalai számvetés.). Azonban a szóhasználat és az azzal alakított szóképanyag hitelesíti a szülőföldhöz, Zalához ragaszkodó költőt, és ezek a megoldások átszövik a költeményeket. A tájnak *[szellős erdők mosolyognak]*, az állatoknak *[muzsikáló rovarok tartottak hazafelé; varjú, disznó, róka, szarvas]*, a növényeknek *[akác, diófa, kapor, kukorica, rebarbara, tök]* az ábrázolása, sokszor már neveik eleve magyar környezetet adnak. A népelet, a népszokások megléte *[Luca-szék; Mártonnap; lidérc; disznóölés, tárkonyillatú sonka]* számos helyen föl villan. Esetenként szinte szociológiai pontosságú a versbe vont világ *[Szent Márton-nap, Váltókon]*, máskor az érezhetően egyéni életemény csapódik le a szó(kép) használatban, például a *vonal* főnévnek és mezőkapcsolatainak *[mozdony, sín, szemafor]* észrevehető gyakorisága jelzi ezt, továbbá a gyertyaképzet többszöri megejelnése *[zsiros gyertyaszál; Tenyerembe-csöppent faggyú; gyertyaszgú vonatok]*, s sorolhatnánk még néhány példát. Mindez bizonyos stiláris összetartást jelez. A hírték-csökkenést jelentő növekvő előfordulási gyakoriság a (szó)választást meghatározó szabályok gyűjteményének, a redundanciának része, illetőleg másként szólva az egyéni stílusnak jellemzője. Egyes szavak előfordulási valószínűsége a hírérték mozgását (csökkenését, növekedését) eredményezi, s ehhez járul(hat) a szóképbe építés stilisztikuma. Ezért is jellemző a költői művekre a redundancia viszonylagos nagysága. Mindez azonban könnyen vezet zavarokhoz is. Némelyik katakrézis innen eredeztethető, maradvány a gyertyaképzetnél: „[...] gyújtottak torkomon zsiros gyertyaszálar!” (A szerelem erdei szólnak). Hasonlóképpen a malomképzet köré kapcsolódó képekben jött létre képzavar, példaként: „Pontosan fordul a malomkerék a siető szélben, pattogva megörölt csontomat tarsolyomban hordom” (Levelek Saverus Mesternek). Megjegyzendő,

hogy itt a *malom-képzet* érintkezik a költő nyelvében megfigyelhető másik képpel: „amikor kása lett a vese, / *örölt dara a csont!*” (Bímád-e a harmadik napon?) és: *Malomkerék* forgatott, *örölt a gyalázat*(...) (A szerelem erdei szólnak).

Számos versre bizonyára szívesen lapoz vissza a kötet olvasója, talán a Színek a palettán, a Szépségedet köszönteni, a Zalai számvetés, a Kapor, a Lidérc, a Pillanat, a Szent Márton-nap ezek közé tartozik, és a kötet címadójává emelt Fölött, alatt, között is. A verseskötvet egészét érdemes volt Bécs Ernő egykori barátainak összeállítani, megjelentetni, hiszen e költői oeuvre (metaforaként mondván:) zalai hegye is beletartozik az elmúlt évtizedek magyar lírájának domborzatába. (Deák Ferenc Könyvtár, Zalaegerszeg, 1995.)

GYURÁ CZ FERENC

A KALOT-ról - fél évszázad múltán Ugrin József: Emlékezéseim

A szerző neve a nyolcvanas évek végén tűnt fel ismét a közéletben. Ugrin József még részt vett a keresztény társadalmi és politikai mozgalmak némelyikének újraindításában, mielőtt a státétabotot véglegesen másoknak adta át... (Többek közt ismert politikussá lett leányának.)

Halálával a magyar népi megújulás egyik hivatott vezetője távozott az élők sorából, közel öt évtizeddel azután, hogy hivatása gyakorlásától a kommunista hatalom véglegesen elűtötte: Rajk László belügyminiszter 1946-ban, mondvasinált indokkal betiltotta a KALOT-ot, a katolikus agrárifjúsági legényegyletek szövetségét, a legnagyobb létszámú demokratikus magyar ifjúsági mozgalmat.

Ugrin József e mozgalomnak alapításától - 1935-től - egyik fő szervezője, lelke, motorja, összefogója, mindenese, nagy munkabírású és derült kedélyű vezetője volt. 1940-1942 között igazgatta a mozgalom érdi népfőiskoláját, majd az összes KALOT-népfőiskolának lett országos irányítója. A kezdetől a feloszlátásig egyik legfőbb munkatársa a KALOT karizmatikus alapítójának és elnökének, *Kerkai Jenő* jezsuita szerzetesnek. Az ő emlékének ajánlotta memoárját, amelynek a hetvenes évek végén született terjedelmes kéziratából *Trencsényi Imre* szerkesztett áttekinthető tagolású könyvet.

A kötet nemcsak fontos forrásmunka, hanem érdekes olvasmány és az emlékirattírodalom átlagából elbeszélői érényivel is kiemelkedő irodalmi mű. „Szervezőelve” - mint minden értékes memoáré - a visszaemlékező egyénisége, amely a szerkezet matematika által megszabott rendjén vagy az emlékezet csapongásától alakított „rendtelenségén” túlnöve, egységes karaktert, egy-nemű szellemiséget, egyirányú „húzást” ad a könyvnek. Erre persze csak erős és eredeti egyéniség képes, és Ugrin József ilyennek látszik. Szabad egyéniségnek, aki nemcsak alkati tényezőkből nyeri, hanem kemény és sokrétű élettapasztalataiból meríti lelkierejét és önbizalmát (utalhatunk itt a paraszti háttérre, a megtapasztalt szegénységre, s talán az ifjúkori világcsavargásra is.) Hogy belső szilárdsága nemcsak a KALOT diadalmas évtizedében segítette őt, hanem később, a sikerek múltán is, arra ez az időskori emlékirat, az ebben megnyilatkozó humor és anekdotázókedv a bizonyíték. S mindez pedig azt is mutatja, hogy a vallásos hitnek és elkötelezettségnek - némely vulgáris vélekedésekkel ellentétben - korántsem kell együttjárnia valamiféle életgyűlölő komorsággal, egyoldalú pietizmussal, sőt ellenkezőleg: a helyesen átélt kereszténység éppenséggel derűt áraszt és lelki egyensúlyt teremt a földi téreken. (Ezt ugyan Hamvas Bélától és Czákó Gábortól Chestertonon és Francis Jammes-on át vissza az evangélistákig sok-sok fontos szerző így tudja, mégis messze vagyunk attól, hogy köztudomású legyen.)

A vallásos hiten kívül, persze, személyiséget összefogó ereje van a megtalált életfeladatnak is. Ez pedig, Ugrin József esetében: a magyar nép szolgálata a kereszt jegyében. Népiség és katolicizmus együttes képviselője, amely a KALOT-ban megvalósult. Ez a mozgalom egyesítette magában a magyarság két világháború közti megújódási lendületének két, talán legtöbbet ígérő áramát: a keresztyén-keresztény (benne a Prohászktól elindított katolikus) megújulást és a népi mozgalmat. Mindkét áramlat (ha nem is azonos módon és mértékben) népi, nemzeti és szociális töltésű volt, a parasztság megerősödésében látta a Trianonban letiport nemzet fölegyenesedésének talán utolsó lehetőségét, s ennek érdekében társadalmi önszerveződést, kulturális és politikai demokratizálódást, a világi és egyházi nagybirtok korlátozását kívánta. A népi mozgalom írói és politikusai mindezt - általában - magas szellemi színvonalon és nagy visszhangot kiváltva, továbbá radikálisabban, de szerényebb gyakorlati hatásfokkal képviselték.

A Kerkai Jenő szervezői zsenialitása és erkölcsi kisugárzása révén is hódító katolikus agrármozgalom ugyanakkor rövid idő alatt bámulatos eredményeket ért el. A háború végéig mintegy 4-5 ezer alapszervezetben kb. fél milliós tagságra tett szert, húsz bentlakásos népfőiskolát működtetett (köztiük többet a nemzetiségek számára) a hozzá tartozó, gyakorlati oktatást szolgáló birtokkal, lapok és könyvek sorát adta ki, megfogalmazta a pápai szociális enciklikák ösztönzéseit magába fogadó társadalomátalakító programját, és a Bars vármegyei Egegen sikeres gyakorlati példát adott a telepítésre is, amely a népi írók egyik legfőbb, az agrárszegénység helyzetének megoldását célzó programpontja volt.

Ugrin végig ott volt a küzdelem vezérkarában. Visszaemlékezései ezért forrásértékűek a mozgalom szegedi hőskorát, az első tanfolyamok szervezését, az érdi népfőiskola alapítását és működését, a (népi írók fontosabb könyveit is tartalmazó) tananyagot, a telepesképző népfőiskola munkáját a magát a telepítést illetően. Hitelesek érzelmi árnyalású, anekdotikus elemeket is felvonultató jellemzései a mozgalom vezetőiről vagy az érdi népfőiskola tanáiról (Muharay Eleméttől Jankovich Ferencig, Somogyi Imréig). Értékes annak a kalandos útnak az elbeszélése is, amelyet Nagy Töhötömmel (a később meghasonlott katolikus mozgalmi vezetővel) együtt tettek 1944 végén a frontvonalon át azért, hogy a „felszabadított” területen keresztény pártot szervezzenek, illetve részt kérjenek a Hitler-ellenes fegyveres küzdelemből.

Az érdekes és fontos könyvnek egyetlen szembeüő gyöngéje, hogy a szóhasználatban („felszabadulás” stb.) és itt-ott az érvelés technikájában is alkalmazkodik a megírás idejéhez. Ez nem éppen fölemelő, de persze érthető, és érte a kényszerű alkalmazkodás évtizedeit a magyar néppel együtt megélt Ugrin József természetesen nem vádolható.

A könyv mindazonáltal, a szerző alkalmazkodása ellenére, nem jelenhetett meg a rendszerváltozás előtt. Hogy posztumusz kötetként végre napvilágot látott, azért - a Magyar Népfőiskolai Társaság mellett - a népi írók ma is aktív kiadójának, Püski Sándornak jár köszönet. Ha a népi mozgalom mai híveinek egy része talán még nem is, a népi könyvkiadás élő klasszikusa, úgy látszik, pontosan tudja, hogy a KALOT-mozgalom a magyar népiség történeti és morális hagyatékának teljes értékű része. (Magyar Népfőiskolai Társaság - Püski, 1995.)

KELEMEN ZOLTÁN MŰVÉSZETEK METSZÉSPONTJAIN

Művészeti metszetek címmel látott napvilágot az Orpheus és a Tevan kiadó közös gondozásában 1995-ben Cs. Tóth János gyűjteményes kötete, mely a szerzőnek a legutóbbi évtizedek

dél-alföldi tárlatairól készült recenzióit, performance-okról vagy neves kortárs képzőművész mesterekkel készített riportjait tartalmazza. Az alkotó sokszínű palettájáról nem hiányozhat a szépirodalom sem. Bár konkrét elemzés, kritika a képzőművészeti írásokhoz képest csak elenyésző kisebbségben található (Sarusi Mihály, Ungráry Rudolf és Kántor Zsolt munkásságát vizsgálja ilyen szövegeiben), az irodalom és a filozófia mögöttes utalásrendszerként végig megfigyelhető a kötet szerkezetében. Szerepük teljesen egyenrangú a zenei vagy filmes hivatkozásokkal.

Cs. Tóth köteté alapvetően képzőművészeti elemzések gyűjteménye. A szerző azonban nem elégszik meg a sokszínű, gyakran önmaguktól is különböző alkotói felfogások, munkásságok szolgái be- illetve felmutatásával. Egységes koncepciót ad a válogatásnak, egyetlen percre sem tagadva saját személyiségét. Vállalva a tényt: az általa bemutatott műveket, műhelyeket szükségszerűen az ő egyedi szemszögéből látjuk. Sajnos, a legtöbb esetben valóban csak ebből a nézőpontból. A szerző szinte kizárólag délkelet-magyarországi művészekkel foglalkozik, így az olvasóban joggal merülhet fel a kérdés: a „vidéki” mesterekről és alkotásaikról szólván közölhetőek-e általános érvényű esztétikai észrevételek?

Ugyanakkor nem árt megvizsgálunk a *Művészeti metszetek* „korszerűségét” sem. Cs. Tóth János nem egyszerűen vállalja és következetesen érvényesíti a periféria, a decentralizáció dicséretét, de sajátos látásmódjával érvel is mellette. Elemzéseiből, interjúiból az ezredvég alkotókkal és befogadókkal szemben támasztott követelményrendszere rajzolódik ki. Személyiségletünk építéséhez és megőrzéséhez elengedhetetlenül szükséges a nyitottság, bizonyos mikro-univerzalitás. Önigazolásunk érdekében állandóan figyelemmel kell követnünk környezetünk életét, azt a művészi világot, mely a legközelebb áll hozzánk. Cs. Tóth tisztában van vele, hogy világunk nem pusztán művészeti lehetséges világok összege. Mikrokozmoszunk közvetlen alkotó elemei a fűszálak, patakok, esőcseppek, folyók, nádasok. Bemutatja és üdvözli mindazokat az alkotói kezdeményezéseket, melyek mind egyértelműbb jelekkel próbálják az egyén figyelmét az elhagyott, kihasznált és aztán eldobott természetre fordítani.

Mind a műélvező, mind a művet létrehozó egyénnek biztosan kell állania a társművészetek metszéspontjai által személyre szabottnak a számára kijelölt léthelyzetben. Ebből egyúttal az is következik, hogy nincs külső központ, pontosabban hamis és az élettől idegen minden önhatalmúlag, külsőleg kijelölt centrum. Sokkal mélyebbről jövő tagadása ez a centralizmusnak, mint bármilyen kisszerű, provinciális próbálkozás, gyűlölködés. Nem az alacsonyabbrendűségi komplexusban gyökerezik, hanem az egyenértékűség magabiztos és világos tudatában. Alapjaiban tagadja – természetesen pusztán léteivel – a centrum kizárólagosságának jogosságát. Cs. Tóth János közvetlen békési környezetében olyan értékeket mutat fel, természeti tájban, emberi alkotó kedvben és erőben, melyek másutt nem léteznek; úgy és ahogy az ő pátriájában, semmiesetre sem. Ábrázolásmódja ugyanakkor felhívás arra, hogy a más tájról, más országból való olvasó nyissa fel tekintetét közvetlen környezetének egyedi értékeire.

Témaválasztása igen szerencsés, hiszen éppen az általa vizsgált, az avantgárdon és a modernitáson túljutott művészek életművének fontos üzenete mindaz, amit a kozmoszról (mikro- és makrokozmoszról Cs. Tóth el akar mondani nekünk. Kérdéseit is úgy formálja interjúiban, hogy az alanyok vallomása mindvégig egy-egy probléma forrpontra tartott elemzése legyen. A megkérdezett idős mesterek többsége (Schéner Mihály, Lóránt János, Müller Miklós) gyermeki bizakodással, optimizmussal, de felelős alkotóhoz illő komolysággal és tisztánlátással nyilatkozik életművéről, korunkról, nem ritkán szűkebb hazájáról, melyben ma is él, vagy melyet elhagyva bár, mindig magáénak érez, pontosabban magát érzi hozzátartozónak.

A legfiatalabbakra, az amatőrökre is kiterjed a szerző fi-

gyelme. Pontos, egyszerű szavakkal méltatja alkotásaikat. Jellemző, hogy a tehetséget nélkülöző mozzanatokról inkább hallgat, mint ő maga írja köteté végén: „magamban elvégeztem a reménytelenül kvalitatástan alkotók és művek rostálását, de méltánytalanok tartottam nevüket leírni, mert bármely lista végétére is csak reklám.” /202./

Cs. Tóth Jánost műveltsége és eredendő nyitottsága egyaránt képessé tette arra, hogy ezzel a kötettel jelentkezzen a magyar művészet színpadán. Sorait olvasva egy kultúráról, természetéről felelősséggel gondolkodó, másokat is gondolkodásra provokáló kérdésföltéző portréja bontakozik ki.

EGRI ZSOLT

CSILLAGLOBBANÁS

Megjegyzések Gyárfás Miklós posztumusz novellafutamához

Egy életmű szép záróakkordjaként jelent meg az *Ó, ti szégyény Erasmusok...* című kötet, egy kellően nem (el)ismert író tollából. Annak az életfolyamatnak is lezárását jelenti e könyv, amelyben **Gyárfás Miklós** mindig is jellemezte a hatás igénye. Hatni akart a jelenre, hatni az emberek tevékenységére, de úgy, hogy közben igyekezett egyeztetni a valós problémákat a lehetőségekkel, nem pedig elfeledni vagy félretenni őket. Egy kissé **Don Quixotei** alkat volt ő a mai kultúra vállvonó „minden lehetséges”-ségében. Talán éppen ettől rokonszenves; még érezni, hogy tördököl velünk, mert töretlenül hisz abban, hogy létezik közös, érthető diskurzus, még mer valamit mondani, amivel hatni akar azokra az erőkre, amelyek történelmünk folyamán kiirihattalanoknak bizonyultak, s amelyeknek eredője pedig a közönségesség. Belsőleg még megcsillan az *„esztétizmus későpolgári szentélyének hirtelen tovatűnt varázsa”*, az, ami a hetvenes évekig tartotta magát a magyar prózában (vö. **Kuksár Szabó Ernő**: *A magyar irodalom története 1945-1991.*, Argumentum, 1994., 2. kiadás, 164. o.). **Gyárfás Miklós** által is részestülhetünk e korszak sajnálatosan, de méltósággal kihunyó fényének utolsó sugaraiban.

A „novellafutam” befogadása nem hasonlítható egy sportközvetítéshez, ahol elegendő hátradőlni a fotelban, és kész az élvezet. Ellenkezőleg: az eredményért nekünk kell megszenvedni, latba kell vetni szellemi tartalékainkat, hogy eredményt érjünk el. **Gyárfás Miklós** időzésre szólít fel, energiát kíván tőlünk, hogy később ő adhasson nekünk potenciát egy másik, személyes versenyhez.

Szellemet említettünk az imént, s nem véletlenül. Az író egy olyan spirituális örökség folytatója, amely valahol Hellász földjén született, de Magyarországon csak a századelőn tudott kifejlődni: erről vall a könyv élén *A hellén* című alkotás. Tematikájában erős szálak kötik az ókori hagyományhoz, ugyanakkor ahhoz a világképhez is, amit nálunk először **Ambrus Zoltán** képviselt a *Ninive pusztulása* című novellájában. (Hogy jogosan említhető itt Ambrus Zoltán, vö. a szerző szavaival. In.: *Élet és Irodalom*, 1969/47. 3. o.) A cinikus **Diogenész** az intellektualizmus képviselője egy olyan társadalomnak, amely a mai nyugati demokráciák őseinek tekintendő: nem véletlenül lett hát a „futam” első állomása Athén. **Diogenész** egy felsőbb tekintély nevében bírálja a demokrácia torzulásait. Ez a fölöttes erő pedig a tisztelhető szellem, a bensővé vált értelem, amely öröknek tetsző ellentétben áll azzal az étellel, amit egyszerűen sorsnak hívunk. Mi „...sorsnak nevezzük az értelem hiányát” - hangzik később *A kvartett halálában*. Lehetséges, hogy az értelem művei „szép hazugságok” csupán, ahogy **Artemiszia**, a testiség

princípiuma megfogalmazza, de szükségesek: az élet egyoldalúságát, nyersségét kiegyenlítő, olyanok, mint egy szinte megfizethetetlenül drága „rabszolga”. Az intellektusnak a földhözragadság elleni harcában fontos segédeszköz az irónia, a polgárpukasztás: de mindez csak külsőség, ami az ellenállás kétségbeesettségének a jele leginkább. Fontosabb ennél a belső elkötelezettség a szellem oldalán, ezért is végződik az írás ennek a győzelmével.

A *hellénben*, a kötet indító alkotásában a novellafűzér szinte minden fontosnak látszó motívuma együtt van: helyesen: hiszen a „futam”, egy verseny indulásánál már rendelkezni kell azokkal az erőtartalékokkal, amelyekkel teljesíthető a táv. S ez az erő igen expresszív: talán innen ered a hibája is. Néhol túlzottan explicit a mondandó, mintha nem bízott volna eléggé az olvasóban az író. A narrátor múltjelen paralellizmusai többnyire mellőzhetőek volnának, kivéve tán egyetlen helyütt („*Arkhiosz zavartan bámult a semmibe, mint mi, amikor nem értjük érzelmeinket.*”) Csökkenti az egyébként mélyértelmű novella értékét, hogy a narrátor bevezető mondatai felűnően alacsony nyelvi igényűek: szándékoltan használ argó elemeket, de funkciótlannak. Más hol viszont ugyanez a fogás többletjelentést hordoz („*levágott vagy száz fekvőtámaszt...*”) A „futam” nyelve máskülönbén igényes, sőt a stílus néhol egészen líraivá, gyönyörködtetővé válik („*Artemiszia hangja elhalt, s a kőpadlóra omló nászköpeny röp- te a szerelem üzenetét írta a csendre.*”)

A soron következő novella, a *Népmese* önmagában is tanulságos: a testi princípium totális fölényéből, erőszakából kaphatunk ízelítőt. Az előzőek után még egy felismeréssel gazdagodunk: érzékelhető lesz, hogy milyen védtelen is a szellem, s hogy hiánya mennyire tragikus lenne. Még szerencse, hogy hatatlan. Megdöbbenően profán, mégis sikeres az idősíkváltás az utolsó tételben: rámutat arra, hogy a mai tudományban mennyire jelen van a tudatlanság, a nép, a tömegek kiszolgáltatásának szándéka (ettől is „népmese”); ahogy fintort vág a hagyománynak, az értékeknek a butaság.

A *Királyi fattyú* is a szellem kiszolgáltatottságát hangsúlyozza, de már kissé változó hangsúllyal: eltiporhatják ugyan hordozóját, de csak akkor, ha nem képes a rárótt feladathoz fel nőni, a felelősséget vállalni. Ennek a késői tudomásul vételek jó esetében csak magunkra haragudhatunk, mint ahogy Corvin János teszi e műben a halálos ágyán; bár hiába gondoskodott halála méltóságáról a már megtisztult szellem.

Az eddigi tapasztalatok összegzéseként foghatóak fel *Az igazi és az Új esztendők Pannóniában* sorai. *Az igazi* példaképe **Erasmus**, a tudós humanista, végig ő az, akinek a jelenléte realitás marad. Ő is a szellem embere: Diogenészhez hasonlóan iróniával tekint a balgákra, tudós felkészültséggel és felelősséggel ápolja a tudományokat, a hagyományt, okosan megvédi önmagát, a benne szunnyadó tudást, ugyanakkor képes áthidalni a távolságot a tömeg és a magasabb régiók között azzal, hogy jobbitani kívánja az embereket, s törekvését el is ismerik. Bár **Diogenész**l egyetemben megveti a szenvedélyeket (táncjelenet, illetve a *Balgaság dicsérete XXX.* rész), a tudatlanságot (beszélgetése a királlyal, illetőleg a *Balgaság dicsérete XXXI.* rész), a tömeget [*Balgaság dicsérete XLVIII.* rész], vele ellentétben felismeri, hogy szükségszerűen boldogulni kell ebben a világban. Az *Új esztendők* mindezt kiegészíti még a háború- és diktatúraellenességgel (vö. *Balgaság Dicsérete XXIII.* rész), végül a meg nem alkuvás fontosságával, s ez egyben azt is jelenti, hogy ne alakoskodjunk, ne színészkedjünk.

A Csillagkerékben arra kapunk feleletet, hogy milyen feladata van a szellemnek a mindennapokban: fel kell ismernünk, hogy „...nincsenek tőlünk idegen világok”, hogy „közös idő” mérünk, összetartoznak az emberek, egymásra utaltak, s hogy a magányt, a halált egyedül a szeretet győzheti le.

A további novellák e szellemi program megtestesülései: *A forradalom emléke* azt hangsúlyozza, hogy mindenkinek vállalnia kell a saját, individuális feladatát, amely személyre van szabva. *A Jonathan* finom párhuzamban áll az első novellával; arra törekszik, hogy szemléltesse, létkérdés az egyén és a társadalom szabadsága, s mennyire hibás *A hellénben* elhangzott állítás, amely szerint „*az ember arra született, hogy egy felettes-ám rajta kívül álló - erő kormányozza.*” *A kvartett halála* rendkívül jól sikerült mű; mély pszichologizmussal tért vissza a háború és a személyes felelősségvállalás kérdéséhez. *A Kamaszok* és a *Grace* a hazugság bravúros kompozíciója arra figyelmeztet, hogy a saját életünket magunk választjuk, s érte felelősséggel tartozunk, mert a halál vasköveketetességgel kérdezi meg, mit végeztünk. A „futam” végén a *Honvágy* utójára összegez: a felelősség, az emberi küldetés komolyan vételére hív fel; szükségesnek mondvá az elmélet tettekkel történő összehangolását. Csak az ilyen magatartás lehet értékes, érdemes az életre. Szinte természetes, hogy e művét **Márai Sándornak** ajánlotta a szerző. A szellemi gyökereket jelzi ez a dedikáció, s ha Márai neve mellé illesztjük az Erasmusét és az Ambrus Zoltánét, markáns hagyományt tapinthatunk ki, melyhez tisztelettel és magas színvonalon csatlakozik **Gyárfás Miklós**.

Kevés szó esett a könyv hiányosságairól, s nem véletlenül, hiszen feltűnő esztétikai fogyatékoság nem akad a kötetben. Roppanat veszedelmes és nehéz feladatot teljesített a szerző: merte vállalni a novellafűzér írásával azt a kockázatot, hogy csorba eshet az egyes novellák identitásán, s esetleg feláldozza őket a globális cél érdekében. **Gyárfás Miklós** szerencsére megtalálta azt a magaslattal, ahonnan mindkét terület belátható teljes egészében, sőt egységes horizontba rendezhető. Minden novellához adekvát struktúrát rendel a tagolás pedig elősegíti a művek belső időinek, tereinek, nézőpontjainak, utalásainak világossá tételét, de átmérését is. Tartalmukban klasszikus novellákat olvashatunk, az örök kérdéssről: az individuumnak, az emberi intellektusnak a jelenhez és a hagyományhoz való együttes kapcsolódásáról.

Gyárfás Miklós novellafutama beszédes írói üzenet. (Argumentum Kiadó, Budapest, 1995)

ZSIRAI LÁSZLÓ

BAYER BÉLA: NÁSZINGŰ LIBÁNUS

Semmi sem rokonítható forróbb szálakkal a lírához, mint a szerelem. Hogy szemérmes bizalommal is lehet szólni erről az elvarázsoló érzésről, arra jó példa a Bonyhádian élő költő mutatós könyve. Bayer Béla a legbensőbb érzelmeket kifejező verseit gyűjtötte e karcsú kötetbe.

„Megtanultam lassan magamat szeretni, (hogy téged szeretni képes legyek.” A Virágvasárnap című költemény iménti, önzőnek tűnő bevezetésének következetes folytatása az önzetlenség, miközben simogatások „G-moll melege” tündérlik, hogy „téveszmék jegykendőjétől” végleg megszabadulva botdog lehessen az ember, önmaga rendjét fegyelmezve a szeretetreméltóságra, mert az igenis: érdem...

A Rügybontó, a Nászingű Libánus, és az Ellobbant virág című ciklusokban a kellemes féltés, az őszinte hűség, a vágy ébredése-kibontakozása-beteljesülése, valamint az édes első reggel többszöri újratekzésének közösen dédelgetett reménye ívei. A többnyire szabadon áradó lírai szövegek között mégis a dalok csendítik legtisztábban az érzelmek belső harangjait.

A görög-latin műveltség elemeivel ékesített, ámbar természetesen magyar szíveket érintő verseket tartalmazó kötet egyszerű elolvasása nem rabol sok időt. Az egész kötet egyszerű

végigolvasása nem. Csak hogy az igazi versbarát tekintete többször végigsíklík a szövegfelületen, majd vissza-visszatér a lelkét megérintő vers(ek)hez, s a kötet anyaga gyakran egy-két, vagy olykor egyetlen darab fényébe lényegül. E sorok írója például most éppen a Vízparton és a Szabadnak, veled címűeket „jegyezte meg magának” hiteles gondolatiságuk ereje, vers-tani szabályozottságuk, és rokonszenves dallamuk miatt, de abban reménykedik, hogy mások is találkozhatnak egyéniségükre szabott versekkel, mert Bayer Béla költői műhelymunkájával bő választékot nyújt ehhez.

A költővel együtt szeretném, ha a várhatóan többféle olvasat egyé lényegülne például a következő sorok élvezetével: „Ott, a lélek lankáin, / zöldbé édesült ez a tavasz is!”

Íme, egy alkotó, aki a megcsonkult szavak teljesevéért, a látás gyönyöréért, s a hit ember-melegéért fohászkodik. Elvárható intelligenciával, biztató képességekkel.

A versek hangulatához méltóan illeszkednek Gábori Sándor grafikái. (B-Faktura, 1995)

GÉGER MELINDA

ÁTHATÁSOK

Kovács Katalin és Stampler Lajos kiállítása

A nagykanizsai Hevesi Sándor Művelődési Központ 1996. februárjában Kovács Katalin és Stampler Lajos műveiből rendezett kiállítást. A művészpárral egy nagykanizsa-környéki kis faluban, Újudvaron teremtette meg az otthonát, de baráti kapcsolataik, a városi élet szellemi vonzasköre Nagykanizsához kapcsolja őket. (Mindketten pedagógusként dolgoznak: Kovács Katalin az újudvari általános iskolában, Stampler Lajos a nagykanizsai Batthyány Lajos Gimnáziumban tanít.) Legutóbbi kiállításuk több, mint egy közös bemutatkozás alkalomszerű lehetősége: alkotósaik az együttes gondolkodás, közös munkálkodás mindkettejük számára létfonosságú harmóniájából fakadnak.

Kovács Katalin eredetileg grafikus pályán indult, és kiállításokon több alkalommal ismerték már el alkotói tehetségét, legutóbb 1995-ben egy Nagykanizsa 750. éves évfordulója alkalmából rendezett pályázaton kapott díjat.) A februári kiállításon merített papírból készült munkáival szerepel, ugyanis hosszú ideje foglalkoztatja ez a - az utóbbi évtizedekben ismét felvirágzó - művészeti műfaj. A XX. század művészei számára a papír önmaga jelentésén túlmutató, szimbolikus értelemmel felruházott médiummá vált, melynek titka a természethez való közvetlen kapcsolódás. A feldolgozás során alkalmazott és maig is erősen kézműves jellegű tévékenység sor az anyag létrehozóját összeköti a természeti őselemekkel: földdel, vízzel, levegővel és a nappal. Az egyetemes univerzumban kapcsolódás szimbolikája teszi a papír hatását oly elevenné, hogy a 70-es évektől Magyarországon is újra reneszánszát éli. Kovács Katalin papírmunkáiban is az egyetemes szimbolika igénye jelenik meg. Esetében az anyag földközeli, misztikus karaktere, barázdált, rücskös plaszticitása egy erőteljes festői szándékkal is találkozik: a növényi világ mikrokozmosza e színeket is magába foglaló alakítás révén válik rostokat idéző szövédékké, kavargó ritmusokká, lágy hullámokká. Kovács Katalin a fény és árnyék ritmikus váltakozásából, kozmikus asszociációkat keltő koncentrikus szerveződések-ből, pozitív és negatív részek kavargásából a földközelség jóindulatúan befogadó melegét kelti életre, gesztusai a természet írásjegyeinek barázdái. A felhők gomolygása, a fatörzs érdessége, a földgöngy barázdája az anyagi létezés alaplemeinek költői átíratoként jelenik meg munkáiban.

Kovács Katalin műveire - különösen a festői gesztusok oldaláról tekintve - egy másik szuverén alkotói egyéniség hatott meg

határozó módon. Stampler Lajos, aki robbanékonny energiával leli, intenzív festői világot teremtett maga számára. Stampler Lajos Kovács Katalinhoz hasonlóan kaposvári születésű, és a diploma-szerzés után került Nagykanizsára. Alkotóművészi pályája viszonylag hosszú múltra, több egyéni és csoportos kiállításra tekint vissza. (1993-ban a II. Grotteszk Pályázaton díjat kapott munkáinak kiérleltégéért, a megvalósítás szellemességéért.) Művészete számára kiindulópontként régmúlt korok és a jelen szellemi kapcsolata szolgál: egy olyan feszültségteli viszony, amely a ma emberének egyik központi problémája. Ő maga így fogalmazta meg: „Mindig nehezen boldogultam a tárgyakkal. Az iskolában „bazárosnak” csúfoltak. A diagnózis, azt hiszem helyes volt, már akkor sem tudtam „kidobni”. Mindent gyűjtöttem. Amióta képzőművészettel foglalkozom, azokat a lomokat próbálok előkotorni, melyeket racionális kultúránk kidobott, kieresztett, felszín alá nyomott azért, mert feszültségtelenné vélte őket.” Stampler Lajos munkáinak alapanyagát hosszú időn keresztül a „dolgok”: elhasznált régi tárgyak képezték. Régi ablakkeretből, gyúródeszkából, ládából, faágakból és talált uszadékokból tákolta össze azokat az objektumokat, amelyek felületeikkel festői megmunkálásra ihlették. A megmunkálás során a „tárgyak” eredeti funkciója eltűnt, és helyettük gyakran egy új, a művész személyes felkészített mikrovilág tárult fel. Stampler Lajos e korai festői korszakában az eldobott anyag esendőségét felismerve kereste vissza a tárgyak lelkét. Festői manipulációjával egy grotteszk mikrovilágot felelt meg a belső lelki tartománynak, és intenzíven felerősített testszíneivel, faktúrás ráfestéssel fokozza azt. Korai képei különös lények portréit tartalmazzák: emberszerű alakzatok, akik elveszítették valódi arcukat, és furcsa, állatszerű kontúrt nyertek. Szeretetreméltóan bumfordi teremtmények; rózsaszín-zöldes színeikben a lélek személyes, belső viszonyait közvetítik.

Mind ez előkészítette festői munkásságában a továbblépést is, hiszen művészetének szembeütő vonása a szinte kihívóan vállalt személyesség, a tárgyiasult részletek és az ábrázolt műfaj érzelmében, gesztusban való teljes feloldódása. Az idő múlásával tehát felszámolja a tárgyakhoz fűződő naív kötődés árnyékokkal társított jellegét, a tárgyak lelkéhez fűződő érzelmesen intím hozzáállást. Egy vehemens alkotói folyamat keretében számúzi a felparcellázott, kazettázott, keretezett mikrovilágot, a bájosan grotteszk karaktert, és képei fokozatosan az ember expresszív lélekportréinak leképezéseivé válnak. E művészi metamorfózis során a figurális jellegű kompozíciói - mint újabb, megdöbbentően expresszív lélekportrék - az emberi jelenlét harsány manifesztumai válnak. A lilás-vörösek sodró erejű szenvedélye szétrobbant mindenféle rendszert, keretet, mikrovilágot: az újul-lámos festésmód immár nagyobb felületeken, intenzív festői gesztusokban, kínzó-drámái lobogásban nyer teret. Roncsok alakok, felmorzsoltt létbe vetettségek: Stampler szinkontrasztjainak felkocozott dinamizmusa az indulatokban, érzelmekben való feloldódás, torzító emberi tragédiák kiáltó darabjai.

A nagykanizsai kiállításon bemutatott legutóbbi anyaga a 90-es évek közepére ismét némi váltást jelez művészetében: az indulatok, a féktelen lobogós mintha csendesülne, és az eddigihez képest egy meditatívabb viszonyulás kerekedik felül. A nagyívú ecsetvonulatokban lágyabb átmenetek, finomabb, érzékenyebb tónusok foglalják el a korábbi drámák gesztikulációinak helyét. A művész továbbra is beleérző, de a kínzó létállapotok felderítése után mintha titokzatos dimenziók felé indulna. Képei már-már teljességgel szakítanak az alkotói tudatossággal, és a lélek belső vezérlésére valószínű túl sejtelmes derengésben, kibontakozó átmenetekben leli fel a világ rejtőzködő kulcsát. Áthatások formák, színek, idődimenziók között: a létezés és ködös elmúlás megadó harmóniájában festi hitvallását lélek és külvilág, múlt és jelen örök ellentmondásáról és természetes egymásrautaltságáról.

SZEMLE

BUDAPEST BANK RT.

A Budapest Bank RT. Zalaegerszegi fiókja teljeskörű lakossági szolgáltatásokkal áll ügyfelei rendelkezésére.

Lakossági forint bankszámlavezetés
Betétlekötés
Forint és deviza alapú bankkártya kibocsátás
Széf és letéti szolgáltatás
Devizaszámla-vezetés, devizabetét-lekötés
Lakossági értékpapír forgalmazás

Ügyfélszolgálati idő:

Hétfő:	8,00 - 17,00
Kedd:	8,00-15,00
Szerda:	8,00-15,00
Csütörtök:	8,00-12,00

Zalaegerszeg, Kossuth Lajos út 2. Telefon: (92) 311-306, 318-814

VÁRJUK ÉRDEKLŐDÉSÜKET !

SZERZŐINK

André András költő – Mórsvásár	Hajnal V. Csaba /1974/ író – Budapest
Ács József /1965/ költő, kritikus – Budapest	Halász Albert költő – Lendva
Baráti Péter költő – Budapest	Hufes Béla /1926/ költő – Budapest
Boyer Béla /1951/ költő – Bonyhád	Kálemen Zoltán költő, kritikus – Szeged
Benedek Katalin /1950/ művészettörténész – Budapest	Lászlóffy Aladár /1937/ költő – Kolozsvár
Berentés Tamás /1926/ nyug. honv. őrgy. – Nagykanizsa	Nyírlaki Károly /1960/ költő – Budapest
Bodonyi Emőke művészettörténész – Budapest	Olbei Livia /1966/ újságíró – Szombathely
Bohár András esztéta – Budapest	Órdög Ferenc /1933/ nyelvész – Nagykanizsa
Büky László /1941/ nyelvész – Szentendre	Pálmér Zoltán /1933/ költő – Szeged
Csapó Ida /1952/ újságíró – Zalaegerszeg	Pósa Zoltán /1948/ író – Budapest
Cselényi László /1938/ költő – Szlovákia	Rózsa Miklós /1924/ történész – Nagykanizsa
Egri Zsolt /1972/ kritikus – Szombathely	Tokács László /1935-1990/ költő – Nagykanizsa
Gyurócz Ferenc /1955/ irodalomtörténész, kritikus – Szombathely	Zsirai László /1956/ költő – Sopron

PANNON LAKOK

Kulturális folyóirat

KÖVETKEZŐ SZÁMUNK TARTALMÁBÓL:

Ács Jenő, Bisztray Ádám, Czigány György, Ébert Tibor, Heltai Ákos, Kelemen Zoltán, Makay Ida, Méhes Károly, Morvai Péter, Nyírfalvi Károly, Tari István, Tomkiss Tamás versei – Fábian László és Tamás Menyhért szépprózája – Turczy István színi játéka – Kapiller Imre, Kulcsár Szabó Zoltán, Lehota János, Palkó Gábor, Sággy Miklós, Sándor János és Tarján Tamás tanulmányai – Berentés Tamás háborús naplója – Beszélgetés Borhy Gergellyel és Papp Tiborral – Színházi élet Erdélyben és Szlovéniában – A forradalom 40. évfordulóján V. Bazsonyi Arany, Bisztray Ádám, Bozay Attila, Czegő Zoltán, Csalog Zsolt, Döbrentei Kornél, Gyurkovics Tibor, Kiss Dénes, Kósa Csaba, Lackner László, Monoszló Dezső, Pomogáts Béla, Pék Pál, Péntek Imre, Rózsás János, Szabados György és Szakonyi Károly írásai – Balázs József grafikusművész portréja – Kresz Albert fatói – Szemle.

1996

Ára: 95 Ft.